

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**JOHN RAWLS'UN ADİL FIRSAT EŞİTLİĞİ ÇERÇEVESİNDE
EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Filiz YEŞİLTEPE ŞANVER

KOCAELİ 2019

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**JOHN RAWLS'UN ADİL FIRSAT EŞİTLİĞİ ÇERÇEVESİNDE
EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Filiz YEŞİLTEPE ŞANVER

Danışman: Prof. Dr. Aysel DOĞAN

KOCAELİ 2019

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**JOHN RAWLS'UN ADİL FIRSAT EŞİTLİĞİ ÇERÇEVESİNDE
EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Filiz YEŞİLTEPE ŞANVER

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 19.06.2019/17

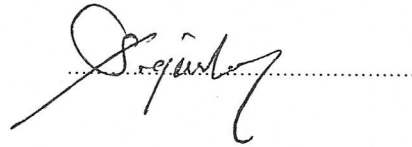
Jüri Başkanı: Prof. Dr. Aysel DOĞAN



Jüri Üyesi: Prof. Dr. Yıldırım TORUN



Jüri Üyesi: Doç. Dr. Sercan GÜRLER



KOCAELİ 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1. EŞİTLİK DÜŞÜNCESİ	6
1.1. Eşitliğin Tanımlanması	7
1.2. Eşitlik Tipleri	8
1.3. Antik Çağda Eşitlik Düşüncesi	12
1.3.1. Platon'un Mülkiyet Anlayışı ve Eğitimde Fırsat Eşitliği	13
1.3.2. Aristoteles ve Zenginliğin Sınırı	18
1.3.3. Cicero'nun Doğa Yasası ve Biçimsel Eşitlik Düşüncesi	26
1.4. Toplumsal Sözleşme Kuramı ve Eşitlik	29
1.4.1. T. Hobbes'un Eşitlik Düşüncesi	31
1.4.2. John Locke'ta Hak Etmenin Temeli Olarak Emek	35
İKİNCİ BÖLÜM	40
2. EŞİTLİK VE ADALET	40
2.1. Eşitlik Adaletin İlkesi midir?	42
2.2. Sosyal Adalet ve Eşitlik	46
2.3. Liberal Kuramda Eşitlik Düşüncesi	48
2.4. Bölüşüm Adaletine Genel Bakış	50
2.4.1. Refah Eşitliği	54
2.4.2. Kaynak Eşitliği	57
2.4.3. Fırsat Eşitliği	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	66
3. ORJİNAL DURUM VE HAKKANİYET OLARAK ADALET	66
3.1. Rawls'ın Adalet Teorisi	70
3.2. Adaletin İlkelerinin Seçilmesi	72
3.3. Adaletin İlkeleri	76

3.3.1.	Özgürlük İlkesi.....	78
3.3.2.	Adil Fırsat Eşitliği İlkesi.....	80
3.3.3.	Meritokrasi Eleştirisi.....	85
3.3.4.	Demokratik Eşitlik ve Fark İlkesi	89
3.4.	Nozick'in, Rawls'un Adalet Teorisine Yönelik Eleştirileri	95
3.5.	Adil Fırsat Eşitliğinin Temellendirilmesi ve Fark İlkesinin Reddi	110
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....		119
4.	EĞİTİM VE EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİ.....	119
4.1.	Eğitimde Avantajlı ve Dezavantajlı Gruplar	122
4.2.	Eğitimde Eşitsizliğin Nedenleri.....	124
4.2.1.	Sosyal ve Ekonomik Koşullar.....	124
4.2.2.	Bölgesel Farklılıklar ve Kaynaklara Erişim İmkânı.....	126
4.2.3.	Başarı Düzeyi.....	128
4.3.	Eğitimde Resmi ve Özel Kurumlar	129
4.4.	Eğitimde Adil Fırsat Eşitliğini Sağlama.....	130
SONUÇ		134
KAYNAKÇA.....		139
ÖZGEÇMİŞ		143

ÖNSÖZ

İnsanların asgari düzeyde insanca bir yaşam sürmeye ve hayat planlarını gerçekleştirmeye hakları olmalıdır. Yeryüzü belli bir grubun ya da birilerinin hizmetine sunulmuş değildir. Bu nedenle herkesin doğal kaynaklara eşit bir biçimde hakkı vardır. Bireylerin kendi iyi hayat planlarını gerçekleştirmenin aracı olarak eğitim önemli bir role sahiptir. Nitelikli ve adil bir eğitim hem bireyin özerkliğini tesis eder hem de sosyal refahın yükselmesine ve sağlıklı toplumsal yaşamın oluşmasına katkı sağlar. Bireysel eğitim sürecini, içinde yaşanılan kültür, sahip olunan aile ve toplumun genel bilgi ve beceri düzeyleri etki eder. Bu nedenle aynı yeteneğe sahip ve aynı hayat planı olan bireylerin sahip oldukları arka plan koşullarının eşitlenmesi ile eğitim alanında eşit fırsata sahip olmaları sağlanabilir. Bireyler doğuştan farklıdır fakat ahlaki çerçevede insan olmak bakımından eşittirler. Bu eşit bireyler pek çok nedenden dolayı eşitsizlik içinde yaşamak zorunda kalırlar. Söz konusu eşitsizlikler ailelerin sosyo-ekonomik durumundan, eğitim seviyelerinden, beden ve zekâ yetilerinden veya yaşamlarını sürdürdükleri bölgelerin farklılığından kaynaklanabilir. Bu çalışmada her bireyin eşit yaşam koşullarına sahip olması için eğitimde adil fırsat eşitliği ilkesi Rawls'un adalet ilkesi çerçevesinde temellendirilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmanın her aşamasını büyük bir titizlik ile inceleyen ve engin bilgi ve tecrübeleriyle çalışmaya yön veren, değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan, düşüncelerimi ifade edebilme cesareti kazandıran değerli hocam Prof. Dr. Aysel DOĞAN'a teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmamı satır satır okuyup, gerek imla gerekse de bilgi açısından oldukça fazla katkı saylayan değerli jüri üyeleri Prof. Dr. Yıldırım TORUN ve Doç. Dr. Sercan GÜRLER'e çok teşekkür ederim.

Son olarak tez çalışmamda ekonomi ile ilgili literatür taramasında bana yol gösteren, terimsel kavramları anlamama yardımcı olan ve her konuda bana destek olan eşim Cahit ŞANVER'e teşekkür ederim.

Kocaeli, Temmuz 2019

Filiz YEŞİLTEPE ŞANVER

ÖZET

İnsanlar doğuştan ve gelişim evrelerinde aynı fırsatlara ve imkânlarla sahip değildir. Koşulların eşitlenmesi adil fırsat eşitliğini mümkün kılacaksa mülkiyetin varlığı bunun önünde bir engel midir? Doğal kaynaklara herkesin eşit hakkının olması bölüşümde adaletin sağlanmasında göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur. Bu çalışmada Rawls'un merkeze alındığı ve beraberinde birçok filozofun adil fırsat eşitliğine ilişkin görüşleri incelenmiştir.

Bireylerin kendi hayat planlarını gerçekleştirmesinin yolu iyi bir eğitime eşit fırsatlarının olmasıyla sağlanır. Bu fırsat eşitliğinin adil olması doğal kaynakların ve doğal yeteneklerin eşitlenmesi ile mümkündür. Bu eşitlenme yeniden bölüşüm ile sağlanacak fakat bu yeniden bölüşümün eşitlediği koşulların doğal yetenekler ve sınırsız özel mülk edinmeyle tekrar tekrar bozulması da engellenecektir. Bu da özel mülkiyetin belirli koşullar içinde sınırlanmasını gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eşitlik, Sosyal adalet, Meritokrasi, Adil fırsat eşitliği.

ABSTRACT

People do not have the same opportunities in their birth and development stages. Is the existence of property an obstacle if the equalization of conditions allows for equality of opportunity? Having equal rights to natural resources is a situation that must be taken into consideration in the provision of justice in the distribution of income and wealth in this study, opinions of many philosophers about the equality of opportunity are examined.

The way for individuals to realize their own life plans is achieved by having equal opportunities for good education and this equality of opportunity is possible through equalization of social and economical resources and natural abilities. This equalization will be achieved by redistribution of come and wealth, but the conditions under which this redistribution equate will be prevented from being repeatedly spoiled by natural abilities and unlimited private ownership of propenty. This requires that private property be limited within certain circumstances.

Keywords: Equality, Social justice, Meritocracy, Fair Equality of opportunity.

KISALTMALAR LİSTESİ

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

s : sayfa

ss : sayfa aralığı

vb : ve benzeri



GİRİŞ

Her insanın kendi yetenek ve becerilerini geliştireceği, kendi hayat planlarını uygulayabileceği düzeyde kendini geliştirebilmesi bir temel hak olarak görülmelidir. Yaşam hakkı en temel haktır. Asgari düzeyde iyi bir yaşama sahip olmak da bu anlamda temel bir haktır ve bu yaşama sahip olmanın yolu bireyin temel becerilerini geliştirmesini sağlayacak ya da toplumdaki önemli sosyal pozisyonlara gelmesini sağlayacak bir eğitim ile mümkün olacaktır. Böyle bir eğitim herkes için bir hak olarak görülmelidir. Liberalizmin biçimsel fırsat eşitliği insanların kendi hayat planlarını gerçekleştirmeye eşit fırsatı olduğunu ifade eder. Ancak liberal fırsat eşitliği, yetenekli bireyler ve avantajlı sosyal sınıf mensupları için adil bir yarış sunmaktadır. Bir toplumda tek bir sosyal sınıf olması durumunda biçimsel fırsat eşitliği adil kabul edilebilir, fakat gerçekte toplumu oluşturan birçok sosyal sınıf vardır ve bu sınıfların sahip olduğu koşullar eşit değildir. Aynı koşullara sahip olmayan bireylerin katıldığı bir yarışın (kuralları adil olarak düzenlenmiş olsa bile) adil olduğu söylenemez. Eğitim insanların bireysel hayat planlarının gerçekleşmesinde bir araç olduğuna göre, iyi bir eğitim için herkesin eşit fırsata sahip olması, mevcut sosyal, ekonomik ve doğal koşulların eşitlenmesi ile mümkün olur mu? Bu çalışmada sosyal adalet bir gereklilik olarak kabul edilecek ve eğitimde herkesin eşit imkânlara sahip olması için adil fırsat eşitliğinin yeterli bir ilke olup olmadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Eğitimde ve genelde adil fırsatın sağlanması başlangıç koşullarının eşitlenmesini gerektireceğinden, mevcut sosyal sınıflar arasında yeniden bölüşüm yapılması gerekecektir. Bu durumda adil bir bölüşüm ilkesine ihtiyaç vardır. Yeryüzü her mahlûkata eşit olarak verilmiştir. Bu nedenle her mahlûkatın her şeyde eşit hakkı vardır. Adil bir bölüşüm ilkesi her bireyin eşit hakkını tesis edebilmelidir. Böyle bir bölüşümün toplumsal koşullar içinde sağlanması oldukça tartışmalıdır. Yeniden bölüşüm bireysel haklara ve özgürlüklere müdahaleyi gerektirebilir ve adaletsizliklere de yol açabilir. O halde adaletli bir yeniden bölüşüm nasıl sağlanacak? Adil fırsat eşitliği ilkesi yeniden bölüşüm için yeterli bir ilke midir? Bu amaçla, Rawls'un "*Bir Adalet Kuramı*" adlı çalışmasında yer alan ikinci adalet ilkesi,

adil fırsat eşitliği ve fark ilkesi, eleştirel bakış açısıyla ele alınacak ve adil fırsat eşitliğinin adil bir bölüşüm için yeterli olup olmayacağı gösterilmeye çalışılacaktır.

Rawls biçimsel fırsat eşitliğini, yoksulların durumunu iyileştirmediği tam aksine yoksulların en başta yarıştan elenmesine yol açtığı için reddeder. Onun yerine adil fırsat eşitliği ve fark ilkesinin birlikteliğini yeniden bölüşümü düzenleyen ideal ilkeler olarak kabul eder. Rawls'a göre, daha iyi durumda olanlar (avantajlılar) yüksek beklenti içinde olurlar. Bu avantajlı olanlar toplumun en dezavantajlı üyelerinin beklentilerini iyileştirecek projelerde çalıştıkları zaman beklentileri karşılanırsa adil olur. Fark ilkesine göre, toplumdaki bir eşitsizliğin haklı görülebilmesi için, toplumdaki en dezavantajlı üyelerinin alternatif uygulamalara oranla daha iyi olması gerekir (Rawls, 2017, s. s103-104). Fark ilkesinin adalet ilkesi olarak kabul edilmesi eşitsizliği arttırabileceği gibi bireylerin yeteneklerini toplumsal mal olarak görme eğilimine yol açacaktır. Bu durumda dezavantajlı bireylere küçük bir miktar yarar sağlanması uğruna, yetenekli bireylerin kapasitelerini tam kullanamayacağı düşük düzeyde, herkesin yapabileceği işleri yapmaya sevk edebilir.

Rawls adil fırsat eşitliği ilkesinin sosyal koşullardan ve sınıfsal davranışlardan etkileneceğini savunurken haklıdır. Bu ilke toplumda yoksul aileler olduğu sürece eksik gerçekleşir. Birey ne kadar istekli olursa olsun, ne kadar çaba harcarsa harcasın hak etme, mutlu aile ve sosyal koşullar ile bağlantılıdır (Rawls, 2017, s. 102). Bu durum düzeltilmeden yani bireylerin hayata aynı noktada başlamaları sağlanmadan adil fırsat eşitliğinin uygulanması mümkün olmayacaktır. Rawls liberal eşitliğin bu anlamda istikrarsız olduğunu çünkü bireylerin bu şansızlığını göz önüne almadığını düşünür. Aynı hayat planlarına sahip iki bireyin farklı sosyal koşullara sahip olması liberal eşitlik düşüncesinde sorun yaratmaz. Liberal eşitlik bu bireylerin yüksek bir mevkiye ulaşmada eşit şansa sahip olduğunu savunur. Fakat Rawls haklı olarak bu başlangıç durumundaki doğal yetenek eşitsizliğinin adil bir fırsat eşitliğini mümkün kılamayacağını düşünür.

İnsanlar arasında doğal yeteneklerden kaynaklanan farklılıkların eşitlenmesi mümkün müdür? İnsanların ilk durumda eşit bir durumda olduğunu varsayalım. İlk durumda temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasında herkesin her şeye eşit fırsatı vardır. Fakat insanlar arasında doğuştan getirilen fiziksel ve zihinsel farklılıklar bu doğal durumdaki eşitliğin bozulmasında etken olacaktır. Doğal yeteneklerin

rastlantısal olması bireylerin bu yetenekleri hak etmediği ve dolayısıyla hak edilmemiş yeteneklerin kullanımıyla elde edilen kazanımların da hak edilmemiş olduğu iddia edilebilir. Rawls sosyal ve ekonomik avantajların bölüşümünü doğal piyango olarak görür. Doğal piyangoya göre belirlenen refah ve gelir bölüşümü ahlaki açıdan keyfidir (Rawls, 2017, s. 102). Bu doğal piyango sonucunda zenginlik adil bir bölüşümün temeli olmayacağından Rawls, bunu engellemek için fark ilkesini önerir. Fark ilkesi doğal yetenekleri ortak mal olarak görür. Bu ortak malın bölüşümü ise bu yetenek sahiplerinin, yeteneklerini toplumdaki en az avantajlı olanlara fayda sağlayacak şekilde kullanmasıyla mümkündür.

Doğal piyango olarak adlandırılan doğal yetenekler ahlaki açıdan rastlantısaldır ve bu nedenle bu yeteneklerin kazanımları hak edilmemiştir. Fakat bu yetenekler bireyin ayrılmaz bir parçasıdır ve birey bu yeteneklerini geliştirebildiği ölçüde kazanım sağlamışsa hak etme tartışmalı bir konu olacaktır. Bu tartışma Nozick'in eleştirileri çerçevesinde üçüncü bölümde ele alınacaktır.

Rawls'un ikinci adalet ilkesi olan adil fırsat eşitliği ilkesi, aynı yetenek ve hırsla sahip herhangi iki kişinin sosyal pozisyonlar için mücadelede aynı başarı şansına sahip olacak şekilde sosyal kurumların düzenlenmesini gerektirmektedir (Rawls, 2017, s. 60). Aynı yetenek düzeyinde olan bireylerin eşit bir biçimde sosyal pozisyonlar için yarışması onların aynı başlangıç noktasından başlamasıyla sağlanabilir. Fakat bireyler ahlaki açıdan rastlantısal bir biçimde farklı yeteneklerde ve farklı sosyal sınıfların içinde kendilerini bulurlar. Bu durumda eşit koşullara sahip olmadıkları söylenebilir. Adil fırsat eşitliği koşulların eşitlenmesini gerektirir. Rawls koşulların eşitlenmesinin fark ilkesiyle sağlanabileceğini savunur. Fakat fark ilkesi bireyler arasındaki eşitsizliğin artmasına neden olabilecek bir ilkedir. Fark ilkesi en az avantajlıların lehine olabilecek uygulamalarda avantajlıların daha fazla kazanmasına olanak tanır. Eğer Rawls'un ikinci adalet ilkesi olduğu gibi toplumun temel yapısına uygulanırsa bu durum adil fırsat eşitliğini mümkün kılamayabilir. Bu nedenle adil fırsat eşitliği ilkesinin, fark ilkesi olmadan, kaynakların yeniden bölüşümü ile hakkaniyeti sağlayabileceği gösterilmeye çalışılacaktır. Rawls'un eşit özgürlük ilkesi ve adil fırsat eşitliği ilkesi sosyal adaleti tesis edebilir. Bu çalışmada Rawls'un adil fırsat eşitliği ilkesinin eğitim alanında uygulanması durumları ele alınacak ve eşit koşullarda bireylerin yetenekleri ile ilişkili eğitim olanaklarının

sağlanması, insanlar arasındaki aşırı eşitsizlikleri önleyip önleyemeyeceği gösterilmeye çalışılacaktır. Adil bir fırsat eşitliği bireyin sahip olduğu koşullardan etkileneceğine göre, mevcut gelir ve servet eşitsizliklerinin giderilmesi eğitim için fazla kaynak transferleriyle ve bu transferlerin haklılığını sağlama yollarıyla ilişkili olarak temellendirilmeye çalışılacaktır.

Koşulların eşitlenmesi adil fırsat eşitliğini mümkün kılacaksa mülkiyetin varlığı bunun önünde bir engel midir? Doğal kaynaklara herkesin eşit hakkının olması bölüşümde adaletin sağlanmasında göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur. Locke'un mülk edinme ilkesi bu bağlamda ele alınacak ve emeğin mülk edinmeyi haklı kılıp kılmayacağı tartışması Nozick'in mülkiyet anlayışı ile birlikte ele alınacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde eşitlik kavramının anlamı ve kullanımına ilişkin yaklaşımlar incelenecektir. Sözleşme kuramcılarının eşitsizliğin kökenine dair tasarımları yine ilk bölümde ele alınacak ve irdelenecektir. Eşitsizliği insanın doğal hali olarak görmek ya da insanların doğası gereği eşit olmadığını söylemek neye yol açar? Bu sorunun yanıtı düşünce tarihi ışığında aranacaktır.

İkinci bölümde, eşitlik adaletin bir gereği ya da ilkesi olarak ele alınacaktır. Eşitlik, adaletin bir gereği ya da ilkesi olarak ele alındığında kaynakların, resmi pozisyonların ve fırsatların adil bölüşümünü ifade etmektedir. Ayrıca bu bölümde kaynakların eşit bölüşümü ve refah eşitliği kavramları Dworkin merkeze alınarak açıklanacak ve fırsat eşitliği kavramı da temellendirilecektir.

Üçüncü bölüm Rawls'un adalet ilkelerinin açıklanmasına ve bu ilkelere yönelik eleştirilerin tartışmasına ayrılmıştır. Bu bağlamda Rawls'un adalet ilkeleri açıklanacak ve ikinci adalet ilkesi ve bu ilkeye yönelik eleştiriler çerçevesinde tartışılacaktır. Nozick'in eleştirileri ayrıca bir başlıkta ele alınacak ve fark ilkesinin bir adalet ilkesi olarak kabul edilemeyeceği temellendirilecektir. Fark ilkesinin reddi adil fırsat eşitliğinin sağlanması için başka bir bölüşüm temellendirmesi gerektirir. Bireyin sahip olduğu sosyal ve ekonomik koşullar arasında fark olduğu sürece herkesin aynı düzeyde eşit fırsata sahip olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal adaleti sağlamakla görevli devlet, bireyin temel hak ve özgürlüklerine

müdahale etmeden aşırı mülk edinmeyi sınırlandırmasının adil fırsat eşitliğini sağlayacağı gösterilmeye çalışılacaktır.

Dördüncü bölümde, genel olarak eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının güçlüğü ele alınacak ve fırsat eşitliğinin sağlanamamasındaki nedenler belirlenmeye çalışılacaktır. Farklı yeteneklere ve becerilere sahip bireylerin tek bir yeteneğe hitap eden eleme sisteminden geçmeleri eşitlik ve hakkaniyet ilkesine uygun mudur, sorusuna cevaplar aranacaktır.

Rawls'un hakkaniyeti esas alan adalet teorisi temel alınarak, çalışmaya ilişkin literatürde başvuru niteliği taşıyan eşitlik ve adalet teorileri tartışılmaya açılarak, akıl yürütme yöntemiyle (diyalektik) çelişen noktalar aşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonunda ise, elde edilen veriler doğrultusunda, eğitimde adil fırsat eşitliğinin nasıl sağlanabileceğine yönelik önerilere yer vermeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EŞİTLİK DÜŞÜNCESİ

Eşitlik Latince *aequalitas*, Fransızca *égalité*, İngilizce de *equality* şeklinde ifade edilmektedir. Türk dil kurumu eşitliği; iki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik, müsavat, muadelet olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2019). İki şeyin birbirine eşit olması ne anlama gelir? Bu soru eşitlik kavramının doğasını kavramaya yöneliktir. Örneğin iki adet demir parçası göz önüne alındığında bu ikisi eşittir denildiğinde kastedilen nedir? İki demir parçasının hem ağırlık, hem biçim, hem renk, hem koku, hem aşınma ve daha başka akla gelebilecek bütün nitelik ve niceliği bakımından aynı olmasıdır. Platon, mutlak eşitliğin ya da kendinde eşitlik fikrinin insanın aklında var olduğunu savunur. Ona göre görünen şeylerin eşit olması bizdeki mutlak eşitliğe yaklaşımdan başka bir şey değildir. Bu nedenle iki nesne arasındaki eşitlik bize gerçek eşitliğin kendisini vermez. Ancak biz bu iki nesne arasındaki eşitlikten hareketle gerçek eşitliği düşünürüz. Duyular yoluyla edindiğimiz eşitlikler mutlak eşitliğe yaklaşıma çalışır ama ondan eksik kalır (Platon, 2001, s. s36-43). Eş deyişle eşit olan şeyler ile eşitin kendisi aynı değildir.

Eşitliğin kelime anlamının yanında eşitlik kavramı; farklı alanlarda, farklı anlamlar ile ifade edilmektedir. İnsanın sadece ve sadece insan olmasından dolayı eşit sayılması eşitliğin ahlaksal anlamını ifade eder ve bu eşitlik kabul edildiğinde, herkesin eşit olarak her şeye hakkı olduğu anlamına gelir. Eşitliğin siyasal anlamı eşit oy ilkesine atıfta bulunur. Hukuk açısından eşitliğin anlamı ise herkesin yasalar karşısında eşit olması anlamına gelir. Siyasal eşitliğin sağlanması demokratik toplumlarda kolaydır. Her vatandaşın eşit oy hakkına sahip olması, seçme ve seçilme hakkının yasa güvencesine bağlanması siyasal eşitliğin sağlandığının göstergesidir. Eşitlik konusunda hemen hemen herkesin hemfikir olduğu şey siyasal ve hukuki eşitliktir. Her vatandaşın din, dil, renk, ırk, statü, zenginlik vb. bakımlardan farklılığı yasalar karşısında eşitlenir ve herkes eşit muamele görür. Bunun aksi olan her durum istisnasız adaletle aykırıdır. Zor olan sosyal ve ekonomik avantajların bölüşümde ortaya çıkan eşitliktir. Bu durumda yetenek, hak etme, katkı, ihtiyaç gibi bazı ilkeler ölçüt olarak değerlendirilmelidir. Hak etme, yetenek ve gereksinim ya da ihtiyaç duyma gibi kavramlar, ölçülmesi kolay olmayan, kişiden kişiye değişen ve üzerinde

herkesin uzlaşmaya varamadığı kavramlardır. Oysa yasalarla sağlanan siyasi eşitliklerin ne ölçüde gerçekleştiğini görmek daha kolaydır.

1.1. Eşitliğin Tanımlanması

Eşitlik düşüncesi antik dönemden şimdiye değin güncelliğini korumuş fakat üzerinde herkesin uzlaştığı ideal bir eşitliğin nasıl olacağı bulunamamıştır. Bu kadar üzerinde tartışılan eşitlik düşüncesine ve buna yönelik teorilere geçmeden önce eşitliğin tanımına ve tam olarak ne ifade ettiğine bakmak gerekir. Cevizci eşitliği, *“ahlaki ve toplumsal bir ideal olarak, insanların birbirleriyle, aynı insan doğasına sahip olmak bakımından, aynı konum ve değerde olmaları hali”* olarak tanımlar. Başka bir deyişle eşitlik, *“insanların birbirleriyle eşdeğerde olduğunu, bundan dolayı insanlar arasında ayırım gözetilmemesi gerektiğini dile getiren ilkedir”* (Cevizci, 1999, s. 319). Bu tanıma göre eşitlik, insanların denk ya da aynı şekilde bir muameleye tabi olma ilkesi olarak kabul edilebilir. Fakat bu tanım daha çok varlıksal ya da özsel eşitliği ifade etmektedir. Yani insanların sırf insan olmaktan dolayı eşit kabul edilmesidir. Fakat insanlar fiziksel özellikleri, kişilikleri, yetenekleri, becerileri, ya da tercihleri bakımından aynı değildirler. Her insanın eşit olduğu fikri üzerinde uzlaşım sağlanmamıştır. O halde insanlar hangi anlamda eşittirler? Eşitlik hakkındaki tartışma, insanlara aynı ya da eşit muamelede bulunmanın hangi durumlarda doğru ve yanlış olduğuyla ilgilidir. Eşitliği belirli ölçütler çerçevesinde tartışmak çok çeşitli eşitlikçi teorilerinin¹ ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Frolov’a göre eşitlik, insanların toplumda özdeş koşullarda olduklarını, ama değişik tarihsel çağlarda değişik sınıflar arasında değişik içerik taşıdıklarını anlatan bir kavramdır (Frolov, 1991, s. 152). Frolov’un eşitlik vurgusu komünist sisteme duyulan bir özlemin ifadesidir. Ona göre eşitlik ancak komünizmde olanaklıdır. Fakat komünizmde tek tip insan oluşturma durumuyla karşılaşılabilir. Bireysel yetenekler ve gereksinimler ya da kişisel hayat planlarının gerçekleştirilmesi nasıl sağlanacak sorunu başlı başına ele alınması gereken konulardır. Bu çalışmada eşitlik fikri liberalizm sınırları içerisinde ele alınacaktır.

Eşitlik düşüncesi ve eşitlik kavramının tanımlanması konusunda bir uzlaşım sağlanmadığı görülür. Eşitlik net bir biçimde tanımlanmasa da eşitliğin ölçülmesinde

¹ Eşitlik teorisi, kaynaklara erişim ve kişiler arası ilişkiler açısından eşitliğin adil olup olmadığını inceleyen bir teoridir (Adams, 1963, s. s 425-426).

kullanılacak bazı ölçü birimleri konusunda belli bir uzlaşma görülmektedir. Bu ölçü birimleri eşitlik tipleri olarak adlandırılır. Flew'e göre dört eşitlik tipi vardır. Bunlardan ilki varlıksal eşitlik ya da kişiler arasındaki özsel eşitliktir. İkincisi, istenen amaçlara ulaşmadaki fırsat eşitliğidir. Üçüncüsü toplumsal grupların yaşam koşullarının eşit kılınması anlamına gelen şartlarda eşitliktir. Dördüncüsü de sonuçlarda eşitlik olarak belirlenir (Flew, 1978, s. s 71-78).

Felix Oppenheim eşitlikçiliğin adil olup olmadığını veya belirli bir tür eşitlikçi ilkelerin istenip istenmediğini anlamak için tanımlayıcı eşitlik ölçütlerinin belirlenmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle, eşitlikçilik kavramını açıklamaya çalışırken, yalnızca ampirik değil, aynı zamanda genel olan ölçütler de ortaya koymak gerektiğini söyler (Oppenheim, 1997, s. 56-57). Oppenheim'in belirlediği ölçütlerin ilki kişisel özelliklerin eşitliğidir. İkincisi muamele eşitliği ve üçüncüsü de bölüşüm eşitliğidir. Esas olarak bölüşüm eşitliğinin ölçütlerinin belirlenmesiyle eşitliğin tam olarak açıklanabileceğini savunur. Zira Oppenheim'a göre eşitlik, kişiler veya bir aktör tarafından en az iki kişiye yapılan bölüşümlerin veya bu bölüşümlerin nasıl yapıldığını belirleyen kuralların bazı özelliklerinden tespit edilebilir (Oppenheim, 1997, s. s 56-57). Eşitlik konusunda tam bir uzlaşım olmadığından eşitliğin ölçütleri üzerinden eşitliği tartışmak ve en ideal eşitlik ölçütünün temellendirilmesi için eşitlik ölçütlerine dair genel görüşleri incelemek daha faydalı olacaktır.

1.2. Eşitlik Tipleri

Eşitliğin net bir biçimde tanımlanamaması onu anlamak için belirli ölçütleri anlamak ve tanımlamak gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Flew'in yukarıda belirtilen dört eşitlik tipinin kısaca açıklanması yol gösterici olabilir. Flew'in birinci eşitlik tipi insanlar arasındaki varlıksal eşitlik fikriydi. Bu varlıksal eşitliğin en iyi açıklaması dinlerde görülür. Her bir kişinin Tanrı önünde eşit olduğu düşüncesi varlıksal ya da özsel eşitliğin ne olduğunu ifade eder. Ahlaksal açıdan varlıksal eşitlik ise insanlık değerine atıfta bulunur. Bir kişinin sırf insan olmasının eşitlik açısından yegane tercih nedeni olmasıdır. Yani insan olmak demek özce eşit olmak demektir. Sözleşme geleneği açısından bakılırsa varlıksal eşitlik doğa durumunda insanlar arasında mevcuttur. Hobbes'un doğa durumunda herkes herkese eşittir ve bu

eşitlikten dolayı “*herkesin her şeye hakkı vardır*” iddiası insanların özce ya da varlıksal olarak eşitliğini ifade eder.

Kant insanların eşit değerde olduğunu vurgular. Ona göre her insan ya da her akıl sahibi olan canlı kendinde bir amaç olarak var olur. Her insan mutlak değerde ve bunun sonucu olarak da eşit değerdedir (Kant I. , 2007, s. s 140-152). Kant’ın insanın değerine yönelik bu söylemi insanların insan olmak bakımından eşit değer taşıdığını yani varlıksal olarak eşit olduğunu ifade eder.

İnsanların özce eşit olması doğal hukuk savunucuları tarafından benimsenmiştir fakat modern toplumlarda doğal hukukun önemini kaybetmesi varlıksal eşitliği de önemsiz kılmıştır. Varlıksal eşitliğin önemini kaybetmesi, insanın insan olmaktan dolayı değerli olmayı ve saygı görmeyi hak etmediği anlamına gelmemelidir. Sadece eşitlik tartışmalarında var olan pratik sorunların çözümü anlamında tartışma, daha çok fırsat eşitliği çerçevesinde ve onunla ilişkili olan koşulların ya da şartların eşitlenmesi çerçevesinde sürmektedir.

Flew’in ikinci eşitlik tipi fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliği aynı zamanda bu çalışmanın ana temasıdır. Liberal sınırlar çerçevesinde özellikle Rawls’un görüşleri merkeze alınarak adil bir fırsat eşitliğinin nasıl sağlanabileceği tartışılacaktır. Bu konuda detaylı tartışma ikinci ve üçüncü bölümde yapılacağından bu bölümde genel ifadelerle fırsat eşitliğinin ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Turner’a göre fırsat eşitliği ve şartlarda (koşullarda) eşitlik batı demokrasi geleneğinin en yaygın savıdır ve fırsat eşitliği önemli toplumsal kurumlara girebilme hakkının herkese açık olmasını ifade eder (Turner, 1997, s. 36). Bir toplumu oluşturan bütün insanların toplumun karar mercilerinde, önemli toplumsal kurumlarda görev alabilmesi, terfinin ve başarının kişinin becerisine ve yeteneğine bağlı olması herkese bu konuda eşit fırsat tanınmasıyla mümkün olabilir. Yani fırsat eşitliği önemli görevlerin, mevkilerin dağıtılmasında sınıfsal kökenler, kişinin sahip olduğu maddesel güç, dinsel mezhep vb. ölçütlerin yerine bireysel yetenek, beceri ve eğitim durumunun temel alındığı bir uygulamadır. Bu durumda akla şu soru gelebilir; önemli mevkilerin ya da görevlerin herkese açık olması demek herkesin bu görevlere gelebilmesinde eşit şansa sahip olacağı anlamına gelir mi? Bu durumda fırsat eşitliği ile şartlarda ya da koşullarda eşitlik düşüncesinin birlikte ele alınması tartışmayı daha

doğru bir zemine taşıyacaktır. Önemli görevlere gelebilmede herkesin eşit fırsata sahip olması herkesin eşit koşullarda rekabet etmesi anlamına gelmez. Yaşam koşulları üst düzeyde olan bir aileye sahip olan kişiyle, imkanları kısıtlı bir aileye sahip olanların aynı başlama noktasına sahip olduğu elbette söylenemez. Turner'a göre de ailenin sahip olduğu üstünlüklerin çocuklara aktarılabildiği yerde, başarı yarışının başlama noktasında eşitlikten söz edilmez. Çünkü dezavantajlı ailelerin çocukları eksikliklerle yarışa başlamak zorundadır. Fırsat eşitliğinin anlamlı olabilmesi için, rekabet edeceklerin abartısız benzer engellerle ve aynı noktada yarışa başlamaları gerekmektedir (Turner, 1997, s. 37).

Fırsat eşitliğini zayıf ve güçlü fırsat eşitliği olarak ayıran (Williams, 1997, s. 95) Williams'a göre zayıf fırsat eşitliği, makamların yeteneklere açık olması fikri meritokratik² fırsat eşitliğidir. Bu fırsat eşitliğinde başlangıçtaki şartların eşitliği göz önünde bulundurulmaz. İkincisi güçlü fırsat eşitliği ya da esaslı fırsat eşitliği olarak adlandırılır. Bu fırsat eşitliği dezavantajlı durumda olanların lehine işler. Dezavantajlı konumda olanların şartlarının eşitlenmesi amacıyla eksikliklerinin giderilmesini sağlayacak politikaları destekler (Williams, 1997, s. 96). Fırsat eşitliğinin ve koşullarda eşitliğin sağlanması avantajlı konumda olanları dezavantajlı konuma düşürür mü? Bu sorunun cevabı ikinci bölümde detaylı olarak tartışılacaktır.

Flew'in bir diğer eşitlik tipi, sonuçlarda eşitliktir. Sonuçlarda eşitlik, başlama noktasına ve doğal yeteneğe bakılmaksızın yasa gücünü ya da siyasal gücü kullanarak sonuçlarda durumu eşitlemek demektir. Sonuç eşitlikçiliği, toplumdaki dezavantajlı grupların rekabet ortamındaki eksiklerini sonuçlarda eşitlemeyi sağlamayı hedefler. Bu dezavantajlı gruplara bazı ayrıcalıklar tanınarak koşullardaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılır. Eşitliğin sağlanması beraberinde başka soruları ve sorunları getirebilmektedir. Bu nedenle eşitlik fikrine yönelik ciddi eleştiriler yapılmıştır.

Rawls, eşitlik anlayışının uygulandığı üç düzeyi şöyle açıklar: İlk eşitlik türü kamusal kurallar sistemi olarak kurumlardır. Bu olgudaki eşitlik esasen düzenleyici olarak adalettir. Düzenleyici adalet kuralların, benzer olaylara benzer şekilde tarafsız

² Meritokrasi: örgütün en iyi ve en zekiler tarafından yönetilmesi, örgüt kaynaklarının yetenek ve başarı temeline göre dağıtımını ifade eder (Aksoy, 2016, s. 205).

olarak uygulanması ve tutarlı yorumlanmasını ifade eder. Bu eşitlik türündeki adalet fikri en az tartışmalı olmalıdır. Eşitliğin diğer türü kurumların maddi yapısı için olanıdır. Bu eşitlik türü daha tartışmalıdır. Çünkü burada eşitliğin anlamı bütün herkesin hak sahibi olduğu, gerekli eşit temel hakların adalet ilkeleri tarafından belirlenmesidir. Eşitliğin üçüncü türü herkesi eşit adaletle yetkili kılınan ahlaklı kişiler olarak görür. Ahlaklı kişiler kendi iyilerine sahiptir yani bu kişiler rasyonel hayat planları olan kişilerdir. Ahlaklı kişiler adalet duygusuna sahip olmaya yetkindirler (Rawls, 2017, s. 34-35).

Rawls'un eşitliğin temeline ilişkin düşünceleri onun kişi anlayışıyla ilişkilidir. Ona göre kişiler adalet duygusuna ilişkin kapasiteye ve iyi anlayışına ilişkin kapasiteye sahiptirler. Rawls, vatandaşların eşitliğini, ahlaki ve akıl yetilerine asgari derecede sahip olmalarıyla açıklar. Eşitlik doğal değildir, bütün insanların aynı derecede eşit olduğunu gösteren hiçbir doğal özellik yoktur. İnsanların hepsinin eşit olduğunu iddia etmek, avantajsız konumda olanlar için özel bir muamele talep etmemek anlamına gelir (Rawls, 2017, s. 537). İnsanlar ellerinde olmayan koşullar nedeniyle kötü şartlara sahip olabilirler. Eğer herkesi eşit kabul edersek bu herkese eşit muamele etme şartını gerektirir. Adil olan budur. Bu durumda dezavantajlı konumda olanların şartlarını düzeltmek için özel muamele gerekebilir. Rawls'a göre adalet duygusu için en az yeterlilik herkesin eşit haklara sahip olmasını sağlar. Bütün talepler adalet ilkelerince hükme bağlanır. Eşitlik, genel olgular ve sadece maddi güç olmaksızın biçimsel kurallar tarafından desteklenir. Eşitlik, kişilerin gerçek değerlendirmelerinin önceden varsayılması olmadığı gibi, onların iyi anlayışlarının karşılaştırmalı bir değerlendirmesi de değildir (Rawls, 2017, s. 540).

Rawls, toplumu adil bir işbirliği şeması olarak gördüğü için eşitliğin temelini de, vatandaşların toplumun işbirliği yaşamında yer almalarını mümkün kılan ahlaki ve diğer kapasitelere zorunlu asgari ölçüde sahip olmalarına dayandırmaktadır (Uygur, 2014, s. 720). Rawls hakkaniyet olarak adaletin eşitlik temeline dayandığını fakat eşitlik teorilerinin eksikliklerini bertaraf ettiğini savunur. İnsanlara eşit davranılmasının ve insanların eşit şeylere hakkı olmasının tek şartı adalet duygusu yeterliliğine sahip olmaktır (Rawls, 2017, s. 541).

1.3. Antik Çağda Eşitlik Düşüncesi

Antik çağdaki eşitlik tartışması bu çalışmada Platon, Aristoteles ve Cicero'nun çalışmaları üzerinden yapılandırılacaktır. Platon eşitlik düşüncesini insanların eşitsizliği üzerine temellendirir. Platon devletinde sınıflar arası eşitlikten söz etmek mümkün olmazken aynı sınıf içindeki bireylerin eşitliği söz konusudur. Platon'daki insan doğası tasarımı değişmez niteliktedir. Bir kişinin mayasında demir varsa onu altına dönüştüremezsiniz. Fakat mayasına uygun sıkı bir eğitimden geçirmeli ve doğasına uygun işe göre yetiştirmelisiniz. Platon eğitimin insanlar üzerindeki değiştirici dönüştürücü etkisinin farkındadır ve insan için hem kalıtıma hem de eğitime eşit düzeyde önem vermiştir.

Platon'un hak, adalet, hukuk anlayışı tamamen eşitsizlikçi ve katmanlı bir toplum anlayışından kaynaklanır. Onun toplumunda haklar ve yetkiler sınıflar arasında eşitsiz bölüştürülmüştür.

Aristoteles için de insan doğuştan eşit değildir, fakat politik bir varlık olan insanın doğasını zorlayacağını ve onu aşabileceğini savunur. Aristoteles'in eşitlik anlayışı iki temel bakış açısına sahiptir: Bunlardan biri niceliksel anlamda bireysel ya da özel eşitlik anlayışı, diğeri kamusal ve hukuksal eşitlik anlayışıdır. Özel anlamında adalet ve ona bağlı olan adaletli kişi ile ilgili olarak, yüksek görevlerin, zenginliklerin veya politik topluluğun üyeleri arasında paylaşılan tüm malların paylaştırılmasına uygulanan birinci tür adalet -bölüşüm adaleti ya da dağıtıcı adalet- ile denkleştirici adalet olan bir ikinci tür adalet vardır. Aristoteles'e göre genel adalet, meşru anlamda yasalara uygun ve politik düzene saygı gösteren bir adalet türü olmak durumundadır.

Bölüştürücü adalette bütünün kendi parçalarıyla olan üstünlük altlık ilişkisine dikkat edilmek zorundadır. Bölüşüm adaleti, şeref ve malların paylaştırılmasında herkesin yeteneğine ve toplum içindeki durumuna göre kendine düşeni ya da payına düşeni almasını öngörür. Adil olmayan insan, şeref ve malların paylaşımında payına düşenden fazlasını alan insandır. Dağıtıcı adaletin amacı, kişi ile toplum ve devlet arasındaki ilişkileri düzenlemektir. Kişinin devlete karşı ödevlerinin de yeteneklerine ve durumuna göre değişmesi dağıtıcı adaletin bir gereğidir. Dağıtıcı adalet sayesinde eşit durumda olan insanlar eşit şeylere sahip olacaklardır. Eğer insanlar eşit yetenekte

değilse, onlara eşit muamele yapılması eşitlik ilkesinin ihlalidir (Aristoteles, 2011, s. s 90-97). Bu açıdan bakıldığında her iki adalet türü de insanlar arasında eşitliğe dayanan eşitlikçi adaletle “eşitlik” bağlamında önemli bir farklılık göstermektedir.

Genel olarak antik çağda eşitsizliğe dayalı bir anlayışın hakim olduğu söylenebilir. Platon ve Aristoteles’in özellikle sayısal ve oranlı eşitlik ayrımı yapmaları eşitsizliği eşitlik kılıfına büründürme çabasıdır. İnsanların eşit değerde olmadığı inancı, bu filozoflara niteliksel bir ayırım göz önünde bulundurularak sağlanacak eşitliğin adaletli olduğunu düşündürmüştür.

1.3.1. Platon’un Mülkiyet Anlayışı ve Eğitimde Fırsat Eşitliği

Antik Yunan filozofu olan Platon, insanların doğaları gereği eşit olmadığını savunur. Eşit olmayan insanların devlet yönetiminde de eşit şeylere hakkı yoktur. Platon’a göre erdemli kişi ile erdemsiz kişi bir tutulamaz ve eşit haklar verilemez. Çünkü eşit olmayanlar için eşitlik, doğru bir ölçü olmazsa, eşitsizlik anlamına gelecektir (Platon, 2007, s. 221). Şenel’e göre Platon’un kafasında temelde asil olan-olmayan eşitsizliği vardır; fakat bu teori sofistlerce yıkılmış ve halkın gözünde itibarını kaybetmiştir. Bu nedenle Platon bilge (erdemli) olan-olmayanın eşitsizliği ayrımını kullanmaktadır (Şenel, 1970, s. s 361, 387).

Platon’da toplumun oluşma sebebi, insanların tek başına kendilerine yetememeleri, bazı ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarına gereksinim duymalarıdır. İşbölümü ile insanlar, birbirlerinin karşılıklı ihtiyaçlarını karşılayarak, bir arada yaşamaya başlar ve toplumu oluştururlar (Platon, 2011, s. s 54-5). Platon’un işbölümü ilkesi iki temele dayanır: ilk olarak insanlar yaratılıştan farklıdır, her biri farklı işlere yatkındır. İkinci olarak da her bir insanın yatkın olduğu işe kendisini vermesi o işte uzmanlaşması en iyi sonucu sağlar (Platon, 2011, s. 56). Platon insanın yaratılıştan yatkın olduğu işleri yapması gerektiğini söyler, ama küçük yaşta çocukların eğitime başlanırsa onların istenilen bir insana dönüşebileceğini de savunur. İnsanı belirleyen kalıtım mı yoksa eğitim midir? Platon’un temel eğitimden sonra her bir kişinin neye yatkın olduğunun anlaşılacağını ve her bir kişinin doğasının yatkın olduğu işe yönlendirilmesi gerektiğini söylemesi kalıtım fikrinin eğitime baskın olduğu şeklinde yorumlanabilir. Temel eğitim sonucunda yapılan ayırıştırma ile bazıları yüksek eğitimden mahrum bırakılır. Platon’un işbölümü

ilkeleri bu nedenle eşitsizlikçi ilkelerdir. İnsanların yaratılışına uygun işlerde çalışması verim ve başarı açısından uygun olan olabilir. Fakat Platon bir de kafası çalışmayan ve beden işlerinde çalışan insanlar gündelik işçi olarak kalmalı der (Platon, 2011, s. 58). İnsanların işçi olması onların kafalarının çalışmamasından mı kaynaklanır? İşçiler eğitilmiş kişiler ile karşılaştırıldığında kafaları pek işlemiyor olabilir. Ama bu kafaları işlemeyi için işçi olduklarının kanıtı olmaz. Tam aksine işçi olmaları ve çalışmaya mecbur olmalarından dolayı eğitim olanağı bulamamış olmalarından da kaynaklanabilir.

Platon'un ideal devleti sınıflardan oluşur ve her sınıfın yüklendiği görevler ayrıdır. Devlette kunduracı kunduracıdır ve başka bir iş yapamaz (Platon, 2011, s. 89). Devletteki sınıflardan biri üreticiler sınıfıdır ve bu sınıf işçiler, çiftçiler, zanaatkarlar gibi üretim işleriyle uğraşanlardan oluşur. Askerlik ve siyasal işleri yapan koruyucular sınıfı hem savaşçıları hem de bilge önderleri kapsar. Bu sınıfsal sistem toplumu oluşturan bireylerin yönetime eşit katılım hakkının olmadığını gösterir. Çünkü herkes iyi olduğu işi yapacak; çiftçi çiftçilik, yönetici de yöneticilik yapacaktır. Tam bir siyasal eşitsizlik söz konusudur. Bu durumda bir çiftçinin kendisini ilgilendiren yasaları belirlemede hiç şansı olmayacak demektir. Bu konuda yasayı yapacak yöneticidir ve çiftçiliği bilmeyen kişilerin çiftçilik ile ilgili aldığı kararlara çiftçi boyun eğmek zorunda kalacaktır. Bu yasaların her zaman adaletsiz olma ihtimali yüksektir. Çünkü her insanın bir doğası varsa her işin de bir doğası vardır. Çiftçilik işini hiç bilmeyenlerin o işle ilgili düzenleyici kararları alması bu kararların yanlış olabileceğini kaçınılmaz kılacaktır.

Platon'da bölüşüm adaleti insanların eşit pay almamasıyla sağlanır. İnsanlar değerleri ölçüsünde hak ettikleri payı alırlarsa eşitlik sağlanmış olacaktır. Çünkü Platon için insanlar arasında değer bakımından farklılıklar vardır. İnsanların yaratılış özellikleri birbirinden farklıdır. Kimisinin mayasında altın, kimisinin mayasında gümüş ve kimisinin mayasında da demir ve tunç vardır. Mayasında altın bulunanlar yönetici, gümüş bulunanlar koruyucu, demir ve tunç bulunanlar da çiftçi ya da işçi olurlar (Platon, 2011, s. 111). Platon'un bu ayrımı temelde insanların yetenek, karakter, ilgi ve istidat vb bakımlardan birbirlerine benzemedikleri şeklinde anlaşılabilir. Fakat Platon insanlar arasındaki eşitsiz durumun yaratılıştan kaynaklandığına inanır ve bu eşitsiz yaratılışı toplumsal alana taşıyarak eşitsiz

sınıflar oluşturur. Bu üç farklı yaradılış toplumda üç eşitsiz sınıfa meydana getirir. Altın mayalılar yöneticileri, gümüş mayalılar savaşçıları, tunç ve demir mayalılar ise üreticiler sınıfını oluşturur (Platon, 2011, s. 111). Ayrıca bu farklılığın bölüşümde göz önünde bulundurulmasını ve büyük olana büyük pay küçük olana küçük pay verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Aynı şekilde erdemli ve eğitilmiş olanın da daha büyük pay alması gerektiğini vurgulamıştır. Platon için böyle bir eşitsizlik gerçekte eşitliktir (Platon, 2007, s. 222). Platon insanın doğasının eğitimle değişebileceğini savunmuştur. Eğer eğitim insanın doğasını değiştiriyorsa o halde erdemli olmanın yolu eğitimidir. Bu durumda insanlara eğitim için eşit imkân tanınırsa erdemli olmaya herkesin eşit şansı olur. İnsanların doğuştan getirdiği farklılıklar vardır, fakat bu farklılıklardan dolayı insanların eşit şeyleri hak etmedikleri yanlış bir düşüncedir. Her insan, insan olması bakımından eşit değerdedir. Bir doğum evinde yeni doğan insan bebeklerin olduğu bir odada bu bebeklerin birbirine eşit olmadığı söylenebilir mi? O bebek odasında hangi toplumsal sınıfa ait olduğu bilinmeyen bebekler birbirine eşittir. Birini diğerinden daha değerli yapan bir özellik yoktur. Her birinin de eşit bir şekilde bakıma hem ihtiyacı hem de hakkı vardır. Bir bebeği diğerlerinden daha zayıf diye ihmal etmek, diğerlerine daha fazla ilgi göstermek ahlaki açıdan kabul edilemez. Eşitsizliğe neden olan o bebeklerin sahip oldukları ailelerin koşullarıdır.

Platon'un ideal devletinde sınıflar arası eşitsizlik söz konusu fakat özellikle koruyucular sınıfında eşitliğin sağlandığı söylenebilir. Koruyucular için aile kurmanın yasak olması ve özel mülk edinmemeleri (Platon, 2011, s. 113) bu sınıfın bireyleri arasında eşitliğin sağlandığını gösterir. Ayrıca koruyucuların çocuklarının özel bir kurul tarafından yetiştirilmesi (Platon, 2011, s. 164) bu sınıfın çocukları için fırsat eşitliğinin sağlandığı anlamına gelecektir. Ekonomik eşitsizliğe karşı olan Platon'un bu görüşü insanların eşitsizliği ile çatışır gibi görünür. Fakat Platon insanların eşitsizliğinin bilgi temelinde olduğunu düşünür. Ona göre toplumun hayatındaki kötülüklerin kaynağı, başkalarından daha çok mal edinme hırsından kaynaklanır (Platon, 2011, s. s 60-61). Bu nedenle yönetici sınıfın ve devleti koruyan koruyucu sınıfın özel mülk edinmeleri yasaklanmıştır. Yönetici sınıflar ekonomik hırslar peşinde koşmamalıdır. Bu nedenle ekonomik güç ile siyasal güç birbirinden ayrıdır. Yönetici sınıf tüm siyasal gücü elinde bulundurur ama mülkiyeti ortak kullanır.

Platon'un devletinde fırsat eşitliği, eşit olmayan sınıfların oluşturulmasıyla sağlanır. Şöyle ki kişilerin layık oldukları görevler, vergiler ve dağıtımlar bölüştürülürken onların veya atalarının sahip olduğu erdem, sahip oldukları beden gücü ve güzelliği yanında zenginlik ve yoksulluk ölçütleri göz önüne alınacaktır. Bu ölçütler doğrultusunda toplumda sınıflar oluşacaktır (Platon, 2007, s. 208).

Platon adil bir devlet tasarımı aşırı zenginleşmeyi ve aşırı yoksullaşmayı sınırlandırır. Çünkü aşırı zenginleşme ve aşırı fakirleşme devletin içten çözülmesine yani ayaklanmaların çıkmasına yol açacaktır. Bundan dolayı yoksullaşmanın sınırını başlangıçta verilen pay olarak belirler. İlk bölüşümde verilen pay asla azalmayacak ama bazılarının talihi yaver giderse bu başlangıçtaki pay dört katına kadar arttırılabilecektir (Platon, 2007, s. 209). Platon'un devletin devamlılığını sağlamaya yönelik bu sınırlandırması fırsat eşitliğinin sağlanması açısından da önemlidir. Aşırı zengin ve aşırı yoksulluğun olmadığı bir yerde, kaynakların görece eşit dağıtıldığı da göz önüne alınırsa yurttaşların eşit imkânlarla, eşit fırsata sahip olduğu söylenebilir. Elbette Platon'un kurgusal devletinde öne sürdüğü bu fikirlerin günümüz modern ve karmaşık yapıları devletlerinde uygulanabilirliği tartışması başlı başına bir çalışma olarak değerlendirilmelidir.

Platon eğitimi, oyun çağındaki çocuğun ruhunu, büyüdüğünde iyi bir yurttaş olması için yapacağı işin erdeminin gerektirdiği şeye yönlendirmek olarak tanımlar (Platon, 2007, s. 75). Eğitim Platon'a göre insan doğasını değiştirir. İnsanın doğuştan getirdiği bazı özellikleri kabul eder fakat bu özelliklerin eğitim aracılığıyla değiştirilebileceğini de öne sürer. Eğitim çocuk yaşta başlarsa insanın istenilen kalıba sokulabileceğini iddia eder. Eğer insan doğa tarafından şekillenmişse bu ancak çocuklukta değişebilir (Platon, 2011, s. 66). Eğitimin insanlar üzerindeki bu dönüştürücü etkisi onun denetlenmesi gerektiğini gösterir. Bu nedenle Platon eğitimde sansür olması gerektiğini söyler. Aşamalı bir eğitim sistemi öngörür. Öncelikle çocuklara anlatılan masallara sansür uygulanması gerekir. Masalları güzelse anlatılmasına izin verilecek, değilse yasaklanacaktır. Çocukların bedenlerinden önce, güzel masallarla ruhları yoğurulacaktır (Platon, 2011, s. 66).

Platon çocukların oynadıkları oyunların da denetlenmesi gerektiğini vurgular çünkü çocuklar oyunlarda kuralların dışına çıkmayı öğrenirse büyüdüklerinde yasalara da karşı çıkarlar (Platon, 2011, s. 121). Platon insan ruhunun müzik ile

bedenin ise beden eğitimiyle iyileşeceğini düşünür. Bu nedenle bu eğitimlerin çocukluktan başlayarak insanlara verilmesi gerektiğini söyler (Platon, 2011, s. 65). Müzik ve beden eğitimi bir bütün olarak anlaşılmalıdır. İnsanın hem ruhu hem de bedeni bütün halinde iyi olmalıdır. Platon'un ideal devletindeki insan tipi bu eğitimler sonucunda oluşmuş, kafa yapısıyla beden yapısı uyumlu ve bilgeliğe erişmiş insan tipidir. Platon çocukların üç yaşında okula başlamalarının bir zorunluluk olduğunu söyler. Eğitimi bırakmak söz konusu değildir. Her erkek ona göre babasından çok devletin adamıdır bu nedenle zorunlu eğitim görecektir (Platon, 2007, s. 281). Platon çocuklara zorla öğretilen şeylerin kalıcı olmayacağını bu nedenle oyun yoluyla eğitim verilmesi gerektiğini söyler. Bu şekilde çocukların doğalarının neye yatkın olduğu daha iyi anlaşılacaktır (Platon, 2011, s. 259). Ona göre, başarılı olmak isteyen biri çocukluğundan itibaren, eğlenirken ya da çalışırken bu amacına uygun şeylerle uğraşmalıdır. Örneğin iyi bir duvarcı olmak isteyen, oyuncak evlerle oynamalıdır (Platon, 2007, s. 74). Eğitim yoluyla insanların doğasına uygun işi bulmayı hedefler ve bu doğasına uygun en iyi eğitimi almasını sağlamaya çalışır. Yani eğitim öncelikle bireyin yeteneğini keşfedecek, daha sonra bu yeteneğini geliştireceği eğitimi alması sağlanacaktır. Devletin vatandaşları doğalarındaki yetenek ve eğilimlerine göre sınıflara ayrılır ve fazla yetenekli olmayanlara temel düzeyde, çok yeteneklilere ise yüksek düzeyde eğitim verilir.

Platon'un eğitim anlayışı bireyler için adil fırsat eşitliğini sağlar mı? Çocuklara küçük yaştan itibaren öğretmenler, lalalar tarafından eğitim verilmesi fırsat eşitliğinin sağlandığını gösterir. Burada çocuğun hangi sınıfa mensup olduğu önem arz etmez. Bütün çocuklar temel eğitimi eşit bir şekilde alacaktır. Fakat sorun yetenekli ve yeteneksiz ayrımında ortaya çıkacaktır. Temel eğitim sonrası yeteneksizler ayıklanır ve onların yüksek eğitime devam etme şansları kalmaz. Bu durumda yeteneksizlerin kendilerini geliştirme fırsatları mümkün olamaz. Yirmi yaşına kadar çocuğun aldığı temel eğitim sonucunda gösterdiği eğilim onun doğasının tespitidir ve bundan sonrasında eğer yeteneksiz olarak belirlenmişse yüksek eğitim alması kesinlikle mümkün olmayacaktır. Öncelikle bireyin doğasını tespit etmek ya da eğilimlerini, yeteneğini keşfetmek çok kolay bir iş değildir. Bu işi yapacak donanıma sahip olmak gerekir. Diyelim ki öğretmenleri bu konuda uzmanlaştırdınız. Bu kez zorluk bireyin kendisinden kaynaklanır. Çünkü bazı kişiler içine kapanıktır ve kendisi istemediği sürece onu tanımanız oldukça zordur. Bütün

bunların aşıldığını ve kişinin yeteneğinin açıkça tespit edildiğini varsayalım. Yeteneksizler için haksızlık yine de devam edecektir. Çünkü bir insan birden fazla yeteneğe de sahip olabilir. Örneğin bir insan hem çiftçiliğe hem de yöneticiliğe eğilimli olabilir. Platon, böyle birinin yönetici olabilme şansını temel eğitimden sonra eğitim almasını engelleyerek elinden almış olur.

Platon'da birey toplum uğruna gözden çıkarılabilir görünmektedir. Çünkü önemli olan toplumun devamlılığıdır. Platon'un ideal devletinde bedence ve ruhça hasta kabul edilenlerin yaşamasının pek imkânı yoktur. Ona göre, toplum doğuştan ruhça kötü olanları yaşatmayacaktır (Platon, 2011, s. 100,104). Ayrıca doğuştan bir eksikliği olan çocukların gözden uzak yetiştirilmesini önerir (Platon, 2011, s. 164). Bu durumda dünyaya dezavantajlı olarak gelenlerin, bırakın eşit fırsat şansını, hayatta kalmaya bile şansları olmayacaktır.

1.3.2. Aristoteles ve Zenginliğin Sınırı

Aristoteles eşitliği adalet, eşitsizliği de adaletsizlik ile ilişkilendirir. Aristoteles'e göre adaletsiz insan yasaya uymayan, çıkarını ön planda tutan ve eşitliği gözetmeyendir. Başka bir ifadeyle yasaya uygun davranan ve eşitliği gözetken insan da adaletli insandır (Aristoteles, 2011, s. 91). Yasaya uygun davranmak Aristoteles'e göre bazı durumlarda adaletsiz de olabilir. Eğer egemen güç halktaysa ve halk kalabalık olmasından hareketle zenginlerin malını aralarında bölüşürse, yapılan şey yasaya uygun olmasına rağmen adaletsizdir (Aristoteles, 2013, s. 104). Bu nedenle Aristoteles adaletin bireylerle ilgili olduğunu ve eşitlik için de eşit olmak gerektiğini vurgular (Aristoteles, 2013, s. 109).

Aristoteles'e göre, adaletin eşitlik olarak tanımlanması ancak eşitler arasındaki adalet söz konusuysa doğrudur. Eşit olmayanlar için de eşitsizlik adalettir. Adalet bazıları için ve belirli şeyler için adil olandır. İnsanlar eşitlik üzerine anlaşsalar da kimler için eşitlik olacağı konusunda hem fikir olmazlar. İnsanlar özgür olmak bakımından eşit ise bu onların her konuda eşit olduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde mülkiyet ya da başka açılardan eşit olmayanların her açıdan eşit olmadığını düşünmek de yanlıştır (Aristoteles, 2013, s. 101). Aristoteles'e göre, iyi yaşamak için gerekli koşullar arasında, eğitim, erdem ve yetenek önde gelir. Bir açıdan eşit olanların her açıdan eşit olmalarına gerek olmadığı gibi bir açıdan eşitsiz olanların da

her açıdan eşitsiz olmaları gerekmez. Bu nedenle mutlak eşitliğin var olduğu yasalar hatalıdır (Aristoteles, 2013, s. 110). İnsanlar farklı ihtiyaçlara sahiptir bu nedenle mutlak eşitlik her zaman adil olmayabilir. Aristoteles'e göre insanlar mülkiyet temelli bir devlet kuruyorsa, mülkiyetleriyle uygun oranda devletten pay almalıdır. Örneğin yüz birimlik bir malın 90 birimini bir kişi, 10 birimini ise diğer bir kişi üretmiş olsun. Bu malın eşit olarak bölüştürülmesi adil olmayacaktır. Çünkü iki bireyin katkısı farklı oranlarda olmuştur. Bu nedenle tüm eşitlikçi yasalar her zaman adil olamaz. Yasa adil değilse bu yasaya uymak adına adaletsizlik yapılmış olacaktır. Eşitliğin nasıl sağlanacağı adaletin konusu olmalıdır. Aristoteles'in ahlak anlayışı altın orta düşüncesiyle temellenir. Bu nedenle eşitliğin bir erdem olarak eşitsizliğin ortası olduğunu dile getirir. Eğer haksızlık yapmak eşitsizlik ise bu haksızlığın daha çok ve daha az olanı vardır. Daha çok ve daha azı varsa eşit olanı da var demektir. (Aristoteles, 2011, s. 95).

Aristoteles her devletin adalet ve eşitliği amaçladığını söyler. En azından anayasalar vatandaşlarına adil ve eşit davranmayı amaçlar. Demokrasiye göre herkes aynı derecede özgür olduğundan aynı derecede eşittir ve herkes eşit olduğu için her şeye eşit katılım olmalıdır. Fakat oligarşide eşit olmayan insanların mutlak eşitsizliğine inanılır. Çünkü insanlar aynı oranda zengin değildir ve aynı paylara sahip olamazlar. Bu durumda her yurttaş zenginliği oranında diğer şeylere katılım sağlar. Bu eşitsizlik hali Aristoteles'e göre devlete karşı isyanın nedenidir (Aristoteles, 2013, s. 157-158).

Aristoteles iki eşitlik türünden bahseder. Büyüklük veya nicelik bakımından bir şeyin aynı olması sayısal (aritmetik) eşitliktir. İkinci tür eşitliğe de oransal eşitlik adını verir (Aristoteles, 2013, s. 159). Sayısal eşitlik büyüklük ya da nicelik bakımından eşit ve aynı olanı vurgular. Yani sayısal eşitlikte her kişi mutlak surette bir diğer kişinin eşitidir. Oransal eşitlik değer ile ilgilidir. Örneğin bir, iki, üç gibi sayılar arasındaki fark aynı ve eşit olduğundan sayısal olarak aynıdır. Ancak dört ile iki ve iki ile bir arasında oransal eşitlik vardır. Dört, ikinin ve iki de birin katıdır. İnsanlar için mutlak adalet oransal olan olsa da onun değeri üzerinde anlaşılamazlar (Aristoteles, 2013, s. 158-159).

Aristoteles'te birinci tür eşitlik yani sayısal eşitlik, hukuki ilişkide bulunanların eşit muamele görmesini ifade eder. Haksız fiil işleyenin verdiği zararı tazmin etmesi,

sebepsiz kazanımda bulunanın kazandığını geri vermesi, suç işleyenin karşılığını görmesi vb. durumları düzenler (Aristoteles, 2011, s. 97-99). Örneğin bir kişi sizin tavuğunuzu çalarsa mahkeme tavuğu çalan kişiden geri alıp hak sahibine teslim eder. Tavuğun sahibine karar verilirken hangi kişinin erdem bakımından üstün olduğuna ya da daha zengin olduğuna bakılmaz. Böyle durumlara uygulanan eşitlik aritmetik eşitliktir. Burada uygulanan adalet düzeltici adalettir.

İkinci tür eşitlik onurun, payelerin, ödüllerin, makamların ve rütbelerin nasıl paylaştırılacağıyla ilgilidir. Buradaki eşitlik bölüşüm adaletiyle ilgilidir. Bu eşitlikte aritmetik ortalama uygulanmaz; çünkü bu durumda devlete çok katkısı olan kişiler ile az katkısı olan kişiler aynı ödülü alacaklardır ve bu adaletsizlik olacaktır. Aritmetik ortalama yerine geometrik ortalama kullanmak yani oransal eşitlik uygulamak adaletin gereği olacaktır. Böylece insanlara güç ve onur kendi mülkleriyle orantılı bir biçimde paylaştırılmış olacaktır (Aristoteles, 2011, s. 96). Bu ikinci tür eşitlik bölüşüm adaletinin konusunu oluşturur.

Aristoteles, Platon'un koruyucular sınıfı için önerdiği komünist yaşamı, özellikle de ortak mülkiyet anlayışını eleştirir. Aristoteles'e göre bir şeyin sahibi ne kadar çok olursa o şeye ya da o mala duyulan saygı azalır. İnsanlar ortak olan şeylere değil sadece kendilerine ait olana dikkat ederler. Ortak olan şeylere ise kendi yaşamlarına etki ettiği oranda özen gösterirler (Aristoteles, 2013, s. 52). Mülk edinme iyi yaşamın bir yoludur. Mülkiyet aynı zamanda bir insanın yaşaması için gerekli bir araçtır (Aristoteles, 2013, s. 28-29). Mülkiyeti diğer araçlardan ayıran şey kendiliğinden yararlı olmasıdır (Aristoteles, 2013, s. 30). Herkesin mülkünün olması iyi yaşaması için gereklidir. Fakat herkesin eşit bir şekilde mülk sahibi olması söz konusu olamıyor. Doğa her canlının yaşaması için gerekli kaynağı sağlıyor, fakat söz konusu insanlar olunca yeryüzündeki kaynakların ya da en iyi kaynakların çoktan bölüşülmüş olduğu söylenebilir. Bu durumda herkes iyi bir yaşam için eşit fırsata sahip olamaz. Özel mülkiyeti ortadan kaldırmak bu fırsat eşitliğinin sağlanması için bir yol mudur? Bu konuda Aristoteles'in haklı olduğu söylenebilir. Çünkü insanlar ortak olanın kıymetini bilmez ve savurgan davranabilir ve bu durum doğal kaynakların çabuk tükenmesine ya da kullanılamayacak kadar kötü duruma gelmesine yol açabilir. İnsanlar kendisine ait olanı daha özenli kullanır ve onu azaltmaya değil arttırmaya çalışır.

Aristoteles mülkiyetin bir yere kadar ortak olabileceğini ama özel mülkiyetin mutlaka olması gerektiğini savunur. Mülkiyetin sorumluluğu çeşitli aileler arasında bölüştürülürse kargaşa olmaz ve herkes kendi kısmıyla ilgileneceğinden üretim artar. Ayrıca özel mülkiyet aracılığıyla insanlar dostlarına yardım etme zevkini tadarlar. Özel mülkiyeti ortadan kaldırmak demek cömertlik erdeminin de ortadan kalkması anlamına gelecektir (Aristoteles, 2013, s. 56). Platon bir insanın erdemli yaşamasına yetecek kadar mülkü olması gerektiğini savunur fakat Aristoteles için insanın erdemli yaşaması için mülk gerekmez. Çünkü yoksul insanlar da erdemli olabilirler. Bu nedenle insanların erdemli yaşamaları için değil iyi yaşamaları için mülk gereklidir (Aristoteles, 2013, s. 61).

Aristoteles ortak mülkiyetin insanlar arasında kargaşa ve çatışmalara yol açacağını söyler. Eğer ortak mülkiyette, yapılan iş ve elde edilen fayda aynı olmuş olsaydı sorun olmazdı. Fakat toprak üzerinde ortak mülkiyette çok çalışıp az mahsul alanlar ile az çalışıp çok mahsul alanlar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkacaktır (Aristoteles, 2013, s. 55). Mülkiyeti eşitlemek yoksulluk yüzünden işlenen suçları, vatandaşlar arası bazı kavgaları önler, ama insanların diğer hırslarından doğan kavgaları önleyemez. Aristoteles'e göre devlet çokluktan meydana gelir. Tek tip insanlardan bir devlet çıkaramazsınız. Çünkü toplum eşit parçalardan değil eşitsiz parçalardan kurulu bir birliktir. Aşırı birlik ve benzerlikte ya devlet kötü bir devlet haline gelir, ya da tamamen ortadan kalkar (Aristoteles, 2013, s. 57). Mülkiyetin eşitliği kötülüklerin çaresi değildir. İnsanlar zenginlik peşinden koşarlar. Aristoteles'e göre doğanın iyi yarattığı insanları zenginlik peşinden koşmayacak şekilde eğitmek ve kötü yarattığı insanları da zenginlikten alıkoymak gerekir (Aristoteles, 2013, s. 67). Aristoteles'in gelir eşitliğine karşı olmakla beraber yoksulluğun da devlete isyana neden olacağını söyler. Bu nedenle Aristoteles özel mülkiyet ile ortak mülkiyetin ortası olacak bir mülkiyet düzenini savunur. Ona göre toprak özel kişilerin malı olabilir, ama topraktan elde edilen ürünün birlikte üretilmesi ve birlikte tüketilmesi uygun olmalıdır (Aristoteles, 2013, s. 55). Yani mülkiyet özel olacak fakat o mülkten sağlanan faydalar ortak bölüşülecek. Bu durumda da bu bölüşümün nasıl adil olacağı sorunu ortaya çıkar. Ürünün yetiştirilmesinde ve toplanmasında herkesin eşit emek harcaması ve ürünün buna göre eşit bölüşülmesi adil olacaktır. Fakat herkesin eşit katkı sağlamadığı durumda bölüşüm nasıl olacak? Diyelim ki otuz hanelik bir köyde toprağın mülkiyeti beş

ailede olsun. Tüm köy ahalisi bu toprakları beraber ekip beraber hasat etsin. Burada sorun yok gibi görünüyor. Fakat bu köyde bir hanenin çok yaşlı olduğunu bu nedenle çalışmadığını, diğer bir hanenin de bedensel sorunları olmasından kaynaklı çalışmadığını düşünelim. Bu durumda bu iki aile tarlalarda çalışmadığı için üründen pay alamayacak ya da çok az miktarda pay alacaktır. Diğer köylüler zenginleşirken bu iki aile gittikçe yoksullaşacaktır. Çalışamayacak durumda olanlar her toplumda vardır ve çoğunlukla bu durumda olmalarında onların sorumluluğu yoktur. İyi bir yaşama herkesin hakkı varsa bunun sağlanması gerekir.

Aristoteles'in aşırı zenginleşmenin yaratacağı sorunların farkında olduğu söylenebilir. Çünkü O, hem özel mülkiyeti sınırlandırma çabasında hem de faizle kazanılan parayı doğaya aykırı bulmaktadır. Ona göre, ev yönetimi (ekonomi) ile para kazanmak aynı şey değildir. Birinde amaç temin etmektir, diğerinde ise kullanmaktır. Mesela avcılık mülk edinmenin haklı bir yoludur ve doğaya uygundur. Yaşamak için gerekli olan şeyler ya hazır olmalıdır ya da bunları temin edebilmek için, çobanlık, çiftçilik, balıkçılık, avcılık gibi sanatlar kullanılmalıdır. Aristoteles'e göre zenginlik de bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Zenginliğin bu ilk hali doğaldır. Fakat zenginliğin bir de doğal olmayan hali vardır. Zenginliğin doğal olmayan hali takas denilen alım-satım işidir. İnsanların ihtiyaç duyduğu bir şeyi başkasının ihtiyacı ile değiştirmesi, mesela buğday ile zeytinyağını takas etmesi doğaya aykırı değildir. Fakat malların karşılığında para alınmaya başlanınca takas işi para elde etmeye dönüşür. Bu durumda zenginliğin ölçütü para olmaya başlar. Aristoteles paranın doğal olmadığını, sadece ticaret için kullanıldığını ve gerçek anlamda üretime yaramadığını söyler. Para kazanmak ticaretin hem amacı hem de aracıdır ve bu tür para kazanma şeklinde zenginliğin bir sınırı yoktur. İyi bir yaşam için gerekli mal miktarı sonsuz değildir. İnsanların arzuları sınırsız olabilir ama zenginliğin bir sınırı olmalıdır (Aristoteles, 2013, s. 35-39). Ev yönetiminde para kazanma, amaca ulaşmak için bir araçtır. Bu şekilde eve giren doğal olur, üretime yarar ve sınırı vardır (Aristoteles, 2013, s. 38-40).

Aristoteles'e göre, insanların sınırsızca para kazanmalarının ve sınırsız mülk edinmelerinin nedeni ev yönetiminin ve para kazanmanın birbirine olan benzerliğidir. Oysa ev yönetiminde para sadece araçken, para kazanmada amacın kendisi paradır. Faiz ise paradan kazanılan bir şeydir. Faiz parayı arttıran bir şeydir.

Bu nedenle servet edinme yolları arasında doğaya en aykırı olan da budur (Aristoteles, 2013, s. 40-42). Aristoteles özel mülkiyeti sınırlandırmakla toplumsal sınıflar arasında oluşan uçurumu engellemeyi düşünmüştür. Böylece herkes neredeyse eşit koşullara sahip olabilir. Bu durumda fırsatlar herkes için eşit mesafede olur. Aristoteles'e göre doğal mallar herkesindir. Yöneten kişilerin bu doğal malları bölüştürmesi sadece sonuçtur. Doğanın görevi dünyaya gelen her canlıyı beslemektir. Bu nedenle zenginliğin doğa tarafından verileni en güzeldir (Aristoteles, 2013, s. 41).

Aristoteles'in mülkiyeti ve zenginliği sınırlandırmak istemesinin bir nedeni de güvenliğin sağlanmasıdır. Ona göre bir devlet çok zengin olursa küresel boyutta sorunlar yaşanmaya başlar. Çünkü komşu devletler bu zenginliği kıskanır ve saldırıya geçerler. Bu nedenle zenginliği sınırlandırmak sınırların güvenliğini sağlayacaktır (Aristoteles, 2013, s. 66-67). Peki komşuların sıkıntı içindeyken elindeki zenginliği saklamak ya da sınırlı kullanmak erdemli olur mu? Doğal malların herkese ait olduğunu dile getirip komşu devletleri bundan mahrum bırakmak adil olamaz. Komşu devletin temel ihtiyaçlarının karşılanma imkânı varsa ve buna kayıtsız kalınıyorsa bu durum ahlaki açıdan kabul edilemez.

Bir devletin iyi bir biçimde yönetilmesi için o devletin vatandaşlarının neleri bölüşmesi gerekir? Platon gibi kadınlar ve çocukları ortak mülk mü kabul etmemiz gerekir? Aristoteles, Platon'un bu ortak mülkiyeti oluşturma çabasının devlette birliği oluşturma çabası olduğunu düşünür. Bu konuda Platon'un yanıldığını çünkü devletin birlikten değil çokluktan oluştuğunu ve devlet için iyi olanın da bu olduğunu söyler.

Devlette mülkiyet eşitliği olmalı mıdır? Aristoteles mülkiyet eşitliğinin olabileceğini, fakat çok bolluk ve çok düşük olmaması gerektiğini söyler. Bolluk içinde olmak savurganlık yaratır, az olursa da sıkıntı içinde yaşanır. Herkes için orta karar bir şeyler bulunursa da insanların ihtiyaçları birbirinden farklı olacağından onlara uygun eğitimin verilmesi gerekir. Yani mülkiyet eşitliğinin yanında eğitimin de eşitliği olmalıdır. Eğitimin ortak ve tek elden yönlendirilmesi de yeterli değildir. Çünkü böyle bir eğitim, mülkiyet, zenginlik ya da ün kazanma peşinde koşan insanları da yetiştirebilir. Bu durumda çatışma sadece mülkiyet eşitsizliği olmaz, bazı hakların eşitsizliği de çatışma konusu olabilir. Örneğin halk mülkiyetin eşitsizliğine kızarken, üst sınıflar ise şöhretin eşit olmasına kızarlar (Aristoteles, 2013, s. 65).

Aristoteles insanların eşit olmadığını vurgulamıştır. Bunu en çok efendi köle ayrımı noktasında görmekteyiz. Eşit olmayan insanları bir araya getiren sebepler çoktur. Nasıl ki üremek için erkek ve dişinin bir araya gelmesi gerekiyorsa yöneten ve yönetilenin de bir araya gelmesi bir tür zorunluluktur. Biri olmadan diğeri etkisizdir. Yöneten ve yönetilenin bir araya gelmesi ortak güvenliklerini sağlama arzusudur. Yaşamak için gerekli şeyleri önceden zekâsıyla fark edebilen, öngörüsü olan doğal olarak efendidir, tüm bunları beden gücüyle becerebilen bir insan ise doğal bakımdan köledir yani yönetilendir. Bu efendi ve köle ortak çıkar için bir araya gelir (Aristoteles, 2013, s. 24). Aristoteles için kölelik doğal ve adil bir kurumdur (Aristoteles, 2013, s. 28). Aristoteles döneminde kölelik karşıtı görüşlerin olduğunu kendi söyleminden anlıyoruz. Aristoteles kölelik karşıtı görüşe saygı duyar duymasına ama çözüm olarak köleliği kaldırmayı değil, onun doğal bir durum olduğunu göstermeye çalışır (Abramson, 2013, s. 146).

Aristoteles köleliği doğal olarak görür ve ona göre doğa kol kuvveti haricinde başka işlevi olmayan, “canlı mülk nesneleri” olmaktan başka hiçbir özelliğı bulunmayan kişiler yaratmışsa, bir efendinin bunları kendisine köle yapması adil olandır (Aristoteles, 2013, s. 28-29). Aristoteles’e göre, canlılar akıl ve bedenden oluşur. Akıl yöneten beden ise yönetilendir. Aklın bedene olan hâkimiyeti mutlakdır ve arzuları yönetir. Bazı insanlar sadece bedenlerini kullanarak çeşitli işler yaparlar ve bu insanlardan başka bir şey beklenemez. Bu tür insanlar doğal olarak köledir ve yönetilmeleri gerekir. Doğal olarak köle olanlar diğelerine bağı, aklını kullanma yetisi az da olsa gelişmiş fakat bunun iradesine sahip olmayanlardır (Aristoteles, 2013, s. 30-31). İnsanların birbirinden farklı olarak yaratılması onları doğuştan köle yapmaz. İnsanlar farklılıklarıyla doğarlar ve bu onların tercihi değildir. Sadece bedensel yetisi gelişmiş, akıl yetisini hiç kullanmayan biri özgür değildir diyemeyiz. Her insanın sahip olduğı yetileri geliştirmeye hakkı olmalıdır. Bunun için de herkese eşit fırsat sağlanmalıdır.

Aristoteles bedensel farklılıktan hareketle özgür insan ve köle ayrımı yapar. Ona göre, kölelerin bedenleri elle yapılan işler için güçlüdür, özgür insanların bedenleri bu tür işlerde varlık göstermez (Aristoteles, 2013, s. 31). İnsanların özgürlüğünü belirleyen bedensel ya da zihinsel yetileri değildir. İnsan olmak ahlaki açıdan özgür olmak için yeterlidir. Her insanın özgür olmaya hakkı vardır. Ayrıca

akıl ve beden uyum içinde çalıştığı sürece sağlıklı ve dengeli bir yaşam sürülebilir. Birinin diğerine üstünlüğü yoktur. Eğer insanlar eşit koşullarda eğitilirse kendi doğalarını da aşma olasılıkları vardır. Günümüzde özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için özel eğitim kurumları vardır. Bu bireyler kendileri için özelleştirilmiş bu imkânlardan faydalandıklarında başkalarına ihtiyaç duymadan kendi yaşamlarını sürdürecek düzeye gelebiliyorlar. Burada önemli olan herkesin kendini geliştirmeye ve iyi bir yaşama sahip olmaya fırsat tanımaktır.

İnsanların değeri soyluluk bağları ya da sahip olduklarıyla belirlendiğinde eşitlik sağlamaya çalışmak çatışmaya neden olabilir. Aristoteles eşitliğin ancak eşitler arasında uygulanırsa adil olacağını düşünmüştür. Fakat insanları doğuştan köle ve efendi olarak sınıflandırmış ve bir devletin vatandaşlarının eşit olamayacağını bazılarının efendi bazılarının köle olduğunu iddia etmiştir. Fakat her insan, öncelikle insan olmak bakımından eşittir. Hiçbir zenginlik ya da yetenek farklılığı bu eşitliği değiştirmemelidir. İnsan olmak eşit değer görmek için yeterli koşul olmalıdır. Bu nedenle her insanın iyi bir yaşam sürmeye ve özgür olmaya hakkı vardır. Aristoteles'in köle ve efendi ayrımı insanlar arasında bir hiyerarşik yapı oluşturduğunu göstermektedir. Eğitime ilişkin görüşleri de bu hiyerarşik yapıya uygun olarak, eşitlik ilkesinden uzak bir anlayışla ortaya konmuştur. Eğitim sadece yurttaşlar yani akıl yönü baskın olanlar için ön görülmüş, tüccarlar, zanaatkârlar, köleler ve kadınlar bundan uzak tutulmuştur. Devlet, erkek yurttaşların siyasi ve entelektüel olarak kendilerini gerçekleştirmelerini olanaklı kılan kurum olarak düşünülmüştür. Oysa devletin görevi sadece belirli bir kesimin eğitim görüp, yaşamaya değer bir hayat sürmesini sağlamak olmamalı, toplumu oluşturan herkesin bu haklardan faydalanmasını sağlamak olmalıdır.

Toplum içindeki sınıflar arasındaki eşitsizlik insanları önceden belirlenmiş bir şekilde yaşamaya zorlar. Üst sınıflar sahip oldukları ile her zaman yarışa önde başlarlar. İyi bir toplumsal düzen sınıflar arasında denge kurabilmelidir. Bu da devletin yoksul sınıfların durumunu iyileştirecek kaynak temin etmesiyle mümkündür. Bu kaynak var olan vergilerin bir kısmını yoksullara ayırarak olabileceği gibi, zenginlerin gelirleriyle orantılı bir vergi ödemesiyle de sağlanabilir. Zenginlerin bu vergiyi ödemeye zorlamak adil değildir, itirazı haklı bir itirazdır. Fakat bu durum uzun vadede zenginlerin de avantajına olacaktır. Şöyle ki,

yoksulların sayısı arttıkça zenginin sahip olduklarını koruması zorlaşacaktır. Aristoteles'in "eşitsizlik isyan etmek için bir nedendir (Aristoteles, 2013, s. 158)" düşüncesi doğrudur. İsyan çıktığında ilk saldırı hedefi zenginler olacaktır. Bu nedenle zenginlerin güvenlikleri için bu vergiyi ödemeye gönüllü olmaları gerekir.

1.3.3. Cicero'nun Doğa Yasası ve Biçimsel Eşitlik Düşüncesi

Romalı hatip Cicero'ya göre toplumun oluşmasının nedeni insanın sosyal bir varlık olması ve birlikte yaşamaya gönüllü olmasıdır. Çok sayıda insandan oluşan bir topluluk ortak çıkar için bir araya gelir ve güvenli bir yere yerleşir. Böyle bir topluluğun devamlılığını sağlayan şey ise düşünen ve karar veren bir organ tarafından yönetilmesidir (Cicero, 2011, s. 180). Toplumun oluşumunu bu şekilde tanımlayan Cicero ideal bir devlet tasarlamadan önce devlet biçimlerinin kusurlarını ortaya koyar. Monarşi yönetimi, halkı ortak adalet ve yargıdan yoksun bıraktığı için; aristokrasi, halkı yönetimin ve ortak kararların dışında bıraktığı ve bu nedenle halk özgürlükten pay alamadığı için; demokrasi ise mutlak olarak herkesi eşit kabul ettiği ve mevkiler arasında fark olmadığı için kusurludur (Cicero, 2011, s. 180). Cicero'nun düşüncesi sınıfsal yapıya dayanır. Cicero da Platon gibi filozofların ve erdemli insanın hükmettiği bir ideal devleti savunur. Fakat Cicero yasalar karşısında her vatandaşın eşit olması gerektiğini vurgulayarak siyasal eşitlik ya da biçimsel eşitlik düşüncesinden yana olmuştur.

Cicero'ya göre, *eğer insanların zenginliğini eşitlemek düşüncesi reddediliyorsa ve doğuştan sahip olunan yeteneklerin eşitliği imkânsız ise, en azından aynı ulusun vatandaşlarının yasal hakları eşit olmalıdır. Çünkü bir devlet adalete ortak katılım ya da adalet önünde eşitlikten başka nedir ki?* (Cicero, 2011, s. 181). Cicero'nun biçimsel eşitliği savunması, eşitliğin tam olarak gerçekleşmesi olmasa da oldukça önemlidir. İnsanların yetenekleri farklı da olsa gelir eşitsizliği de olsa yasalar önünde eşit muamele görmesi adaletin bir açıdan gerçekleşmesini sağlayacaktır. Adaletin varlığını güçlendiren şey eşitliktir. Öncelikle bir toplumun üyeleri siyasal açıdan eşit olmalıdır. Toplum üyelerinin servetleri, ırkları, renkleri, inançları ve kültürlerinin birbirlerinden farklı olması, siyasal katılım ve karar alma süreçlerinde bireyler arasındaki eşitliğe dikkat edilmezse adaletsizlik söz konusu olur. Siyasal eşitliğin sağlanması demek, yöneticilerin aldığı kararlardan etkilenen ve bu süreçte taraf olan herkesin görüşlerini dile getirebilme özgürlüğünün olması demektir. Yasalar önünde

herkesin eşit olması, adaletli bir toplumsal düzenin inşa edilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Cicero doğal hukuk anlayışını insan ve insan doğası ile ilgili görüşleriyle temellendirir. Cicero'ya göre Tanrı insanı diğer tüm varlıklardan üstün bir konumda yaratmıştır. Bu üstünlük ise Tanrı tarafından insana bahşedilen akıl ve düşünce ile sağlanır. Akıl sayesinde insan sadece doğadaki diğer varlıklardan üstün olmakla kalmaz aynı zamanda Tanrı ile ortak bir yöne sahip olur (Cicero, 2017, s. 13).

Akıl insanı diğer canlılardan ayıran ve üstün kılan özelliklerin başında gelir. Evrensel aklın bir parçası, Tanrı'dan alınan bir paydır, bu nedenle de her insanda mevcuttur. Cicero için bu ortak akıl insanları eşit yapan şeydir (Cicero, 2017, s. 18). Cicero'ya göre, insanlar birbirlerinin aynıdır. İnsanın hem erdemli yanı hem de kusurlu (erdemsiz) yanı birbirine benzerdir. İnsan Tanrısal akıl sayesinde erdeme sahip olur. Erdem de tıpkı akıl gibi insanların diğer varlıklardan üstün olmasını sağlar. Erdem de aynı şekilde hem insanda hem de Tanrı'da vardır. Ayrıca erdem mükemmelleşip en üst noktasına ulaşmış doğadan başka bir şey değildir, bu yüzden, insanla Tanrı birbirlerine benzerler (Cicero, 2017, s. 14). İnsanlar arasındaki bu akılsal benzerlik varlıksal eşitlik ya da insanlar arasındaki özsel eşitlik olarak ifade edilebilir. İnsan olmaktan kaynaklı olarak her birey eşit hak ve özgürlüğe sahip olmalıdır. Fakat Cicero herkesin doğru akla sahip olmadığını düşünmüş olmalı ki, eşitlik düşüncesini farklılıkları yok saydığı için adil bulmamıştır.

Cicero'ya göre gerçek yasa, doğayla uyum içinde yapılan doğru akıl yürütmedir. Bu yasa evrensel, değişmez ve sonsuzdur. Emirleriyle göreve davet eder, yasaklarıyla yanlış edimden uzaklaştırır. Bu doğa yasası insanın doğasında aranmalıdır. Yasanın bize yüklediği görevden senato veya halkın kararıyla kurtulamayız; ne de kendi dışımızda bir yasa yorumcusu aramamıza gerek vardır (Cicero, 2011, s. 182). Milletlerin geleneklerinde ya da yasalarında olan her şeyin adil olduğu inancı aptalcadır. Çünkü adalet tektir, tüm toplumları bağlar ve doğru akıl olan tek bir yasaya dayanır. Eğer adalet ilkeleri insanların kararlarına, prenslerin emirlerine ya da yargıçların hükümlerine dayanacaksa, o zaman adalet, halkın kararları ya da oylarıyla onaylandığında, hırsızlık yapanların hırsızlığını, zina ve sahtekârlık yapanların zina ve sahtekârlığını onaylar (Cicero, 2011, s. 184). Cicero'nun hukuk düşüncesi doğal hukukun pozitif hukuka üstünlüğüne dayanır.

Doğa yasası aklın yasası yani doğru aklın yasasıdır. Bu yasa vicdanın yasası olarak kabul edilebilir. İnsan yapımı yasalar her zaman adil olmayabilir, bu doğrudur. Zira yönetimde her zaman doğru akıl sahibi insanlar bulunmaz. Bir diktatörün yaptığı yasa baskı ve zalimlik içerdiğinde bu yasaya uymak adil ya da hakkaniyetli olarak kabul edilemez. Haksız yasaya uymak sadece kişiyi yasanın gerektirdiği cezadan kurtarır.

Cicero eşitlik konusunda orantılı eşitliğin adil olduğunu düşünür. Orantılı eşitlik sınıfsal farklılığa dayanır. Şöyle ki bir aristokrat ile bir köle asla eşit değildir ve onlara uygulanacak adalet de aynı olmamalıdır. Bu nedenle demokrasiyi sınıflar arasında fark olmadığı ve herkesi eşit kabul ettiği için kötü bir yönetim olarak değerlendirir. Cicero'ya göre bazı kişilere karşı yerine getirilmesi gereken ödevler, o kişinin toplum içindeki statüsüne göre değişkenlik gösterir. Cicero'nun bu düşüncesine hak vermek mümkün değildir. İnsanların eşit değeri statüye ya da zenginliğe göre belirlenirse doğa yasası ihlal edilmiş olmaz mı? Doğa insanlara tanrısal akıldan pay alarak yaratmışsa her insan bu akla sahip olmakla eşittir ve aklın yasası herkesin eşit muamele görmesini sağlamalıdır. Adalete uygun olan budur.

Cicero'ya göre doğa, tüm insanlara kendini koruma ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere barınak, yiyecek sağlama güdüsü vermiştir. İnsanların yarattıkları şeyler üzerinde ortak kullanım hakkı vardır ve bu doğa gereğidir; ancak aynı şekilde bireylerin de bu yaratılan şeylerden kendilerine pay alması doğaldır (Cicero, 2017, s. 7). Burada hem ortak mülkiyet hem de özel mülkiyet hakkı söz konusudur. Mülkiyetin korunmasını adaletin gereği olarak doğa yasası bağlamında değerlendirir. Doğa yasası kişinin kendisine ait olanı korumasını ve onun üzerinde hak iddia etmesini güvence altına alır. Adaletle ilgili ilk yükümlülük, hiç kimsenin bir başkasına zarar vermemesi, ortak mülke ortak, özel mülke özel muamele etmesidir. Cicero hiçbir mülkün doğası gereği özel olmaması gerektiğini de vurgular, fakat geçmişte boş bir mülke yerleşip o mülkü uzun süre kullanma, savaşta kazanma, yasayla, takasla, anlaşmayla ya da kişinin talihıyla mülkün özel olabileceğini söyler (Cicero, 2017, s. 11). Cicero'nun özel mülkiyeti neye dayandığı çok açık olmamakla birlikte ortak mülkiyet vurgusu önemlidir. Doğa insana ortak verilmiştir ve herkesin barınma, iyi beslenme hakkı vardır. Bu nedenle bir arada yaşayan

insanların birbirine yardım yükümlülüğü olmalı herkes eşit ya da eşite yakın pay almalıdır.

Antik dönemdeki eşitlik düşüncesi orantılı eşitlik düşüncesine dayanır ve insanlar arasında sınıfsal eşitsizliği adalet olarak görür. Zengin ile yoksul, bilge ile aptal, erdemli ile erdemsiz birbirine eşit olmadığından doğal kaynaklardan eşit pay da alamazlar. Bu durumda adalet sadece eşitlerin oluşturduğu bir sınıfta geçerlidir. Bir insanın kafası fazla çalışmıyor diye aç kalması onun hak ettiği bir şey değildir. Adalet herkes için iyi bir yaşamın sağlanmasıyla gerçekleşebilir.

1.4. Toplumsal Sözleşme Kuramı ve Eşitlik

Bu başlık altında sözleşme kuramcılarından T. Hobbes ve J. Locke'un doğa durumu ve eşitlik konusundaki görüşleri tartışılacaktır. Ayrıca Rousseau'nun bu konudaki görüşlerine de kısaca değinilecektir. Adaleti yasaya uymak olarak anlayan Hobbes'a göre, ortak bir gücün olmadığı yerde yasa yoktur ve yasanın olmadığı yerde de adaletsizlik yoktur (Hobbes, 2013, s. 113-114). Yasanın varlığını insanların aralarında yaptıkları bir sözleşmeye dayandıran Hobbes, bu yasaya uygun edimleri adalet olarak görür. Hobbes'un adalet tanımı adaletsiz yasalara da uymayı gerektirdiği için sorunludur. Çünkü, insanların yaptığı yasalar adaletsiz de olabilir. Cicero'nun bu konudaki makul itirazı şöyledir: Eğer adalet insanların kararlarına, prenslerin emirlerine ya da yargıçların hükümlerine dayanacaksa, o zaman adalet halkın kararlarıyla ya da oylarıyla onaylandığında; hırsızlık yapanların hırsızlığını, zina ve sahtekârlık yapanların eylemlerini tasdik eder (Cicero, 2011, s. 184).

Locke'a göre, doğa durumu bir başıboşluk durumu değildir, doğa durumunda doğa yasası egemendir. Doğa yasası gereğince herkesin doğa yasasını ihlal edenleri cezalandırma yetkisi vardır ve herkes kendi davasının hakemidir. Herkesin kendi davasında taraf olması savaş durumuna yol açacağı için insanlar bir sözleşme yaparak ve karşılıklı bazı haklarını devrederek sivil duruma geçerler. Aşağıda bu iki filozofun adalet ve eşitlik düşüncesi ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

Rousseau doğa durumunu gerçek ve bozulmaz bir eşitliğin olduğu bir durum olarak tasarlar. Ama bu eşitlik, doğanın insanları eşit yarattığını söylemek anlamına gelmez. İnsandan insana farklılıklar mevcuttur. Kimi daha hasta ve zayıf bedene sahipken kimi daha sağlıklıdır. Bu eşitsizlik değildir elbet, doğa tarafından insan yaş,

sağlık, bedensel anlamda ve zekânın ya da ruhun niteliklerinden kaynaklanan bir farklılıkla belirlenir. Rousseau'ya göre toplumun temellerini araştıran herkes doğa durumundan başlama gereğini duymuş, ama hiçbirisi gerçekte doğa durumuna ulaşamamıştır. Çünkü hepsi modern çağdaki gereksinim, açgözlülük, zulüm, istekler ve gurur gibi kavramları kullanarak bunları doğa durumuna aktarmaya çalışmışlardır. Yani doğa durumundaki insandan söz ederken aslında modern toplumdaki insanı tasvir etmişlerdir (Rousseau, 2011a, s. 28-29).

Hobbes'a göre doğa durumu bir savaş haliydi ve herkes istediği ve elde edebileceği şeyler için eşitleriyle kavgaya hazırды. Rousseau bu düşünceye karşıt olarak doğa durumunun tam bir barış ortamı olduğunu iddia eder. Çünkü insanlar birbirleriyle etkileşim içinde değillerdir. Doğa durumundaki insanın tek derdi hayatta kalmaktır ve ilk uyacağı yasa varlığını korumaktır. Böylece kendini bilecek çağa eriştiğinde kendi kendisinin efendisi olacak ve kendine gereken özeni gösterecektir (Rousseau, 2011b, s. 4-5). Doğa durumundaki insanın tek derdi hayatta kalmaksa niçin biraz yiyecek için hayatını tehlikeye atmaya gönüllü olsun? Başka bir yerde karnını doyuracak yiyeceği bulma imkanı varsa kalıp savaşmayı tercih edecek midir? Amaç varlığını sürdürmek olunca tehlike anında uzaklaşmak daha iyi olacaktır.

Rousseau'ya göre insanların farklılığını arttıran, toplumsal hayattaki yaşam biçimleri ve alışkanlıklarıdır. İnsanlar eğitimin etkisiyle daha güçlü ya da daha zayıf olur. Eğitimin etkisi aklın gelişimi ve gücü için de geçerlidir. Doğal durumundaki insanların farklılıkları neredeyse yoktur fakat toplumsal hayattaki kurumların eşit olmaması insanların arasındaki doğal eşitsizliği arttırmıştır (Rousseau, 2011a, s. 60).

Rousseau doğanın yıkıcı gücü karşısında yabanıl insanın başkalarıyla bir araya gelmek zorunda kalığını söylemiştir. Cevizci'nin deyişle doğa durumundaki insan, yıldırım düşmesi, yanardağ patlaması benzeri birtakım doğal felaketlerin bir sonucu olarak başka insanlarla bir araya gelmek zorunda kalmıştır (Cevizci, 2009, s. 455). İnsanların toplumu oluşturmalarının bir diğer nedeni de teknik alandaki gelişmelerdir. Doğa durumundaki insanlar zorluklarla baş edebilmek için çeşitli araçlar geliştirirler ve tek başlarına elde edemediklerini başkalarıyla işbirliği yaparak elde edebileceklerini keşfederler. Tarım ve madenciliğin keşfiyle insanlar doğal işbirliğinden toplumsal işbirliğine geçerler. Böylece tükettiklerinden daha fazlasını üretmeye başlarlar (Rousseau, 2011a, s. 65-72). İşbölümünün ortaya çıkışı eşitsizliğin belirginleşmesine

yol açmıştır. Çünkü daha güçlü ve daha zeki olanın daha çok üretmesini ve daha çok kazanmasını sağlar. Ayrıca tarım ile birlikte toprak önem kazanmaya ve bölünmeye başlar.

Mülkiyetin ortaya çıkışı eşitsizliğin de ortaya çıktığı anlamına gelecektir. Rousseau'ya göre toplum bu şekilde bir kez kurulduktan sonra, eşitsiz ve hiyerarşik bir yapı ortaya çıkar. Şimdiye kadar kendi içinde ve kendisi için yaşayan insan, şimdi artık başkaları için yaşar. Birileri madencilikle uğraşırken diğerleri tarım yapar. Fakat madencinin mısır, çiftçinin de alete ihtiyacı vardır. Değişim yapılır. Fakat biri çok kazanır diğeri daha az kazanır. Bu durumda doğal eşitsizlik, mal değişimindeki eşitsizlikle birlikte gelişmiştir. İnsanların içinde bulundukları farklı koşullarla orantılı olarak artan eşitsizliğin etkileri, hissedilir seviyeye çıkar (Rousseau, 2011a, s. 73).

1.4.1. T. Hobbes'un Eşitlik Düşüncesi

Sözleşme kuramcıları devletin varlık nedeninin ne olduğu, insanların niçin bir otoriteye boyun eğmeleri gerektiği gibi sorulara yanıt ararken, doğal hakların neler olduğunu ve doğal hukukun kaynağının ne olduğunu tartışmışlardır. Bu tartışmayı yaparken de “doğa durumu” diye bir tasarımdan hareket etmişlerdir. Sözleşme kuramcılarının biri kabul edilen Thomas Hobbes'un doğa durumu insanların eşitliğini varsayar. Ona göre insanlar doğa tarafından hem bedensel hem de zihinsel olarak eşit yaratılmıştır (Hobbes, 2013, s. 99). Çevremize baktığımızda aklımıza hemen gelen ilk soru insanların bedensel olarak nasıl eşit olabildiği olacaktır. Zira atletik yapılı, güçlü, kuvvetli insanların yanında zayıf, çelimsiz, güçsüz insanlar da oldukça fazladır. Güçlü ile zayıfı göz önüne aldığımızda onların bedensel olarak eşit olduğunu nasıl iddia edebiliriz? Hobbes, elbette ki bu farklılığın farkındadır. Ama onun için bu farklılıkların telafisi mümkündür. Şöyle ki iki insan arasındaki bedensel fark, birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu ileri sürece kadar fazla değildir. Çünkü bedence zayıf olan kişi, kendisine benzer ve kendisiyle aynı tehlike altında olan (güçlü kişi zayıf olanın elindeki şeye zorla sahip olabilir) kişilerle anlaşarak en güçlüyü öldürebilecek kadar güçlü olur (Hobbes, 2013, s. 99). Bu durumu farazi bir örnek ile netleştirmek gerekir. Varsayalım ki bedensel olarak zayıf olan X kişisi iyi ok kullanan biri olsun. Kendi yiyeceğini rahatlıkla elde edebilir. Geyik avlayarak karnını doyurabilir. Bedensel olarak güçlü olan Y ise ok kullanamayan ama beden gücünü iyi kullanan biri olsun. Bu durumda Y kişisi X'in

avladığı geyiği onun elinden rahatlıkla alabilir. Ama Hobbes X'in kendisi gibi güçsüz olanlarla bir araya gelerek Y'nin gücüne eşit bir güce sahip olacağını iddia eder. Fakat Y'nin de kendisi gibi olanlarla bir araya gelebilme durumunu göz ardı eder. Bu durumda eşitliği sağlamak için X kişisinden her zaman daha fazla sayıda insan olması gerektiği varsayılmalıdır.

Hobbes aynı zamanda insanların zihinsel yetenek bakımından da eşit olduğunu iddia etmişti. Hatta zihinsel yetenek bakımından bedensel olarak eşit olduklarından daha büyük ölçüde eşit olduklarını söyler. Çünkü ona göre insanlar başkalarının zekâlarına övgü yağırsalar bile hiç kimsenin kendilerinden daha zeki olduklarını düşünmezler (Hobbes, 2013, s. 99). Bu durum elbette kibirden kaynaklanır. Hobbes da insanların arasındaki zekâ farklılığını bilmesine rağmen bu durumun eşitsizlik olmadığını söyler. Çünkü ona göre herkesin kendini en zeki olarak görmesi, zekâlarından memnun olduklarının göstergesidir. Bu memnuniyet de zekânın eşit pay edildiğinin göstergesidir (Hobbes, 2013, s. 99-100). Hobbes, Aristoteles'in insanların doğuştan efendi ya da köle olarak belirlendikleri iddiasına karşı çıkar. Hobbes'a göre kimse kendisini bir başkasının daha iyi yöneteceğine inanacak kadar aptal değildir. Hobbes'un doğa yasası herkesin herkesle eşit olduğunu söyler (Hobbes, 2007, s. 54-55).

Hobbes'un bu eşitlik varsayımı insanları kavgaya, onun deyişiyle savaşa sürükler. Aynı şeyi en az iki kişinin arzu etmesi ve bu iki kişinin eşit olması sonuçta o şeyi elde etmek için birbirleriyle savaşmalarına yol açacaktır. Doğa durumu tasarımına göre tüm insanlar eşit ve özgürdür. Bu nedenle herkesin her şeye hakkı vardır ve doğa durumu "herkesin herkese karşı savaşı"dır (Hobbes, 2013, s. 100-101). Bu savaş halinde hiçbir şey adalete aykırı olamaz. Çünkü doğa durumunda yasa yoktur ve herkes doğa tarafından yukarıda belirtildiği üzere eşit yaratılmıştır. Hobbes yasanın olmadığı bir durumda adaletin ya da adaletsizliğin söz konusu edilemeyeceğini söyler (Hobbes, 2013, s. 102-103).

Hobbes doğa durumunda yasanın olmadığını söyler ama doğanın bir yasası olduğunu da kabul eder. Ona göre, insanlar savaş durumundan kurtulmak için bir araya gelir ve bir sözleşme yaparlar. Bu sözleşme ile bazı haklarından feragat ederler ve böylece hayatlarını korumuş, güvenceye almış olurlar (Hobbes, 2013, s. 103-107). Hobbes hak ile yasa kavramlarını birbirinden ayırır. Hak kavramı bir şeyi yapmak

veya yapmamayı tercih etmek özgürlüğünü ifade ederken, yasa ise bunlardan birini tespit eder ve yanıt veremez duruma getirir. Hobbes için doğa yasası akılla bulunan ve insanın hayatını koruma yollarını azaltıcı şeyleri yapmasını yasaklayan veya kendi hayatını en iyi nasıl koruyacağını söyleyen genel kurallardır (Hobbes, 2013, s. 103-107). Doğa insanı eşit yaratmış ve her insana her şey üzerinde bir hak vermiştir. Saf doğa durumunda herkes herhangi birine istediğini yapma, arzuladığı ve elde edebileceği her şeye sahip olma, bunları kullanma ve bunların tadını çıkarma hakkına sahiptir (Hobbes, 2007, s. 28). Tam da bu nedenle insanlar kendi iradeleriyle sözleşme yaparlar ve bu sözleşmenin gereğini yerine getirirler. Eğer sözleşmeye uymazlarsa herkesin her şey üzerindeki hakkı devam ettiğinden savaş durumu da devam edecektir (Hobbes, 2013, s. 113).

Hobbes'a göre adaletin kaynağı doğa yasasıdır. Çünkü doğa durumunda herkesin her şeye hakkı vardır ve kimse hakkını başkasına devretmemiştir. Bu nedenle doğa durumunda yapılan hiçbir eylem adaletsiz sayılmaz. Fakat bir sözleşme yapıldığında ve sözleşmenin gereği yerine getirilmediğinde adaletsizlik söz konusu olmaya başlar. Hobbes adaletsizliği yasa ihlali olarak tanımlar. Doğal olarak adalet de yasaya uygun davranmak olarak tanımlanır (Hobbes, 2013, s. 113-114).

Hobbes adaletin insanlara ve eylemlere atfedilmesine göre farklı anlamının olduğunu düşünür. Adaletin insanda görünümü farklı anlamının olup olmamasıyla ilgilidir. Eylemlerdeki görünümü ise belirli eylemlerin akla uygun olup olmamasıyla ilgilidir (Hobbes, 2013, s. 117). Hobbes'un buradaki adalet ayrımı temelde ahlaki bakımdan adaletin ne olduğunu açıklama çabasıdır. İnsan davranışlarının adil olup olmaması insanın erdemli ya da faziletli olup olmamasıyla ilgilidir. Hobbes'a göre davranışların adilliği adaletin bir erdem, adaletsizliğin de bir kötülük olduğunun ifadesidir. Eylemlerin adil oluşu insanı hem adil hem de kusursuz yapar. Fakat eylemlerin adaletsiz oluşu bir haksızlıktır. Hobbes insan davranışlarının adaletsizliğini haksızlık yapma eğilimi olarak değerlendirir. Burada bir kişiye haksızlık yapılmasa da adaletsizlik söz konusudur. Fakat bir eylemin adaletsizliği bir kişiye haksızlık yapıldığını yani bir kişiye zarar verildiğini ifade eder (Hobbes, 2013, s. 117-118). Buradan şunu anlamak gerekir. Bir davranışın adil olmaması o davranışın yapıldığı kişiye haksızlıktır. Fakat eylemlerde ki adaletsizlik zarara yol açacaktır. Bu da Hobbes için daha büyük bir adaletsizlik olarak görülür.

Hobbes eylemlerdeki adaleti bölüşüm ve değişim (mübadele) adaletiyle ilişkilendirir. Ona göre değişimdeki adalet aritmetik ortalamayla ilgiliyken, bölüşümdeki adalet geometrik oranla ilgilidir. Eş deyişle mübadelede adalet, hakkında sözleşme yapılan şeylerin değerinin eşitliği ile ilgiliyken, bölüşümde adalet eşit değere sahip insanlara eşit faydaların paylaşılmasını ifade eder. Mübadelede adalet sözleşmeye taraf olan kişinin adaletidir. Sözleşmenin yerine getirilmesini ifade eder. Bölüşümde adalet ise bir hakemin adaletidir. Bu da neyin adil olduğunun belirlenmesini ifade eder. Hakem adil davranırsa herkese kendi hakkını paylaştırır. Bu durumda yapılan bölüşüm de adildir. Bu bölüşüm hakkaniyet olarak adlandırılır (Hobbes, 2013, s. 118-119).

Hobbes herkese akla uygun olarak hak ettiğini eşit paylaştırmayı hakkaniyet olarak tanımlar. Bu hakkı paylaştıran hakemlerin tarafsız olmalarını da doğa yasasının gereği olarak görür. Eğer hakemler tarafsız davranmazsa insanlar aralarındaki anlaşmazlıklarda hakeme başvuramaz ve böylece savaş durumuna geri dönmüş olur (Hobbes, 2013, s. 121-122).

Doğa yasası her şeyin eşit bölüştürülmesini emreder. Bölüştürülebilir şeylerin paylaşımında o şeye hakkı olanların sayısı ile orantılı olacak bir yöntem tercih edilir. Peki bölüştürülemeyen şeyler nasıl paylaştırılmalıdır? Hobbes'a göre bölüştürülmesi imkansız olan şeyleri, miktarı herkese yetiyorsa, ortak kullanmak gerekir. Eğer ortak kullanılamayacak ya da bölüştürülemeyecek şeyler varsa onların eşit bölüşümü dönüşümlü kullanılarak sağlanacaktır (Hobbes, 2013, s. 122). Hobbes'un hakkaniyetli bölüşümü göz önüne alınırsa ve yeryüzündeki kıt kaynaklar herkese eşit pay edilecek biçimde parçalara ayrılırsa kişi başına düşen miktar o kişiyi besleyecek miktarda olabilecek midir? Kaldı ki böyle bir bölüşümü küresel anlamda yapmak zaten imkânsızdır. Farz edelim ki bir devletin sınırları içerisinde hakkaniyetli bir bölüşüm uygulanacaktır. Bu durumda en verimli ve en değerli şeyler o devletin vatandaşlarının sayısına yeterli olacak mıdır? Bu yeni kurulacak bir devlet için ortaya çıkacak bir sorundur. Kurulu devletler için sorun birilerinin en verimli ve değerli şeyleri hali hazırda mülkiyetine geçirmesidir. Bu mülklere herkesin hakkı olduğunu göre adil bir bölüşüm ilkesi herkesin hakkını aldığı bir sistemin kurulmasıyla sağlanmalıdır.

1.4.2. John Locke'ta Hak Etmenin Temeli Olarak Emek

Sözleşme kuramcılarının önemli isimlerinden biri de John Locke'dur. O da Hobbes gibi bir doğal durumdan hareket eder. Locke için doğa durumunda insanlar eylemlerinde ve mülkiyetlerinde özgürdürler. Bu nedenle doğa durumu tam bir özgürlük durumudur. Doğa durumu aynı zamanda hiç kimsenin diğerinden daha fazla iktidar ve yetkiye sahip olmadığı, bütün iktidar ve yetkinin karşılıklı olduğu bir eşitlik durumudur (Locke J. , 2011, s. 29).

Locke Tanrı'nın insanları eşit yarattığını ifade eder. Eğer Tanrı birini ya da birilerini lord ya da efendi seçmediyse doğanın bütün nimetleri bütün insanların kullanımına sunulmuştur. Bir kişi diğer birisinden daha az ya da daha çok üstün değildir. Bu nedenle bir kişinin bir şeye ne kadar hakkı varsa diğer kişinin de o kadar hakkı vardır (Locke J. , 2011, s. 29-30).

Locke'un doğa durumu tasarımı tam bir özgürlük durumudur. Ama bu durum başıbozukluğa yol açmaz. Hobbes'un aksine Locke doğa durumunda geçerli olan bir yasanın olduğunu söyler. Bu doğa yasası aklın ta kendisidir ve akıl insana herkesin eşit olduğunu söyler. Bu nedenledir ki hiç kimse bir diğerinin yaşamına, özgürlüğüne ve mülküne zarar vermemelidir. Eğer bir kişi doğa yasasını ihlal ederse diğerlerinin yasa ihlalcisini cezalandırma hakkı olur (Locke J. , 2011, s. 30-32).

Locke'a göre yeryüzü bütün insanlara ortaklaşa verilmiştir. Bu nimetleri insanoğluna sağlayan Tanrı için hiç kimse bir başkasından üstün ya da aşağı olmadığından herkesin her şeye eşit hakkı vardır (Locke J. , 2011, s. 45). O halde birilerinin bir şeyler üzerindeki sahipliği nasıl ortaya çıkmıştır? Herkesin her şeyi kullanma hakkı varsa biri çıkıp bu arazi parçası benimdir kimse buraya giremez demeye ne zaman başladı? Locke mülkiyetin başlangıcının emek olduğunu söyler. Her kim ki bir şeye emeğini katarsa o şeye hakkı vardır ve bu hak yalnızca emek sahibine aittir. Fakat Locke bu mülkiyet hakkına sınırlama getirmiştir. Bir kişi emeğini kattığı şeyden diğer başkalarına yetecek miktar ve nitelikte bırakma koşuluyla sahiplik iddia edebilir (Locke J. , 2012, s. 24). Bu durumda 10 kök elma ağacının olduğu bir yerde 20 kişi yaşıyorsa içlerinden biri bu elma ağaçlarından birini budayıp gübrelerse o ağacın tamamı için ya da ağacın bütün meyvesi için hak iddia edemez. Çünkü kalan 9 kök ağaç geri kalan 19 kişiye yeterli gelmeyecektir.

Günümüz şartları göz önüne alındığında bu yasanın uygulanma durumunun olamayacağı söylenebilir. Zira en verimli topraklar ve en verimli ağaçlar çok önceden sahiplenilmiş (sahiplenmede emek katılıp katılmadığı ayrı bir tartışma konusu) ve diğer milyonlarca insanın onlardan pay alması imkânsızlaşmıştır.

Mülk edinmenin emek katılımıyla ilişkilendirilmesi cevaplanması gereken birçok soruya yol açmıştır. Bu konuda Nozick'in soruları cevaplandırılmaya değerdir. Nozick bir kişinin bir şeye emek harcamasıyla o şeyin sahibi olması arasındaki ilişkiyi sorgular ve emeğin sahipliğinin, sahipsiz bir şeye karıştırılmasıyla o şeyin de sahibi olunmasını eleştirir. Nozick'e göre bir kişi sahip olduğu bir kutu domates suyunu denize dökünce denizin sahibi olamaz tam aksine sahip olduğu domates suyunu kaybeder (Nozick, 2015, s. 232). Fakat Locke'un emek ve mülk ilişkisini değer kazandırma bağlamında ele aldığı düşünülünce, bir kişinin herhangi bir şeye emeğini katması o şeyin değerini artırır yönündeki argümana dayanır. Fakat emeğin katkısı her zaman değer arttırmayabilir tam aksine değer düşüklüğüne de yol açabilir. Ayrıca toprağın mülk edinilmesi göz önüne alındığında, bir kişi taşlı bir tarladaki taşları temizleyip, tarlayı sürüp ve çapaladığında tarladan ürün elde edebilir. Burada tartışmasız kabul edilecek sahiplik, o kişinin tarladan elde ettiği ürünün sahipliğidir. Tarlaya ekilen ürün o kişinin emeğinin ürünüdür ve o kişi o ürünün tamamı üzerinde hak sahibidir. Fakat tarlayı mülk edinmesi tartışılmaya değerdir. Nozick'in bu konuda sorduğu soru oldukça makul kabul edilebilir. Herhangi birinin bir şeyi hak etmesi, harcadığı emeğin ortaya çıkardığı değeri değil de neden tüm nesneyi kapsasın? (Nozick, 2015, s. 232).

Locke mülkiyetin ölçütünün doğanın sınırlamasıyla belirlendiğini düşünür. Mülkiyetin ölçütü emeğin miktarı ve yaşamın rahatlığı olmalıdır. Bir kimsenin emeğinin ölçütü başkasının hakkına girecek büyüklükte olamaz. Bir kişi ne kadar çalışırsa çalışın kullanacağından daha büyük bir parçayı mülkü edinemez. Mülkiyetin temel kuralı her insanın ihtiyacı kadarına sahip olmasıdır (Locke J. , 2012, s. 28-29). Locke aynı zamanda bir insanın tüketebileceğinden fazla şey edinmesini doğa yasasına aykırı bulur. Eğer toplanan yemişler çürüyor, avlanan geyiğin eti kokuyorsa o kişi, ihtiyacından fazlasına el koymuş demektir ve doğa yasası gereğince cezalandırılmalıdır (Locke J. , 2012, s. 29-30).

Locke’a göre doğanın nimetlerinden kullanabileceği kadarını mülk edinen kişi, aynı çalışmayı yapacak diğer kişiler için aynı miktarda ve nitelikte şey bırakmıştır. Ayrıca dünyadaki ortak stoktan kendi emeğiyle toprak edinen kişi bu ortak stoku azaltmaz tam aksine arttırır. Çünkü emeğini katarak işlediği topraktan normalde olduğundan çok daha fazla ürün alacaktır (Locke J. , 2012, s. 29-30). Locke’un göz ardı ettiği şey her toprak parçasının aynı verimlilikte olmadığıdır. Ilıman iklimin hâkim olduğu, bol yağış alan bir yerdeki toprak parçası ile kurak iklimin yaşandığı bir yerdeki toprakların aynı verimlilikte olduğu söylenemez. Çöl ikliminin yaşandığı bir yerde toprağa ne kadar emek katarsanız katın ürün alamazsınız. O halde şans eseri çölde doğmuş biriyle verimli toprakların olduğu bir yerde doğmuş birinin koşulları nasıl eşit kabul edilecek? Sahip oldukları yaşam koşulları aynı olmayacaktır. Bu durumda doğa yasası çölde doğan birinin diğerleriyle aynı şeylere aynı derecede sahip olduğunu söyleyebilir mi?

Locke insan sayısının artmasıyla toprağın yetersiz kaldığını ve böylece bazı toplulukların ülkelerinin topraklarına sınırlar koyarak insanların mülklerini yasalarla düzenlemek zorunda kaldıklarını söylemiştir. Böylece emek ve çalışmanın başlattığı mülkiyet sözleşme ile kurumsal bir hale gelmiştir (Locke J. , 2012, s. 34). Sınırlar belirgin bir halde ayrıldığında verimli ve verimsiz topraklarda doğmuş insanlar arasındaki eşitsizlik de daha belirgin bir hale gelecektir. Sınırların ayrılması temelde devletin ya da devletlerin ortaya çıktığının ifadesidir. Her devlet sadece kendi yurttaşının mülklerini koruyacak ve kendi sınırları içerisindeki eşitliği sağlamaya yönelik yasalar çıkaracaktır. Bu durumda yeryüzünün herkese eşit olarak verildiği, herkesin her şeye hakkı olduğu argümanı işlevsiz kalacaktır. Hobbes ve Locke doğa yasalarının aklın yasaları olduğunu ve pozitif yasaların doğa yasalarına uyumlu olmalarının adalete uygun olacağını savunmuşlardır. Fakat devletin ortaya çıkışı pozitif yasaların bütün insanları kapsayacak şekilde değil sadece o devletin sınırları içinde yaşayan insanları kapsayacak şekilde çıkmasına yol açmıştır. Bu durumda belirli bir toprak parçasının belirli sayıdaki insanlara eşit pay edilmesi adalete konu olacaktır. Bu durum zaten doğa yasası ile uyumlu olamaz. Çünkü doğa yasası bütün insanların insan olmak bakımından eşit olduğunu ve her şeye eşit hakkı olduğunu söyler.

Locke insanın ihtiyacından fazlasına el koymasını doğa yasasının ihlali olacağını söylemiştir. Fakat bu ihlal çürüten ve bozulan şeyler için geçerlidir. Ona göre bozulmayacak şeylerden herkes emeğini kattığı ölçüde fazlasıyla biriktirebilir. Birileri altını, elması, gümüşü vb. istediği miktarda stoklayıp payını sürekli çoğaltabilir demektir. Locke için kişinin meşru mülkiyetinin sınırları mülklerinin çoğalması, genişlemesi değil, elde ettiklerinin telef olmasında yatar (Locke J. , 2012, s. 35). Birilerinin altını, elması vb. değerli madenleri sınırsızca stoklaması diğer insanlar açısından nelere yol açabilir? Bu durumda insanlar arasında eşitlik devam edebilir mi? Hiç kimsenin kendisini köle olarak satamayacağını çünkü insanların kendi yaşamları üzerinde böyle bir iktidarının olmadığını söyleyen Locke, (Locke J. , 2012, s. 21-22) böylesine sınırsızca zenginleşmiş birilerinin diğer insanları kölesi olarak kullanamayacağını iddia edebilir mi? Bir yanda nerdeyse bütün zenginliği elinde tutan bir güç diğer yanda yiyecek ekmeği olmayan insanlar. Bu manzara efendi köle ilişkisinin modern versiyonu gibi görünmektedir.

Kalıcı mülkiyete ve sahiplenmeye izin veren bir sistem, kullanılabilecek işe yarar nesnelerin kalmadığı diğer başkalarının durumunu kötüleştirir mi? Bu soruya evet demek başta kolay gelebilir, fakat asıl sorun mülkiyete izin verilmediğinde şeylerin (nesnelerin) durumunun kötüleşip kötüleşmediğidir. Örneğin taşlı bir arazi parçasını mülk edinmeyeceğini bilen biri, o tarlayı temizleyip verimli hale getirmek ister mi? Burada özel mülkiyetin, verimliliği ve toplam faydayı arttırdığına yönelik argümanlar devreye girmektedir. Nozick'in ifadesiyle özel mülkiyet, üretim kaynaklarını en etkili kullanabilecek insanların eline verilirse sosyal üretim artar. Özel mülkiyet insanların üstlenmek durumunda oldukları model ve risk türleri konusunda karar vermelerini sağlar. Özel mülkiyet, kaynakları gelecekteki pazarlar için saklayarak gelecekteki insanları korur, dezavantajlı insanlar için istihdam yaratır (Nozick, 2015, s. 234-235). Nozick bu özel mülkiyet değerlendirmelerinin Locke'un teorisindeki başkalarına yeterince ve aynı iyilikte bırakma koşulunun arkasındaki iyi niyeti desteklediğini söyler (Nozick, 2015, s. 235). Nozick burada mülkiyetin faydacı bir anlamda haklı gösterilmediğini ifade etse de özel mülkiyet verimlilikle ilişkilendirilmiş ve bu mülk edinmenin başkaları üzerinde nasıl kötü sonuçlara yol açabileceği tartışmasını devam ettirmiştir.

Nozick'e göre mülkiyet haklarının meşruluğu sorunu sadece özel mülkiyeti savunanların temellendirmek zorunda oldukları bir sorun değil, ortak mülkiyet savunucuları da bu tür mülkiyet haklarının nasıl ortaya çıktığını ilgili bir teoriyle ortaya koymalıdır. Yani bir bölgede yaşayan bir grup insan, o bölgedeki toprak ve maden kaynaklarına ortak olarak sahipken başka insanların neden sahip olamayacağı açıklanması gereken bir olgudur (Nozick, 2015, s. 235-236).

Hobbes ve Locke insanların doğa durumunda eşit olduğunu söylerken bunu bir ahlaki durum olarak ele almışlardır. Doğa yasaları da aslında ahlak yasalarıdır. Fakat devletin ortaya çıkışı ve özel mülkiyet sorunları doğa yasalarının uygulanamadığını göstermiştir. Eş deyişle doğa yasaları olması gereken ideal olan iken pozitif (insan yapımı) yasalar var olanlardır. Pozitif yasalar bağlamında insanların eşit olduğu ve her şeye eşit haklarının olduğunu söylemek oldukça zor görünmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EŞİTLİK VE ADALET

Bölüşümde adaletin sağlanması eşitlik ile ilişkilidir. Eşitlik her zaman adalete hizmet eder mi? İnsanların eşit olmadığı (zekâ, fiziksel özellikler vb bakımdan) bir durumda, eşit olmayanlara eşit muamele etmek adaletin gereği midir? Bu eşitlik adalete hizmet eder mi yoksa adaletsizlik midir? Bu sorulara cevap verebilmek için öncelikle adaletin ne olduğunu açıklamak gerekmektedir.

Biçimsel anlamda adalet akılsal olarak uygulanabilir ve uygulatılabilir bir erdem olarak anlaşılmaktadır. Genel anlamda adalet, bireyi diğer bireyler tarafından uğrayabileceği şiddet ve gasptan koruyan bir erdemdir. Bir kişinin ya da bir grubun ya da toplumun büyük bir çoğunluğunun keyfi bir şekilde diğer başkalarının yaşamlarını, özgürlüklerini ya da mülklerini feda etmelerine yönelik taleplerine karşı koruyan erdem adalettir. Çevremizdekilere fiziksel ya da psikolojik olarak zarar vermek, onların hakkını yemek herkes tarafından yanlış olarak nitelendirilir. İnsanların birbirlerine kötülük yapması yanlıştır. Bu kötülüklerin engellenmesi adalet ile ilgilidir. Fakat adalet bundan ibaret değildir. Adalet aynı zamanda malların ve sosyal pozisyonların bölüşümüyle de ilgilidir. Fleischacker'in, Jüstinianos'un *Digesta*'sından aktardığı "adalet, herkese hakkı olanı vermektir" (Fleischacker, 2013, s. 18) tanımlamasının hem bölüşüm adaletini hem de düzeltici adaleti kapsadığı varsayılır. Adalet eğer *herkese hakkı olanı vermek* olarak tanımlanırsa herkesin hakkının ne olduğunu açıklamak zorundadır. Eğer insanların eşit değerde olduğunu kabul edersek o halde herkesin her şeye eşit hakkı vardır diyebiliriz. O halde adalet herkesin eşit pay almasını gerektirecektir. Locke'un da belirttiği gibi doğanın bütün nimetleri bütün insanların kullanımına sunulmuştur (Locke J. , 2011, s. 29-30). Bir kişi diğer birisinden daha az ya da daha çok üstün değildir. Bu nedenle bir kişinin bir şeye ne kadar hakkı varsa diğer kişinin de o kadar hakkı vardır.

Mülkiyetin hak etme ve hak sahibi olmayla ilişkisi nedeniyle, hak etme kavramın daha fazla irdelenmesini gerektirmektedir. Toplumsal hayatta sınıf farklılığına yol açan nedenlerden biri sahip olunan mülk miktarıdır ve bu mülklerin hangi koşullarda elde edildikleri, sahip olunanların hak edilip edilmediği adalet ile ilişkilidir. Yeryüzündeki değerli kaynakların birileri tarafından sahiplenilmesi hangi

koşullar altında meşru kabul edilebilir? Doğa tarafından kendiliğinden oluşmuş bir meyve ağacı onu ilk görenin midir? Locke, emeğin mülkiyet için yeterli olacağını, fakat diğer başkalarına aynı değerde ve miktarda bırakmamız koşulunun sağlanmış olması gerekliliğini söylemiştir (Locke J. , 2011, s. 46). Bu durumda hak etme kişinin sahip olduğu emeğini bir şeye katmasıdır denilebilir. Fakat her emek katılan şey kişiye ait olamaz çünkü diğerleri için yeterinde ve iyi durumda bırakma koşulunun sağlanması gerekir. Rawls insanların sahip olduğu yetenek ve servetlerin ahlaki açıdan dağılımın keyfi olduğuna dikkati çeker (Rawls, 2017, s. 102). Bu nedenle keyfi olan yetenek dağılımının ve bu yeteneklerin kullanımı sonucunda elde edilen kazanımların hak edilmediğini düşünür. Ona göre bu keyfilik ancak fark ilkesi ile düzeltilebilir. Fark ilkesi, bir kişinin yeteneği sonucu elde ettiği kazanımı ancak ve ancak toplumun en kötü durumdaki bireylerin faydasına olacak bir şey yapılmışsa hak edildiğini söyler. Bir kişinin sahip olduğu yetenek keyfi olabilir ama kişinin kendi çabasıyla yeteneğini geliştirmesi ve bunun sonucunda yani kendi çabasıyla kazanım elde etmesi, o kazanıma hakkı olduğunu gösterir. Bu nedenle Rawls'un fark ilkesi tartışmaya açıktır. (Fark ilkesine yönelik eleştiriler üçüncü bölümde detaylı tartışılacağından burada kısaca değinilmiştir.)

Komşularımızın hakkı, bizim onları öldürmememiz ya da başka bir şekilde incitmememizdir ve onlara ait olan şeyleri onlardan almamamızdır. Adaletin bu minimal standartlarını ihlal edenlerin hakkı ise işledikleri suça karşılık ya da denk gelen uygun bir cezadır. Sözleşmeye dayalı ilişkilerde kişilerin hakkı verilen sözün tutulması ya da sözün ihlali halinde zararın tazminidir. Toplumsal işbirliğine büyük katkı sağlayanların hakkı ise bu başarıyla uyumlu ödüdür. Bu durumda herkese hak ettiğini vermek herkesin yeteneği ölçüsünde hak ettiğini almaya karşılık gelecektir. Bölüşüm adaleti sadece yetenek ya da meziyete göre hak etmeyi içermemelidir. Toplumda en dezavantajlı konumda bulunanların asgari temel ihtiyaçlarının karşılanması, barınma, sağlık, eğitim vb. olanaklardan faydalanmalarının sağlanması bölüşüm adaletinin konusudur. Her insanın temel ihtiyaçlarının karşılanması belli şartlar dahilinde gerçekleşmemeli, bu olanaklara sahip olmak sadece insan olmakla bağlantılı olmalıdır.

Adaleti karşılıklılık ilkesi bakımından da ele almak gerekir. Karşılıklılık ilkesi aynı olanlara aynı yani iyilik için iyilik, kötülük için kötülük anlamını içermektedir.

Fakat bu ilke, iyi ve kötünün ne olduğunu açıklamadığı sürece anlamsız olacaktır ve iyi ile kötünün cevabını verebilmek de kolay değildir. Çünkü iyilik ve kötülük ideası, farklı insanlar için ve farklı zamanlarda birbirinden farklıdır. Aynı olanlara aynı anlamındaki karşılıklılık ilkesi eşitliğe göndermede bulunur. Bu adalet fikri her insanın eşit olduğu varsayımına dayanır. İnsanlar doğuştan farklı özelliklere sahiptir fakat toplumsal düzen içerisinde bu farklılıklar göz ardı edilir ve herkese eşit muamele edilir. Bu ilke, toplumsal düzen içerisinde bazı hakları ve yükümlülükleri bölüştürürken kişilerin sahip olduğu özellikleri göz önüne almaz. Kelsen, bu ilke gereğince haklar ve yükler bölüştürürken sadece bazı farklılıkların göz ardı edilmesi gerektiğine dikkati çekmiştir. Kelsen'e göre, tüm farklılıkların göz ardı edilmesi durumunda çocuklara yetişkin gibi veya akıl hastalarına akıl sağlığı yerinde olanlar gibi muamele etme sonucu ortaya çıkar ve bu da abes bir durum olacaktır (Kelsen, 2013, s. 444).

Geçmişten günümüze adalet problemi tartışılmalı ve tam olarak çözülmüş değildir. Fakat üzerinde hemfikir olunan şey adaletin eşitlikle bir şekilde ilişkili olduğudur. İnsanların kanun önünde eşit kabul edilmesi bunun bir örneğidir. Ayrıca bölüşümün adil olması gerekliliği genellikle kabul gören bir durumdur. Her bireyin yeryüzündeki nimetlere eşit hakkı olduğu düşüncesi makul ve kabul edilebilir bir düşüncedir.

2.1. Eşitlik Adaletin İlkesi midir?

Adaletle yönelik tanımlamalar ve adalet teorileri genellikle eşitliğe atıfta bulunur. En basit ifadeyle aynı işe başvuran aynı eğitim düzeyine ya da aynı liyakata sahip iki kişinin işe alınmasında eşit muamele görmesi ve elemanın eşitlik ilkesi gereğince yapılması herkesçe onaylanan bir durumdur. Aksi bir durumda ise örneğin aynı işe başvuran aynı düzeyde ve yetenekte, fakat farklı renkte iki kişinin işe alınmasında ırk ayrımı yapılarak beyaz olanın işe alınması herkesçe eşitliğin ihlali olarak görülür ve adil olarak değerlendirilmez. Berlin, eşitlik ve hakkaniyet (fairness) kavramlarının yakından ilişkili olduklarını ve hakkaniyetin eşitlik arzusunun bir biçimi olduğunu söylemiştir (Berlin, 1978, s. 97).

Bireysel bir erdem olarak adalet dendiğinde adil bir insanın özellikleri akla gelir. Genel olarak “adil bir insan” yanlış yapmayan, sınırlarını bilen, kimsenin

haklarını ihlal etmeyen, dolayısıyla evrensel olarak ve yerel olarak kabul gören bazı dürüstlük veya doğruluk standartlarına uyan bir kişidir. Bireysel bir erdem olarak adalet iki aşamalıdır; biri insanların ahlaklı varlıklar olmasını içerir. İnsanlar ahlaklıdır ve bu nedenle sorumlu, rasyonel ve özgürdür. Diğeri ise insanın sosyal bir varlık olmasını içerir. Yani insanlar birbirleriyle ilişki içinde ve birbirlerine bağımlıdır. Bu nedenle denilebilir ki adil bir toplum mutlaka üyelerinin doğruluğuna bağlıdır. Bununla birlikte, erdemli ve dürüst bireyler arasında bile kaçınılmaz ikilemler ve gerilimler yaşanması kaçınılmazdır. Bu durumda adalet başka bir düzlemde tartışılmalıdır. Bu düzlem insanların ahlaki açıdan eşit olmasının kabulüne dayanır.

İnsanların ahlaki değerleri bakımından eşit olması demek onlara sırf insan oldukları için eşit muamele etmek demektir ve bu adaletin gereğidir. Berlin'e göre, insanların eşit olmaları, her şeyden önce, herkesin tek bir kişi sayılmasını ve hiç kimsenin birden fazla sayılmamasını gerektirir. Aksine hareket etmek için haklı bir neden olmadıkça, insanlar adaletin gereği olarak eşit muameleyi hak ederler ve bu durum eşitlik idealinin özünü ve asgari içeriğini oluşturur (Berlin, 1978, s. 81). “Eğer ben toplumun kaderinin belirlenmesinde bir söz hakkına sahipsem, toplumun diğer bütün üyelerinin de aynı söz hakkına sahip olmaması hakkaniyete uymaz, gayr-i âdil olur. Eğer ben mal-mülke sahipsem ve onu kendi çocuklarıma bırakmama izin veriliyorsa, başkalarının da aynı fırsata sahip olmaması hakkaniyetsiz olur. Eğer benim serbestçe okuyup yazmama ve görüşümü ifade etmeme izin veriliyorsa, başkalarının da aynısını yapmasına izin verilmemesi yanlış, haksız veya adaletsiz olur” (Berlin, 1978, s. 83).

Bir toplum kurumsal yapıları aracılığıyla hakları (mallar, ödüller vb.) ve yükümlülükleri dağıtır. Kurumsal yapı adaletle hizmet etmelidir etmesine ama bu adaletin sağlanabilmesi her zaman mümkün olmayabilir. Toplum çoğunlukla birbirinden çok farklı insanlardan meydana gelmiştir ve bu bireysel farklılıkların eşitliğini sağlamak yani farklı ihtiyaçlara, beklentilere, tercihlere ya da zevklere sahip olan insanları ortak bir payda da birleştirmek ve eşit koşullara sahip olmalarını sağlamak oldukça zordur. Hakların ve yüklerin toplumun üyeleri arasında eşit bölüştürülmediği durumlarda adaletten bahsetmek mümkün değildir. Toplumdaki kurumlar genellikle insanların yaşam şanslarını ve yaşam tercihlerini sınırlar. Burada

adalet, bu tür sosyal kurumların, adil bir toplum için yeniden yapılandırılmasını talep eder. Sosyal adalet de böyle bir yapısal eşitliği ifade eder.

Faydacı sosyal bölüşüm, bireyin mutlak haklara sahip olması fikrine uzaktır. Faydacılar için adalet, mümkün olan çok sayıda insanın mutluluğunu sağlamaya çalışmakla gerçekleşir. Bentham için bireyin iyiliğinin diğer pek çok kişinin daha yüksek derecedeki iyiliğine önceliği yoktur (Bentham, 2000, s. 14-15). Bu düşünce bireyi ve bireyin özgürlüğünü tamamen görmezden gelmeyi savunur. Bentham'a göre çoğunluğun mutluluğunun üst düzeye çıkarmanın yolu yasalardır. Bu nedenle büyük kitlelerin mutluluğuna katkı sağlayacak yasalar oluşturulmalıdır (Bentham, 2000, s. 14-15). Norman Barry'nin itirazına göre, bir toplumun kanunları ve iktisadi politikaları genel olarak iyilik üretebilir, ama aynı zamanda gelir ve zenginlik eşitsizliklerine, hatta sivil hakların hakkaniyete aykırı şekilde tahsisine izin verebilir (Barry N. , 2003, s. 156).

Eşitliğin adaletle ilişkisinde Marx'ın düşünceleri kapitalist toplumsal düzenin eleştirisiyle şekillenir. Marx, üreticilerin hakkının ortaya koydukları emekle orantılı olduğunu ve eşitliğin aynı ölçütle, emekle ölçülmekten ibaret olduğunu ifade eder. Kapitalist sistemde emek ile ürün arasındaki ilişkide eşitlik ilkesi, eşit miktarda emek için, eşit miktarda ürün kuralıdır ve bu eşitlik ilkesi kapitalist toplumsal düzenin temelinde yer alan adalet fikridir. Marx'a göre gerçekte ise, eşitliğin ihlali ve bu nedenle adil olmayan bir kuraldır. Çünkü aslında eşit olmayan insanlara, eşit davranılmaktadır. Eğer güçlü biriyle zayıf biri aynı miktarda emeğe karşılık aynı miktarda ürün alıyorsa, eşit miktarda ürün, gerçekte eşit olmayan miktarda emeğe karşılık veriliyor demektir. Böyle bir sistemde emeğin ölçüt olabilmesi için yoğunluğunun ve süresinin tespit edilmesi gerekmektedir. Örneğin iki üreticiden birinin fizik ya da zekâ bakımından diğerinden üstün olduğu bir durumda, ortaya çıkan ürün miktarı farklı olabilir. Bir bakımdan üstün olan aynı süre zarfında diğerinden daha fazla iş yapar ya da daha uzun süre çalışabilir. Bu durumda üstün olanın sarf ettiği emeğin yoğunluğunun ya da çalıştığı fazla sürenin tespit edilmesi ve hakkını bu fazla emeğine göre alması adil olarak kabul edilendir. Marx'ın ifadesiyle bu *eşit hak, eşit olmayan emek için eşit olmayan haktır* (Marx, 1999, s. 27). Yani fazla iş yapana daha fazla hak ya da eşitsiz hak verilmesi hakkın eşitlenmesi demektir. Marx'a göre, işçilerin eşit olmayan bireysel yeteneği ve yeteneklerine bağlı

olarak randımanları doğal ayrıcalıklar olarak tanınmak zorundadır. Bu yüzden hak kavramının, içeriği itibariyle, eşitsizlik hakkı olması kaçınılmazdır. Oysa Marx’a göre, hak niteliği gereği gereği ancak aynı ölçütün kullanılmasından ibaret olabilir; ama eşit olmayan bireyler ancak aynı açıdan değerlendirildiklerinde, örneğin verili durumda sadece işçi olarak bakılıp, başka her şey bir tarafa bırakıldığında aynı ölçütle ölçülebirlirler. Bu durumda da işçilerin birinin evli diğerinin bekâr olması veya çok çocuklu olması veya çocuğunun olmaması durumları göz önüne alınarak birine daha fazla, diğerine daha az alması gibi kusurlar ortaya çıkacaktır. Marx kapitalist sistemin bu nedenle eşit olmaması tam aksine eşitsiz olması gerektiğini vurgular (Marx, 1999, s. 27-28).

Marx’a göre gerçek eşitlik, dolayısıyla görünürde değil gerçek adalet, sadece, “herkesten yeteneğine ve herkese ihtiyacına göre” ilkesinin hâkim olduğu komünist bir ekonomik sistemde sağlanabilir (Marx, 1999, s. 28). Marx’ın bireyler arasındaki farklılığı kabul ettiği yukarıdaki paragrafta belirtilmişti. Bireysel farklılıkları kabul edip herkesin yeteneği ölçüsünde toplumsal işbölümüne katkı sağladığı ve bunun neticesinde ise sadece ihtiyaçları ölçüsünde aldığı bir sistemde bireylerin yeteneklerinin sömürsü yapılmış olmaz mı? Örneğin birbirinden farklı üç kişinin bir tekstil fabrikasında aynı işi yaptığını düşünelim. Bu kişilerden biri (a kişisi diyelim) genç, sağlıklı (fiziksel gücünün doruğunda) ve bekârdır; diğeri (b kişisi) orta yaşlı, diğeri ikisine göre daha pratik bir zekâyâ sahip, evli ve 2 çocuğu var; üçüncü kişi (c kişisi) ise yine orta yaşlı, bazı sağlık problemleri var ve çocukları da yükseköğrenim görmektedir. Bu üç kişinin günlük üretime katkıları ise şöyle oldun: A kişisi günde 10 birimlik mal, b kişisi 15 birimlik mal ve c kişisi ise 5 birimlik mal üretmektedir. Şimdi Marx’ın ilkesi gereğince bu üç kişinin yeteneği ölçüsünde üretime katkılarında problem görünmemektedir. Bu birbirinden farklı olan ve dolayısıyla ihtiyaçları da farklı olan üç kişinin ihtiyaçları ölçüsünde bölüşüm yapıldığında açıktır ki a kişisi en az payı ve c kişisi ise en çok payı alacaktır. İnsanların ihtiyaçlarının karşılanması herkesçe sezgisel olarak makul görünecektir, fakat yukarıdaki gibi bir örnek bölüşüm herkesçe adil olarak değerlendirilmeyecektir. B kişisi açık bir şekilde toplumsal üretime çok fazla katkı sağlamasına rağmen c kişiden daha az ihtiyacı olduğundan daha az pay alacaktır. Bu durumda b kişinin daha az çaba sarf etmesi ve üretim miktarını düşürmesi söz konusu olabilir. Bu da toplumsal ilerleme ve gelişmeye engel olacaktır. Bu örneğe kapitalist sistemin parça başına ödenen ücret sistemini

yani verimliliği arttırıcı sistemini onaylıyor diye itiraz edilebilir. Burada anlatılmak istenen, herkesin ürettiği kadarını alması değildir, ihtiyaca göre yapılan bir bölüşümün eşit ve adil olamayacağıdır. İhtiyaçlar bu örnekte olduğu kadar net tespit edilemeyebilir ayrıca ihtiyaç hayatta kalmak için asgari sınırı ifade eder. İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılanması nefes alıp vermesini sağlar. Farklı bireylerin farklı zevkleri, hobileri ihtiyaç olarak kabul edilecek mi?

Liberteryenler bireyi ve bireyin özgürlüğünü kısıtlayacak hiçbir bölüşümü savunmaz. Bireyin özgürlüğü üzerindeki kısıtlamaları en aza indirmeye çalışır. Bölüşüm adaleti bütün bunları ve daha fazlasını içermelidir: bireysel saygınlığa ve kişisel özgürlüğe saygı duymak, kişisel doğruluğu ve toplumsal erdemi ödüllendirmek ve ortak yararı düşünmekten daha fazlasını yapmak gerekir.

2.2. Sosyal Adalet ve Eşitlik

Sosyal adalet kavramlarının çoğu, eşitlik ve dayanışma ilkelerine dayanan, insan haklarını anlayan ve değer veren ve her insanın onurunu tanıyan eşitlikçi bir toplumu ifade eder. Bu anlamda, Fransız Devrimi'nin (1789-1799) üç değerini ve sembolünü yansıtıyor gibidir: Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik. Küresel olarak, sosyal adaletin kurucu ilkelerinin en sık dile getirilen ifadesi, 1948'de uluslararası toplum tarafından onaylanan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesidir. Sosyal adalet odaklı bir hükümet, kaynaklara ve sosyal olarak değerli mallara daha adil bir erişim sağlamalıdır. Sosyal adaleti açıklayan bir tanım Lea Ann Bell tarafından yapılmıştır. Bell'e göre, kaynakların eşit bölüşüldüğü ve bütün vatandaşların hem bedensel, hem ruhsal ve hem de sosyal açıdan güvende olduğu bir toplum adildir (Bell, 2016, s. 3-15). Sosyal adalet kavramının ilişkilendirildiği filozoflarında biri de John Rawls'dur. Adalet Teorisi'ndeki sosyal adalet anlayışına göre, her insanın bir bütün olarak toplumun refahının ya da ortak iyinin bile geçersiz kılamayacağı adalete dayalı bir dokunulmazlığı vardır (Rawls, 1971, s. 3).

Sosyal adalet toplumsal eşitsizliklerin giderilmesinde oldukça önemlidir. Sosyal adaletin sağlanabilmesi için öncelikle toplumsal eşitsizliğin belirlenmesi ve tanımlanması gerekir. Bu anlamda sosyal adalet kavramı eşitsizliklerle mücadele etmede önemli bir kavramdır. Sosyal adaletin nasıl sağlanacağı ve toplumsal eşitsizliklerin nasıl giderileceği konusunda farklı yaklaşımlar bulunur. Sözleşme

kuramcılarına göre, insanlar doğa durumunda eşit ve özgürdü. Ancak koşullar eşit ve özgür konumda olan insanları toplumsallaştırmıştır. Toplumsallaşma süreciyle birlikte insanlar arasındaki eşitlik de bozulmuştur. Eşitliğin sağlanması tarafların karşılıklı uzlaşması ile mümkündür. Faydacı kuramcılar ise sosyal adalet ile adalet arasındaki ilişkiyi düşünsel anlamda geliştirdiği söylenebilir. Faydacılık düşüncesi başlangıcından itibaren yoksulluk sorunuyla ve dezavantajlı insanların yaşadıklarıyla ilgilenmiştir.

Sosyal adaletin sağlanması demek toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi ve toplumsal adaletin sağlanması demektir. Yani bölüşümün mümkün olduğunca eşit yapılması, toplumda gelir düzeyleri arasında büyük ölçüde farklılaşma olmaması için gerekli önlemlerin alınması demektir. Sunal'a göre sosyal adalet, fayda ve yüklerin toplumda adil bir biçimde bölüşümüdür (Sunall, 2011, s. 286). Fayda ve yüklerin eşit bölüşümü sosyal adalet açısından kabul edilebilir bir tanımdır. Böyle bir bölüşümün adil olması demek, toplumdaki herkesin hakça bir paylaşım olduğu konusunda hemfikir olması demektir. Bir bölüşüm modelinin adil olması ve toplumdaki sosyal sınıflar arasındaki koşulları iyileştirmesi sosyal adaletin içeriğini ifade eder. Burada tartışmalı olan adil bir bölüşümün nasıl sağlanacağı, hangi adalet ilkelerinin eşit bölüşümün sağlanmasına hizmet edeceğidir. Toplumdaki en az avantajlı konumda olanlar için sosyal adalet nasıl sağlanacaktır? Rawls'un sosyal adaleti sağlamaya yönelik ilkesi "fark ilkesi" olarak adlandırılır. Bu ilke sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin en az avantajlı gruplar lehine yeniden düzenlenmesini öngörür (Rawls, 2017, s. 106).

Rawls toplumsal adalet düşüncesini, faydacılığa yönelttiği eleştiriler çerçevesinde şekillendirir. Rawls'un faydacılığa yönelttiği eleştirilerden biri faydacılığın toplumsal refaha odaklandığı bireyin refah ve mutluluğunu yok saydığı yönündedir. Toplumda refahın bireyler arasında nasıl bölüşüleceği, genel refahın bireyleri nasıl etkileyeceği sorunları faydacılık açısından önem taşımaz. Faydacılık toplumun genel yararı ve mutluluğu adına bireyin hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesine göz yumabilmektedir. Bu nedenle faydacılık toplumda gerek refahın gerekse özgürlük ve hakların dağılımında eşitsizliklere yol açmaktadır. Rawls da faydacılığı eleştirirken insanın biricikliğine ve özerkliğine vurgu yapmaktadır (Rawls, 2017, s. 55-56). Rawls'a göre adalet, başkalarıyla paylaşılan daha büyük bir

iyi için, bir hak olan özgürlüğün eksilmesini reddeder. Dolayısıyla toplumun genel yararı uğruna bireyin hak ve özgürlüklerinin çığnenmesi söz konusu olamaz (Rawls, 2017, s. 32).

2.3. Liberal Kuramda Eşitlik Düşüncesi

Liberalizmin temel anlayışı özgürlük üzerine kuruludur. Klasik liberalizmin birey anlayışında bireyin topluma karşı herhangi bir yükümlülüğü yoktur. Herhangi bir yükümlülük bireyin özgürlüğüne müdahale olarak nitelendirilir. Devlet minimal bir devlettir ve piyasa aktörlerine müdahale etmez (Nozick, 2015, s. 59). Serbest piyasanın hâkim olduğu bir sistemde dezavantajlı konumda olanlar veya şansız olanlar piyasada istediklerini elde edemeyecek olduklarından daha kötü bir konumda olacaklardır. Fakat her birey topluluğun bir üyesidir ve toplulukça üretilen ekonomik kaynaklar üzerinde hakkı vardır. Bu durum devletin belli sınırlar çerçevesinde piyasaya müdahalesini gerektirmektedir.

Liberal toplumlarda biçimsel eşitlik uygulanır. Şöyle ki bu toplumlarda önemli pozisyonlar yeteneklere açıktır ve kanun önünde herkese eşitlik sağlanır. Yurttaşların eşit temel özgürlükleri garanti edilmiştir. Bu toplumlarda gelirin ve refahın bölüşümü de serbest piyasa tarafından kendiliğinden belirlenir. Bu sistem biçimsel fırsat eşitliğine sahip bir serbest piyasadır. Yasal olarak herkesin yarışmasına ve pozisyonları hak etme anlamında mücadele etmesine izin verir. Fakat herkesin yasal olarak eşit fırsata sahip olması pratikte eşit olduğu anlamına gelmez. Zira arkasında aile desteği olanlar ve bu destekle iyi bir eğitim almış kişiler ile bu avantajlardan yoksun kişiler aynı başlangıç noktasına sahip olmadıklarından yarışın adil olduğu söylenemez. Bu sadece biçimsel anlamda bir eşitlik olarak kabul edilebilir. Rawls, biçimsel fırsat eşitliğine sahip serbest piyasadan kaynaklanan gelir ve refah dağılımının adil olmadığını savunur (Rawls, 2017, s. 101).

Klasik liberalizmin revize edilmiş halinde devletin bölüşüm sürecine müdahalesi ile refah devleti oluşturulmaya çalışılır. Refah devleti bunu çeşitli kurumlar aracılığıyla gerçekleştirir. Böylece dezavantajlı grupların durumlarını belli ölçüde iyileştirmek yani onlar için adaleti yeniden sağlamak amacıyla devlet, kaynakların yeniden bölüşümünü yapar. Klasik liberalizm, kaynakların yeniden bölüşümünü bireyin özgürlüğüne kısıtlama olarak görür. Yani ekonomik ve sosyal

eşitliği sağlamak amacıyla avantajlı konumda olanlara çeşitli vergiler uygulamak, avantajlı olanların gelirine, zor kullanarak el koymak olarak değerlendirilir. Klasik liberal anlayışta refahın artırılması pazar mekanizmasıyla sağlanır.

Hayek'e göre özgürlük mücadelesinin temel amacı yasa önünde eşitlik olmuştur. Bu eşitlik devlet tarafından yasaya tabi kurallar içerir ve insanlar birbirleriyle ilişkilerinde bu kurallara gönüllü olarak uyarlar. Bu eşitlik özgürlüğe zarar vermeyen yegâne eşitliktir. Özgürlüğün başka bir eşitlik türü ile ilgisi yoktur. Hatta birçok bakımdan özgürlük eşitsizlik doğurabilir. Bireysel özgürlük savunusunun bir sonucu herkesin eşit olmadığı fikridir. Özgürlük argümanının, yönetimin insanlara eşit muamelede bulunmasını gerektirmesi, ne bu argümanın insanların hakikaten eşit olduğunu varsayması ne de onları eşit kılmaya teşebbüs etmesi münasebetiyledir. Bu argüman insanların çok farklı olduklarını kabul eder. Özgürlük argümanı bu bireysel farklılıklara yönetimin farklı muamele etmesi gerektiğini savunmaz (Hayek, 2011, s. 143-144). Hayek insanların doğuştan eşitliği fikrine karşı çıkmıştır, çünkü insanların doğuştan eşitliği, sadece varsayıma dayanır. Bu varsayım ise tamamen yanlıştır. Bu yanlış varsayım üzerine insanlara eşit muamele yapılması gerektiğini savunmak, insanların doğuştan getirdiği farklılıklar doğrultusunda onlara eşitsiz davranılmasını haklılaştırmak demektir. Çünkü insanlar arasında bazı farklılıklar mevcuttur ve bu farklılıklar kanıtlanabilir türdendir. İnsanların farklı olmalarına rağmen benzer muamelede bulunulmasının gerekliliği, kanun önünde eşitlik talebinin esasını oluşturur.

İnsanların doğuştan eşitsizliği Platon ve Aristoteles tarafından savunulan bir düşüncedir. Doğuştan getirilen farklılıklar insanlara eşitsiz muameleyi haklılaştırabilir mi? Aristoteles farklı olan insanlara eşit muamele etmenin eşitsizlik olduğunu savunur (Aristoteles, 2011, s. 90-97). Fakat insan olmak, düşünen bir varlık olmak kendi içinde bir değer taşımaz mı? Bazı insanlar diğer bazılarına göre bedence zayıf ve sağlıksızdır. Bazıları ise daha pratik bir akla sahiptir. Varsayalım ki bedensel olarak güçlü olan biri çok dayanıklı ve çok hızlı koşuyor olsun. Böyle biri içinde bulunduğu topluluğa daha fazla katkı sağlayabilir. Bedensel olarak zayıf olan kişi ise topluma daha az katkı sağlayacaktır. Peki, bu durum topluma katkı sağlayanın daha iyi beslenmesi ve daha güçlü olması için daha çok şeyi hak etmesi, diğerinin ise daha az şeyi hak etmesi anlamına mı gelir? Zayıf olan topluma katkı

sağlamadığı için asgari bir yaşam standardına hakkı yok mudur? Her insan kendinde değer taşır. Kant'a göre insanlar arasındaki farklılık onlara eşitsiz davranmanın haklı sebebi olmamalıdır. Zira bendence zayıf olanın başka açılardan güçlü olup olmadığını bilemeyiz. Belirli bir zamanda topluma az katkı sağlaması gelecek zamanlarda bu katkının artmayacağı anlamına da gelmez. Ayrıca insanların değerinin toplumsal fayda ile ölçülmesi bireyin hakkının göz ardı edilmesidir.

Hayek'e göre özgürlüğün bir gereği olarak yasa önünde eşitlik durumu, sonuçta maddi eşitsizliğe yol açar. Bu kaçınılmazdır. Fakat devletin insanlar arasında maddi eşitliği sağlamak amacıyla zora başvurması ve yeniden bölüşüm yapmaya çalışması doğru ve haklı değildir. Hayek eşitliğe karşı olmadığını ama özgür bir toplumda eşitliğin sağlanması adına önceden kabul edilmiş bir bölüşüm kalıbının zora başvurarak topluma dayatılmasının eşitlik adına kabul edilemez olduğunu savunur (Hayek, 2011, s. 146-147).

2.4. Bölüşüm Adaletine Genel Bakış

Bölüşüm³ adaleti denilince herhangi bir şeyin birilerine paylaştırılması akla gelmektedir. Bölüşüm kelimesi birçok insan için herhangi bir şey ya da mekanizmanın, bir takım şeyleri bölüştürmek için bir ilke veya ölçütten yararlandığını ifade eder. Bir şeylerin bölüştürülme süreci nasıl adil olabilir? Bu bölüşüm sürecinde hangi ilkeye göre davranılacak? Bu süreçte hata olursa yeniden bölüşüm yapılıp yapılmayacağı sorunu bölüşüm adaletinin ele aldığı sorunlardır. Bir toplumun ya da bir grubun sahip olduğu doğal kaynakların ve ürünlerin, birbiriyle çatışan ve istek ve ihtiyaçlara sahip bireyler arasında nasıl bölüştürülmesi gerektiği Platon'dan beri tartışılan bir sorundur. Bu sorun bölüşüm ile mülkiyet hakkı arasındaki ilişkiyi belirginleştirir. Bölüşüm konusu olan temel mallar ve doğal kaynaklar üzerinde tüm insanların ortak mülkiyet hakkı mı vardır yoksa özel mülkiyet meşru bir hak mıdır?

Mutlak eşitlik düşüncesine göre faydaların ve yüklerin herkese eşit miktarlarda bölüştürüldüğü ahlaki veya yasal bir sistem adildir. Bu, Aristoteles'in sayısal eşitlik ilkesidir (Aristoteles, 2013, s. 159.) ve aldığımız şeylerin sayısına ve hacmine eşit ya

³ Literatürde yaygın olarak “dağıtıcı adalet” kullanılmaktadır fakat bu çalışmada herkesin hakkı olanı eşit bir şekilde paylaşması anlamında “bölüşüm” kavramı tercih edilmiştir. Çünkü ‘dağıtılan şey’ daha ziyade birinin ya da birilerinin sahip olduğu şeyleri lütufkâr bir şekilde saçması ya da birilerine vermesini anımsatmaktadır.

da aynı şekilde muamele edilmesini içerir. Politik eşitlik ideali, her bireyin eşit oy hakkı gibi söylemler sayısal eşitlik ilkesine karşılık gelir. Her bir yurttaşın içinde yaşadığı toplumun faydalarını ve yüklerini eşit bir şekilde bölüşmesi ve herkesin eşit muamele görmesi sosyal adaletin sağlanması anlamına gelir. İnsanlar arasında ayrımcılık yapmak ahlaki açıdan sorunludur. Bir insanı etnik kökenine, dinsel inancına, rengine vb. göre ayırtmak ve ayrı muamele etmek yani eşitsizlik yapmak kabul edilemez bir durumdur.

Politik eşitlik tartışmasız kabul edilebilir. Herkesin eşit oy hakkı demokrasilerde herkesçe kabul edilen bir durumdur. Fakat politik eşitlik ya da biçimsel anlamda eşitlik, eşitliğin bir ideal olarak uygulanmasını sağlamayabilir. Eşitlik ideali her bir insanın ahlaki açıdan aynı değerde olduğunu ve bu nedenle eşit şeylere hakkı olduğunu dile getirir. Fakat insanlar, farklı özelliklere sahip olmak bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Sosyal ya da toplumsal işbirliğine katılım da bu farklı özellikler tarafından etkilenir. Toplumsal işbirliğine sağlanan katkı ile hak etme arasında ilişki vardır. Bu nedenle topluma katkısı çok olanların daha fazla kazanması, az olanların ise daha az kazanması hakkaniyetli olarak değerlendirilebilir. Buradaki ayırt edici ölçüt bireysel tercihlerdir. Yani çok kazanmak ve konforlu bir yaşam sürmeyi tercih eden biri, toplumsal işbirliğine daha fazla katkı sağlamak için çabalamayı tercih ederken, bir başkası temel insani ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar bir katkı ya da çabayı tercih edebilir. Bu durumda her iki bireyin de tercihleri doğrultusunda hak ettiklerini aldıkları ve adalete ilişkin bir sorun olmadığı da söylenebilir. Burada bireysel tercihler tartışmalı bir konudur. Bireyin tercihlerini belirleyen şey içinde bulunduğu koşullardır demek haklı bir itiraz olabilir. Örneğin bir kişi hayatı boyunca pahalı bir gıda (havyar gibi) yememişse ya da tatmamışsa böyle bir tercihi bilmediğinden yapmayabilir. Mevcut toplumsal sınıflar bu anlamda eşitsizlik barındırmaktadır. Zengin bir ailenin çocuğunun pahalı zevklere sahip olması kaçınılmazdır. Çünkü bu zevklerin tadına varmıştır ve bu zevklerden mahrum kalmamak için daha fazla çaba göstermesi kaçınılmazdır. Pahalı şeylerin tadını bilmeyen, yoksul bir aileye sahip çocuğun tercihlerini ailesinin sahip olduğu şeyler sınırlandıracaktır. Eğer tercihler çabayı belirliyor ve çaba da katkıyı belirliyorsa; tercihlerin belirlenmesinde eşit koşulların olması durumunda adaletten söz etmek mümkün olacaktır. Bireyin kendi iyi yaşam planı onun tercihleri tarafından belirlenecektir, fakat tercihleri de kendisini içinde bulduğu ekonomik ve sosyal

koşullar tarafından etkilenecektir. Bu durumda her bireyin kendi iyi yaşam şansını elde etmesi için eşit fırsata sahip olması tek başına adalet için yeterli olmayacaktır.

Bölüşüm adaleti, mülkiyetin herkesin belirli bir düzeyde maddi olanaklara sahip olabileceği şekilde bölüştürülmesini ifade eder. Bu bölüşümü sağlayacak erk ise devlet olmalıdır. Buradaki tartışma devletin müdahalesinin ne düzeyde olması ve kimin ne kadar pay alacağı üzerinedir. Kimin ne kadar pay alacağı meziyete göre mi, ihtiyaca göre mi belirlenecek? Meziyet ya da yeteneğin bölüşümde ölçüt alındığını varsayalım. Bu durumda yeteneği olmayan ya da şans eseri yeteneğini kaybetmiş (hastalık, kaza vb. durumlar) kişilerin bölüşüm dışında kalması gerekecektir. İhtiyaç esaslı bir bölüşüm ise yetenekli kişilerin toplumdaki dezavantajlı kişiler uğruna feda edilmesine yol açabilir itirazına cevap vermeyi gerektirir. Şöyle ki sağlıklı bir bireyin toplumsal işbölümüne katkısı bedensel ya da zihinsel kısıtlılığı olan birine göre daha çok olacaktır. Fakat ihtiyaç söz konusu olduğunda (hayatta kalmak için gerekli asgari koşullar) sağlıklı bir kişinin daha az şey ile hayatını devam ettirmesi söz konusuyken, kısıtlı olanların daha fazla şeye gereksinimi olacaktır. Varsayalım ki sağlıklı bir bireyin hayatta kalmak için ihtiyaç duyacağı temel yaşamsal araçlar; yiyecek, giyecek, barınma, güvenlik, sağlık hizmeti olsun. Öte yanda bedensel kısıtı olan bir birey bu ihtiyaçların haricinde daha fazla şeye ihtiyaç duyacaktır. Bu daha fazla şey, kısıtlı olan kişi için hayatta kalmanın koşuludur. Örneğin bacakları olmayan biri yukarıdaki ihtiyaçlara ek olarak tekerlekli sandalyeye ya da koltuk değneklerine ihtiyaç duyacaktır. Bu durumda bu bireye sağlıklı olan birine oranla daha fazla kaynak ayırmak gerekecektir⁴. Bölüşümde ihtiyaç esas alındığında toplumsal işbirliğine daha fazla katkı sağlayanların daha az şey alma durumu ile karşı karşıya kalınabilir. Bu durum adalet adına adaletsizlik yapılmasına yol açacaktır. Yetenekten ve ihtiyaçtan bağımsız bir bölüşüme herkesin hakkı var mıdır? Herkesin meziyetten bağımsız olarak hayatta kalmak için belirli mallardan belirli bir miktara hakkı olduğu söylenebilir. Bazı temel şeyler herkese eşit bir şekilde bölüştürüldükten sonra yeteneğe göre edinmenin yolu açılabilir.

Nozick'e göre, hiçbir kişi ya da grup, birlikte aralarında nasıl bir bölüştürme yapılacağına karar vererek, tüm kaynakları kontrol etmeye yetkili değildir. Her bireyin aldığı şey, başkalarıyla yapılan takas ya da bir hediye olarak aldığı şeydir.

⁴ Bkz. (Dworkin, 1981a) (Dworkin, 1981b)

Özgür bir toplumda farklı insanlar farklı kaynakları kontrol ederler ve gönüllü takaslar ve kişilerin eylemleri sonucunda yeni kazanımlar ortaya çıkar. Nozick, özgür bir toplumdaki bölüşümü bireylerin evlenecekleri kişileri seçmesine benzetir ve ortaya çıkan nihai sonuç, konuyla ilgili farklı bireylerin vermeye yetkili olduğu birçok bireysel kararın ortaya çıkardığı bir şeydir (Nozick, 2015, s. 204). Nozick bireylerin içine doğdukları koşulları pek önemsemiyor görünmektedir. Bireylerin yetkili olduğu şeyler, onların içinde bulunduğu koşullar tarafından belirlenir. Bu koşullar her birey için tercih edilmemiş, bireyin, kendisini içinde şans eseri bulduğu koşullardır. Böyle keyfi olarak belirlenen koşullarda bireylerin kazanımları arasında çok fazla farklılıklar olması muhtemel görünüyor. Her bireyin hayatını sürdürmek için gerekli olan iyilere sahip olması kendini içinde bulduğu bu koşullar tarafından belirlenecektir. Bu koşulların belirlediği hayat planları da bireylerin kendi tercihleri olmayacaktır. Bireyler koşulların izin verdikleri kadarına yetkili olurlar. Asıl mesele bu koşullara içinde yetkili olduklarımızı hak edilmiş olarak görüp görmemektir.

İnsanlar arasında eşitlik nasıl sağlanabilir? Bu konuda farklı tartışmalar söz konusudur. Kimisine göre, herkesin eşit gelir ve eşit mülke sahip olması eşitlik idealini gerçekleştirir. Kimisine göre insanların eşit derecede mutlu olmalarını sağlamak eşitlik idealini sağlamanın yoludur. Kimisine göre de herkese adil fırsat eşitliği sağlamak adalete uygun olandır. Bölüşüm eşitliğine yönelik tartışmalar hakkaniyetin sağlanması için en ideal teorinin ne olduğunu tespit etmeye çalışır. Bu anlamda refah eşitliği ve kaynak eşitliğinin karşılaştığı problemler göz önüne alındığında, adil fırsat eşitliğinin hakkaniyeti daha iyi sağlayacağı savunulabilir.

Kaynakların tam olarak eşitlenmesi, arzu edilse bile tam anlamıyla gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır. Bu amaç bir kez gerçekleştirilse bile, kısa süre sonra tekrar ortaya çıkacaktır. Çünkü insanlar yetenek, kabiliyet ve sahip oldukları sosyal çevre vb. nedenlerden dolayı farklıdırlar. Her bireye kaynaklar eşit dağıtılsa bile bireylerin sahip olduğu farklı yetenekler elde ettiklerini değerlendirmede farklı sonuçlara ulaşacaklardır. Bu nedenle yeniden bölüşüm yapmak zorunluluğu ortaya çıkacaktır ve bu durum sürekli devam edecektir. Zenginlik eşitliği, var olan eşitsizliklerin ortadan kaldırılması yerine genellikle yalnızca azaltma anlamına gelir. Önerilen tanıma göre, bu tür bir yeniden dağıtma, daha az eşitlikçi olsa da eşitlikçidir.

Bölüşüm adaletine yönelik tartışılan teorilerin hepsinin ele alınması bu çalışmanın sınırları dahilinde mümkün olmayacaktır. Bu nedenle bazı temel bölüşüm ölçütleri ele alınacak ve adil fırsat eşitliğinin en iyi ölçüt olup olamayacağı gösterilmeye çalışılacaktır.

2.4.1. Refah Eşitliği

Dworkin'in yorumuna göre refah eşitliği yaklaşımında kaynaklar insanlara daha fazla aktarımın, insanların refahını eşit kılmayacağı duruma kadar kaynak aktarımının yapılmasına denir (Dworkin, 1981a, s. 186). Refah eşitliğine göre, mallar, her insanı aynı refah düzeyine getirene kadar bir grup insan arasında eşit olarak bölüştürülür. Refah kavramı tanımı zor bir kavramdır. Herkesin refah anlayışında farklılıklar olabilir. Herkesin ihtiyacına ve tercihlerine göre refah eşitliği sağlamak mümkün müdür? İhtiyaç bir zorunluluk barındırırken tercihler özgür seçimlerdir. Refah kavramı hem ihtiyaçları hem de tercihleri içeren bir kavram olarak düşünüldüğünde, hem zorunlu ihtiyaçların hem de bireysel tercihlerin tatmin edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarır. Zorunlu ihtiyaçlar kesin olmamakla birlikte tahmin edilebilir ve görece bir eşitlik sağlanabilir şeylerdir. Örneğin sağlıklı yaşamak için gerekli yiyecekler (belli ölçüde protein, karbonhidrat, vitamin, mineral vb), her türlü hava koşullarına karşı koruyucu giyecekler, güvenli bir barınak, temizlik hizmeti, sağlık hizmeti, eğitim hizmeti gibi şeyleri zorunluluk kapsamına alabilmek mümkündür. Elbette bu liste daha da arttırabilir. Böyle bir zorunluluk listesi yapılabilir ve bir refah ölçütü belirlenebilir. Fakat söz konusu bireyin tercihleri olduğunda liste çok karmaşık bir hale gelecektir ve her tercih farklı miktarda kaynak gerektirebilir. Bu durumda her bireyin tercihlerinin tatmin edilmesi, tercihlerin maliyetlerinin farklılık düzeyi oranında eşitsizlik yaratacaktır. A kişisi su içmeyi tercih ederken x miktarda kaynağa ihtiyaç duyar; B kişisi soda içmeyi tercih eder ve 2x miktarda kaynağa ihtiyaç duyar. Bu durumda A ile B'ye tahsis edilecek kaynak miktarı aynı düzeyde değildir. B'nin kişisel refah tercihinin maliyeti A'nın tercihinin maliyetinden iki kat fazladır ve bu durum adil değildir.

Dworkin'e göre refah kavramı ekonomistlerce, hayatta araçlardan daha önemli olan temel şeyi tam olarak tanımlamak ve kaynaklara uygun bir değer biçmek üzere ortaya atılmıştır. Bu bağlamda kaynaklar refahı ürettikleri için değerlidirler. Eğer eşitlik, getirdiği refahtan bağımsız olarak kaynaklar kavramı ile anlatılıyorsa, bu

durumda amaç ve araç arasındaki ilişkide hata yapılıyor demektir ve sadece araç olması gereken şey amaç haline gelmiştir. Dworkin, insanların gerçekten eşit olması için yaşamlarının eşit olarak arzu edilebilir hale gelmesini başarmamız gerektiğini belirtir (Dworkin, 1981b, s. 188-189).

Dworkin refah eşitliğinin anlaşılması için aileyle ilgili bir örnek verir. Aile içinde refahı çocuklar arasında eşit bölüştürmek gerekir. Fakat çocuklardan birinin kör olması durumunda, onun ihtiyaçları çok daha fazla olacağından onun payını artırmak daha adil görünmektedir. Refah eşitliği bu konuda makul bir açıklama olabilir. Fakat örnek başka bir şekil aldığı anda, bazı problemler ortaya çıkacaktır: Şampanya içmeyi seven biri, bira içmeyi seven birine göre refahının eşitliği için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyacaktır. Daha lüks bir yaşam biçimini seçene daha çok pay ayrılması adil görünmemektedir (Dworkin, 1981a, s. 189). Bir bütün olarak bu teori, özürliülerin daha fazla kaynağa sahip olmalarını sağlayabilir. Ya da kaynaklar, insanların mümkün olduğu kadar refah içinde eşit olması için bölüştürülmeli, ancak istisnai olarak, pahalı zevklere dayalı refah farklılıklarının hesaba katılmaması sağlanmalıdır. Ama bu takibi oldukça zor olan bir durumdur. Ayrıca hangi zevkin lüks hangisinin gereklilik olduğu kim tarafından, neye göre belirlenecek?

Dworkin, refah eşitliğine yönelik anlayışları daha iyi açıklayabilmek için alt başlıklara ayırır ve ilk olarak başarıya yönelik refah eşitliği teorisini ele alır. Bu anlayış insanların tercihlerini, amaçlarını ve isteklerini yerine getirmedeki başarısıdır. Başarı eşitliğinin sağlanması için, farklı başarıya sahip kişiler arasında kaynaklar, farklılığın yok edilemediği düzeye kadar bölüştürülür (Dworkin, 1981a, s. 191-192).

Başarı eşitliği de kendi içinde sınırlanmamış başarı ve sınırlanmış başarı olarak sınıflandırılabilir. Sınırlanmamış başarı eşitliğine göre bölüşüm, insanların bütün tercihleri gerçekleşinceye kadar devam eder. Buradaki tercihleri Dworkin, politik tercihler olarak görür. Memurlar bölüşüme herkesin tercihleri eşit olarak gerçekleştirilinceye kadar devam ederler. Buradaki sorun, ancak bölüşüm gerçekleşikten sonra herkesin tercihlerinin gerçekleşip gerçekleşmediğinin anlaşılmasıdır. Bu nedenle bu türden refah eşitliğinin gerçekleşmesi deneme-yanılma yoluyla sağlanabilir (Dworkin, 1981a, s. 197). Tercihlerin içine politik olanlar da dâhil edildiği için, bu anlayışın başarı kazanması ya herkesin benzer politik görüşlere

sahip olması, ya da ağırlık basan görüş karşısında diğerlerinin memnuniyetsizliğinin daha fazla tazminatla giderilmesi ile sağlanabilir. Bu durum da çok tuhaf sonuçlara yol açabilir. Örneğin genelin, beyaz ve siyahlar arasındaki ayrımcılığın kaldırılması yönündeki politik tercihine karşılık, gerici bir kişinin karşı düşüncesinin desteklenmesi gibi bir sonuç ortaya çıkabilmektedir. Ya da belirli bir toplumda bazı kişiler hiç bir şekilde politika ile ilgilenmeyip, sadece bölüşümde kendi paylarıyla ilgilenmektedirler. Çoğunlukta olan, politik tercihleriyle birlikte yardımlaşmayı merkeze alan insanlar, bu sayede yoksulluğun azalmasını sağlarlar. Benciller ise, daha az bir zenginliğe sahip olduklarında tazminat talep eder durumda olacaklardır. Dworkin, farklı örneklerin yarattığı sonuçlardan giderek, politik tercihlerin farklılaştığı toplumlarda bu tip bir refah anlayışının doğuracağı eşitsizlik nedeniyle uygulanmaması gerektiğini belirtir (Dworkin, 1981a, s. 197-198).

Sınırlanmış başarı eşitliğinde ise değerlendirmede politik olmayan kişisel tercihler dikkate alınır. Dworkin bunu kişisel olmayan tercihlerin belirlediği bir refah eşitliği olarak tanımlar. İnsanların eşit olmasının gerekmediği bu anlayışta politik olmayan umutların gerçekleşmesi ile bu eşitlik türü sağlanabilir (Dworkin, 1981a, s. 201).

Refah eşitliği anlayışının diğer biçimini Dworkin, objektif anlayışlar başlığı altında toplar. Objektif eşitlik anlayışlarında kişilerin refahı, kullanabilecekleri maddi kaynaklardan oluşur; örneğin geniş açıdan alırsak, fiziksel ve zihinsel yeterlilik, eğitim, olanaklar veya bazı versiyonlarında dar açıdan ele alındığında kişilerin en önemli gördükleri şeyler, bu kaynakların içinde yer alır. Refahı belirli kaynakların tahsis edilmesine dayandırdığı için bu anlayışlar, Dworkin'e göre, objektif kuramlardır (Dworkin, 1981a, s. 224-226).

Refah eşitliğinin insanlara çekici gelen yönü, insanlar için önemli olanın gerçekten refah olduğu idealinde yatar. Refah, insanlar için refah üretmekte kullanılabildiği sürece araçsal bir önem taşıyan para ve mallardan daha farklıdır. Refah eşitliğinin önerisi, insanlar için gerçekten temel öneme sahip olan eşitliklerin sağlanmasıdır. İnsanları bölüşüm yoluyla refahta eşit hale getirmeyi amaçlayan anlayışlar kişisel nitelikte değildir ve siyasi tatmini dikkate almazlar. İnsanlar kendi kişisel tercihlerinin tatmin edilmesi karşısında siyasi inançlarının ve kişisel olmayan tercihlerinin tatminine aynı derecede önem vermez; bazıları kendi kişisel tercihlerine

başkalarından daha fazla önem verir. Refah eşitliği, insanları, kendi kişisel durumları veya şartları söz konusu olduğu kadarıyla, eşit ölçüde ve temel olarak önemsedikleri şeylerde eşitler (Dworkin, 1981a, s. 224-226). Refah eşitliğinde, kavramlar netleştirilmezse çeşitli sorunlar üretirler. Pahalı zevkler buna örnektir. Pahalı şampanya zevki olan kişinin, ucuz bir zevki olan kişiyle aynı refah seviyesinde olabilmesi için, daha çok gelire ihtiyacı vardır. Refah eşitliğini savunurken, bazı sonuçlarını istemeyenler, pahalı zevklerin karşılanması gibi, farklı bir eşitlik kuramına ulaşmak zorunda kalacaklardır.

Arneson, birey için en önemli tercihler ne kadar çok tatmin edilirse, bireyin refahının o düzeyde artacağını düşünür. Fakat bireyin tercihlerinin rasyonel tercihler olması gerektiğini vurgular. Çünkü bireylerin tercihlerindeki farklılıklar onların farklı refah düzeylerine ulaşmasına neden olacaktır. Örneğin bölüşümü yapan kurum eşit zevk ve yeteneğe sahip iki kişiye eşit kaynak vermiş olsun. Fakat bu iki kişiden biri daha çalışkan olup ellindeki kaynağı arttırırken diğeri daha az gayreti olduğundan sahip oldukları aynı düzeyde kalabilir. Böylece iki özdeş kişi farklı refah düzeyine ulaşmış olurlar. Arneson bu durumda refah eşitsizliğinin kişinin gönüllü seçimiyle ortaya çıktığını ve bu nedenle refah eşitliği konusunda ısrar etmenin uygun olmayacağını düşünür (Arneson, 1997, s. 239-240). Refahın eşitlenmesinin zor olduğu yukarıda Dworkin'in görüşlerinden hareketle gösterilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle insanların kendi tercihlerine bağlı olan iyi yaşam düzeylerine ulaşmada eşit fırsatlara sahip olması daha makul bir yaklaşımdır. Eğer kişilere toplumdaki sosyal sınıflarından bağımsız olarak, eşit eğitim imkânı verilirse kendi tercihlerine bağlı olarak iyi yaşam planlarını gerçekleştirmede eşit şans tanınmış olacaktır. Burada önemli olan bu fırsat eşitliğinin sağlanmasına engel teşkil edecek sosyal ve ekonomik avantajların eşitlenmesidir.

2.4.2. Kaynak Eşitliği

Kaynakların eşit bölüşümü konusunda bu çalışmada Dworkin'in kaynak eşitliği yaklaşımı eleştirel bir şekilde ele alınacaktır. Dworkin'e göre, eğer bir bölüşüm yapılmışsa ve bölüşümün sonunda bireylerden biri ya da bir kaçı kendi payına düşeni beğenmiyor ve bir başkasının sahip olduklarını tercih ediyorsa, bu bölüşüm eşitlikçi

olarak kabul edilemez. Dworkin bunun için kıskançlık testini⁵ kullanır. Kaynakların eşit olarak bölüşülmesi her zaman mümkün olmayabilir. Öncelikle bölüşüm konusu olan kaynağın herkes için yeterli sayıda parçaya bölünüp bölünemeyeceği problemi vardır. Diyelim ki yeterli miktarda parçaya bölünmesi mümkün bir kaynak olsun. Bu durumda parçalar eşit bile olsa bazılarının kendi payına düşenden memnun olmama durumu ortaya çıkabilir. Örneğin bir köydeki arazinin, orada yaşayanlar arasında eşit bölüşülmesi durumunda, eğer parçalar arasında verimlilik yönünden fark varsa bazıları bölüşümden memnun olmayacaktır. Toprağın daha verimli parçasına sahip olan daha şanslı olacaktır ve diğerlerinin onu kıskanması söz konusudur. Bu durumda eşit bir bölüşüm söz konusu olamaz. Bölüşüm konusu basit bir parça yiyecek olsa bile kendi payına düşenden memnun olmayan birileri olacaktır ve bu kişiler bölüşümün adil olmadığını düşünecektir. Dworkin'in kıskançlık testi gereğince kaynak eşit bölüşülse bile adalet için yeterli değildir, çünkü eşit bölüşüm eşit memnuniyeti sağlamayabilir (Dworkin, 1981b, s. 285-286). O halde herkesi memnun edecek şekilde kaynaklar nasıl eşit bölünecek?

Bir kaynağın eşit bölüşülmesinde herkesin memnuniyeti ölçü olduğunda devreye beğeni, zevk, tercih, fayda gibi ölçülmesi zor kavramlar girer. Dworkin yukarıda anlatılan eşit kaynak bölüşümünde memnuniyeti sağlayacak bir öneride bulunur. Bunun için bir açık arttırma durumu kurgular. Açık arttırma bir tür takas olarak düşünülebilir. Bir piyasa mekanizması olarak takasta herkes imreneceği parçayı almada eşit fırsata sahip olacaktır. Bunun sağlanabilmesi için ise herkesin elinde başlangıçta eşit miktarda değişim aracı olacaktır. Değişim aracı günümüzde paradır⁶.

Dworkin'in kurgusal modeli şöyledir: Bir deniz kazasından kurtulanlar ıssız ve doğal kaynağın bol olduğu bir adaya çıkarlar. Bu kişilerin kurtarılmaları belki de çok uzun sürecektir. Bu nedenle bu kişiler kaynakların bölüşümüyle ilgili şu kuralı kabul eder: Mevcut kaynaklar, o kaynağı ilk görenin ve ilk el koyanın değildir. Mevcut kaynakların hepsi herkese eşit olarak bölüşülecektir. Kaynakların eşit bölüşülüp bölüşülmediğinin anlaşılması için de "kıskançlık testi"ni kabul ederler. Kıskançlık

⁵ Kıskançlık testinin amacı bir kaynağın eşit bölüşülüp bölüşülemediğini test etmektir. Bir kaynağın eşit olarak bölüşümü yapıldıktan sonra söz konusu kaynağı bölüşenlerden herhangi biri kendi payından hoşnut değilse ve bir başkasının payını kendi payına tercih ediyorsa, eşit bölüşüm sağlanmamış demektir. Bkz (Dworkin, 1981b, s. 284).

⁶ Dworkin'in açık arttırma kurgusunda para yerine istiridye kullanılmıştır (Dworkin, 1981b, s. 287).

testinin amacı herkesin elindeki kaynaktan memnun olup olmadığını test etmektir. Eğer biri başkasının elindeki kaynağı kıskanırsa, kaynakların eşit bölüşümü sağlanmamış demektir. Kabul edilen bu ilkelere göre bölüşüm yapma işi için bir kişi seçilir. Bu kişi kaynakları mevcut kişi sayısına göre bölümler ve karışık demetler oluşturur. Bu demetlerin her birinin içeriği farklı (Dworkin, 1981b, s. 284-286). Kaynakların eşit bölüşümü herkesin doğal yetenek bakımından eşitliğini varsaymaktadır. Bu bölüşümden memnun olmayanlar olacağından herkesin kendi payını tercihiyle belirleyebileceği bir açık artırma yapılıır. Bütün kaynak demetleri satışa çıkarılır ve herkese alım aracı olarak eşit miktarda istirdye verilir ve insanlar yaşam planlarına göre kendileri için en iyi olduğunu düşündükleri şeyler için açık artırmaya katılır. Açık arttırmayı yöneten kişi, listelenmiş mallar için fiyat belirler. Satılmayan mallar için fiyatlar tekrar gözden geçirilerek satışa devam edilir (Dworkin, 1981b, s. 286-287).

Açık arttırmanın başarılı olup olmasını kıskançlık duygusu belirler. Eğer herkes aldıklarından memnunkluk duyuyor ve diğer başkalarının aldığı kaynak demetlerini kıskanmıyorsa, başarılı bir açık arttırma gerçekleşmiş demektir. Fakat herhangi biri, başkasının aldığı demeti elindekine yeğliyorsa açık arttırma başarısız kabul edilir ve tekrarlanır. Sonuçta herkesin kendi elindekileri beğenmesi, kıskançlık testinin başarılı olduğu anlamına gelecektir (Dworkin, 1981b, s. 287). Açık artırma yöntemi Rawls'un bilinmezlik perdesinden farklı olarak, insanların kendi hayat planlarının farkında olduğu bir durumu kurgular. Bu nedenle açık arttırmada herkes kendi hayatının iyilerini kendisi belirleyecek ve kaynak demeti tercihini ona göre yapacaktır. Eğer tercihler sonucunda eşitsizlik çıkıyorsa bu eşitsizlik Dworkin için kabul edilebilir bir durumdur, çünkü bireyin kendi tercihinden kaynaklanmaktadır. Yani birey seçim sansına sahiptir ve yaptığı seçimlerin sonuçlarına katlanacaktır. Dworkin, bireylerin kendi tercihleriyle ortaya çıkan eşitsizlikleri kabul eder; fakat tercihe bağlı olmayan nedenlerle ortaya çıkan dezavantajların yarattığı eşitsizlikleri reddeder.

Açık arttırma ile tercihlere yer verilmesi beraberinde eşitsizliklere de izin verilmesi demektir. Açık arttırma konusunda haklı itirazı Dworkin kendisi yapar. Kıskançlık testini, insanlar açık arttırmada satın aldıklarından memnun oluncaya kadar tekrarlamak gerekir. Bunun tekrar edilmesinin nedeni insanların başkalarının

satın aldıklarını kıskanmamasıdır. Dworkin açık arttırmada malların çeşitli demetler halinde bölünebileceğini ve kıskançlık testinin geçilmesini kolaylaştıracak başka şekilde mal demetleri oluşturulabileceğini belirtir. Malların farklı demetler halinde bölüştürülmesi ise keyfidir ve Dworkin çok çeşitli bölüşüm yapılabileceğini ifade eder (Dworkin, 1981b, s. 290). Aslında açık arttırmada kişinin tercihi o kadar belirgin değildir. Çünkü asıl almak istediği şeyler farklı demetlere rastgele dağıtılmış olabilir. İki farklı demet içinde bir kişinin istediği şeyler olsa ve kişinin bir demeti alacak istiridyesi olsa, aldığı demette tercih etmediği şeylerde bulunacaktır. Bu durumda kişinin tercihinin kendisi dışındaki faktörlerce belirlenmiş olduğu söylenebilir.

Dworkin'in bölüşüm adaleti kuramına göre, eğer herkes aynı miktarda kaynaklara sahip olursa ya da belirli bir miktar çalışmaya karşılık belirli bir miktar yiyeceğe ulaşabilirse, kaynaklarda eşitlik sağlanmış demektir. Yetenek ve mülkiyet düzenlenir, fakat tercihlere karışılmaz. Diğer bir ifadeyle, kaynakların eşitliği yaklaşımında tercihlerin farklılığını tanınması nedeniyle tercihlere duyarlılık ve yeteneklerin farklılarının tanınmaması nedeniyle de yeteneklere duyarsızlık söz konusudur (Yükselbaba, 2016, s. 156).

Açık artırma tarif edildiği gibi başarılı olursa, o zaman herkes arasında kaynak eşitliği sağlanmıştır. Fakat ilerleyen zamanda bazı kişiler ellerindeki kaynakları iyi değerlendirip üretimi arttırırken, bazıları da az becerikli olup daha az üretebilir. Bu durumda az üretenler, diğerlerinin fazla üretimlerini kıskanır. Bu durumda kıskançlık testi başarısız olmuş demektir. Dworkin'e göre, bazıları çok çalışıp çok üretirken bazıları çalışmamayı tercih edebilir, ya da bazıları hasta olabilir ve bu nedenle çalışamayabilir. Bunların yanında bir de öngörülemeyen doğal felaketler söz konusu olabilir. Örneğin bazılarının tarlasına yıldırım düşebilir ve tüm ürünün yanmasına yol açabilir. Bunlardan herhangi biri ve onlarca başka sebepten ötürü, bazı insanlar, diğerlerinin beş yıl içinde sahip oldukları demetleri tercih edecektir. Dworkin bu tür gelişmelerin açık arttırmayı tekrar ettirmeyeceğini dile getirir. Bu kişilerin hayatlarında şansın etkisi ile ilgili bir sorundur (Dworkin, 1981b, s. 292-293).

Dworkin kişilerin hayatlarını etkileyen şansını ikiye ayırır (Dworkin, 1981b, s. 293). Birinin tarlasına yıldırım düşmesi, ya da birinin aniden hastalanması gibi

öngörülemeyen durumlar kaba şans olarak nitelendirilir. Diğerleri ise seçmeli şanstır⁷. Seçmeli şans, kasıtlı ve hesaplı kumarların değişmesini ifade eder. Yani birisinin beklenen bir riski kabul ederek, kazanması ya da kaybetmesi durumudur. Yükselen borsada hisse senedi alanın şansı iyidir. Tahmin edilemeyen bir göktaşıyla çarpılan birinin şansı kötü ve kabadır. Dworkin'e göre, birisi normal bir hayat seyrinde kansere yakalanırsa ve hastalığı riske eden bir kumar olarak gösterebilecek özel bir durum yoksa o zaman kişi, kaba zarara uğramıştır. Ama kişi, ağır bir şekilde sigara içtiği için kansere yakalanmışsa o zaman başarısız bir kumar oynamayı tercih etmiştir (Dworkin, 1981b, s. 293).

Şanssızlıkların ister tercih sonucu olsun isterse de kaba şanstaki kaynaklınsın başlangıçtaki eşitliği bozduğu kesindir. Fakat bu eşitsizlik durumu, şanssızlıkların hepsinin telafi edilmesini gerektirmez. Dworkin kaba şansın yol açtığı eşitsizliklerin telafisi için sigorta modeli önerir. Sigorta sistemi seçmeli şans sonucu ortaya çıkan durumları telafi etmeyecektir (Torun, 2008, s. 116).

Kaynakların eşit bölüşümü, eşitliği sağlamak için herkese, herkesinkiyle tamamen aynı olan payı vermesi gerektiğini öngörmektedir. Bu şekilde yapılan kaynakların eşitliğine Arneson şu örnekle itiraz eder. A ve B kişilerinden A'nın pahalı koltuk değneklerinin yardımı ile düzeltilebilecek ciddi bir bedensel engelli olması haricinde benzer zevk ve yeteneklere sahip iki kişidir. İkisi eşit kaynaklara sahipse, A kişisi elindeki kaynağın büyük bir kısmını koltuk değneklerine harcamak zorundadır. B kişi ise kaynak payını hedeflerini çok büyük ölçüde yerine getirmek için kullanabilir. Bu durumda, A ile B arasında koşullar açısından eşitliğin devam etmesi mümkün görünmüyor (Arneson, 1997, s. 229).

Yukarıdaki itiraza şöyle cevap verilmiştir: A kişinin arızalı bacakları ve B'nin sağlıklı bacakları kaynak bölüşümünde göz önünde bulundurulmalıdır; böylece A kişisi, B kişi ile aksi bir şekilde özdeş olan bir kaynak paylaşımına ek olarak bacakları için bir alet verilirse, kaynak eşitliği devam etmiş olur (Arneson, 1997, s. 229). Fakat ilk bölüşüm sonucu sonrasında bireyler arasındaki yeneğe farklılığı, şansın etkisi veya tercihlerin farklılığının sonucu kısa zamanda eşitliğin bozulmasına yol açacaktır.

⁷ Kaba şans ve seçmeli şans detayı için bkz. (Torun, 2008, s. 114-118)

Dworkin, bireylerin ilk bölüşüm sonucunda yaşayabilecekleri kötü durumlar ya da şanssızlıkların kaynak eşitliğini bozmaması için sigorta modelini önerir. Örneğin tarlasına domates ekmiş olan çiftçinin, dolu yağışı sonucunda ürünün çürümesi şanssızlığına karşı sigorta alması onu koruyacaktır. Böylece dezavantajlı konuma düşmemiş olacaktır (Dworkin, 1981b, s. 292-293). Fakat doğuştan şansız olanların durumu daha farklıdır. Dworkin'e göre, doğal dezavantajlar konusunda tam eşitlik sağlamak imkânsızdır ve aynı zamanda bunlar için harcanacak paranın diğer insanlardan sağlanması adil olmayacaktı. Eğer doğal dezavantajlar en yüksek düzeyde telafi edilmeye çalışılırsa bu, Dworkin'e göre, "yeteneklilerin köleliği"ne sebep olacaktır. Örneğin, telafi edilecek herhangi bir sorunu olmayan insanların sigorta almak zorunda olmaları sonucu şunlar görülecektir: Eğer engellilerin tazmini için ayrılan tutar yüksekse, bu, engelli olmadığı halde sigortalanmış kişiyi köleleştirecektir (Dworkin, 1981b, s. 300).

Doğal piyango sonuçları nedeniyle, adalet adına yapılan düzenlemelerin insanlar için bir bağış niteliğine dönüşmemesi gerektiğı konusunda Dworkin ve Rawls aynı fikirdedirler. Fakat Dworkin her şeyin doğal piyango ürünü olduğunu düşünmemektedir, insanların iyi anlayışlarının sonucu bir doğal piyango değildir, yoksa pahalı zevkleri olanlara en kötü durumdakiler olarak bakmak ve onların durumunu maksimize etmek zorunda kalırız. Bu nedenle Dworkin, başlangıçta eşitliğı sağlayan, kaynakların eşitliğı anlayışını ileri sürer. Bu eşitlik anlayışı, insanların kendi seçimlerinden kaynaklanan eşitsizliklere izin verir. Fakat kaynak eşitliğı anlayışı doğal yeteneklerde istenmeyen farklılaşmaları ve seçime dayalı kötü şansın istenmeyen sonuçlarıyla ilgilenmez ve onları düzeltmeye çalışmaz. (Yükselbaba, 2016, s. 167)

Başlangıçtaki kaynakların eşitliğı adalet için yeterli değildir. Her bir birey aynı durumda başlasa bile, bir kişi iyi şansından veya daha az engellerle karşılaşmasından veya daha yetenekli olmasından dolayı daha iyi bir duruma gelebilir. Bu durumda eşitliğın sürekli bozulması söz konusu ve adaletin sağlanması için her defasında yeniden bölüşüm yapmak gerekir. Kaynak eşitliğının herkese toplumdaki önemli pozisyonlarda bulunmaya eşit fırsat tanınması mümkün görünmemektedir. Doğuştan yetenekli olanlar ile dezavantajlıların durumunun eşitlenmesinin imkânsız olduğunu Dworkin de kabul etmektedir.

Dworkin, kaynakların eşitliği ilkesinin bireylerin tercihlerinden kaynaklanan değişimler tarafından etkilenmediğini savunur. Bir kişinin elindeki kaynak ile kumar oynaması ya da herhangi bir yatırım yapması o kişinin bilinçli tercihidir. Bu tercihin bilinçli olup olmadığı tartışılabilir. Eğer insanlara kaynakları eşit bir şekilde bölüştürürseniz, herkesin eşit başlangıç koşullarına sahip olduğunu söyleyebilirsiniz. Fakat eşitliğin devamını sağlayamazsınız. İnsanlar arasındaki yetenek farklılığı onların tercihlerini belirleyecektir. Burada eşitliğin sağlanması için yeteneklerin de eşitlenmesi gerekmektedir. İnsanları ortalama bir yetenek seviyesinde eşitlemek mümkün olmadığına göre eşitliği devam ettirmenin başka bir yolu olmalıdır. Eğer ilk hale getirme ilkesini uygulamaya kalkarsanız bu durumda kendi yeteneği ile elindeki kaynağı arttıran birilerinin, haklı denilebilecek kazancına el koymuş olursunuz ve bu adil değildir. (Kişinin yeteneği hak edip etmemesinden bağımsız olarak kaynağını arttırması kendi emeğinin ürünüdür ve bu durum sezgisel açıdan kabul edilebilir.) Böyle bir durumda insanlar arasında fırsat eşitliğini sağlamak sahip oldukları farklı yeteneklerini geliştirme olanağının sağlanmasıyla mümkün olabilir. Her insanın zekâ düzeyi farklı olsa da her insanın bir anlama kapasitesi vardı. Doğru bir eğitimle herkesin yeteneklerinin farkına varması sağlanabilir. Eğer insanlara kendi yeteneklerini geliştirmede fırsat eşit düzeyde sağlanırsa tercihlerinin bilinçli olduğunu söylemek de mümkün hale gelir.

2.4.3. Fırsat Eşitliği

Kamu hizmetlerine girebilme gibi, fırsatlar bir kişi tarafından dağıtılamaz. Bunun anlamı şudur; A kişisi, x'e ulaşma olanağına sahiptir ve x'e ulaşması için hiçbir engel yoktur. Böylece A'nın x'e ulaşıp ulaşamaması yalnızca kendi edinilmiş becerisine ve çabasına bağlıdır. A ve B kişileri, aynı çizgiden bir yarışa başlarsa yarış kazanma konusunda eşit fırsatlara sahiptirler. Eğer A başlangıçta B'nin arkasındaysa, B ile aynı fırsata sahip olması için ortak başlangıç çizgisine ilerlemesi gerekir.

Bu nedenle fırsat eşitliği veya fırsatların eşitlenmesi prensibi, pozisyonların kendilerinin tahsis edilmesi ile değil, toplumdaki çeşitli pozisyonlara erişimin yeniden bölüşümüyle ilgilidir. Sorun şudur: Eşit olmayan donanıma ya da yeteneğe sahip bireylerin eşit olmayan ücret veya güç ve itibar veren pozisyonlarla nasıl eşleştirileceğidir. Çözüm, hepsini rekabetçi bir temelde açmaktır. Eğer herkese

eşit bir başlangıç verilirse, sonunda herkesin işgal edeceği pozisyonun sadece ne kadar hızlı ve ne kadar koşabileceğine bağlı olacağı varsayılmaktadır.

Klasik liberalizm, fırsat eşitliğinin, “yaşam, özgürlük ve mülkiyet” temel yasal haklarının eşit bir şekilde tahsis edilmesi yoluyla uygulanabileceğini belirtir. Sadece yasal ayrıcalıkların kaldırılması ve yasal hakların eşitliği sağlanmışsa, herkesin mutluluk arayışı önünde hiçbir engel bulunmayacaktır. Bu durumda her bireyin sosyal pozisyonları elde etmesi sahip olduğu yetenek ve kabiliyet ile orantılı olacaktır. Öyleyse sorulması gereken soru yeteneksizlerin ve sosyal olarak en avantajsız konumda olanların durumunun ne olacağıdır? Bu durumda başlangıç seviyesinin eşitlenmesi için eşit olmayan bir bölüşüm tercih edilebilir.

Fırsatların eşitlenmesi ilkesi, başka bir eşitleme ilkesi ile bağlantılıdır: temel ihtiyaçların eşit olarak karşılanması. Kişisel ihtiyaçlar değişmekle birlikte, belirli bir zamanda, belirli bir toplumdaki herkes için esas olarak özdeş olan asgari temel ihtiyaçlar vardır. Temel ihtiyaçların karşılanması kaynakların eşit olmayan bir şekilde bölüşümünü gerektirir. Temel ihtiyaçları zaten karşılanmış olanlar bir şey almayabilir ve hatta vermek zorunda kalabilirler. Bu eşit olmayan bölüşümün sonucu, zenginlik ve fırsatların daha fazla eşitlenmesini sağlayabilir.

Rawls fırsat eşitliğini; kariyerin yeteneklere açık olması ve herkesin tüm avantajlı sosyal pozisyonlara aynı yasal erişim haklarına sahip olması olarak tanımlar. Fakat bunun adil fırsat eşitliği için yetersiz olduğunu savunur. Ona göre bu ilke yetersizdir, çünkü payların uygunsuz şekilde etkilenmesine izin verir. Sosyal pozisyonların yalnızca yasal olarak değil aynı zamanda aynı yetenek ve yetenek düzeyine sahip olanlar ve bunları kullanmak için aynı istekliliğe sahip olanların, sosyal sistem içinde bulundukları ilk konumlarından bağımsız olarak aynı başarı umudu taşıyan herkese açık olması adil fırsat eşitliğini sağlar (Rawls, 2017, s. 101).

Bir yarışın adil olması ve yarışanların eşit koşullarda yarışa başlaması sonucunda elde edilen zafer hak edilmiş denilebilir. Burada hak etmeyi ayırt eden şey, verilen çaba ve emektir. Fakat böyle bir yarışta doğal yetenekli biri varsa ve yarışı kazanmasında şans eseri sahip olduğu yeteneği etkili olmuşsa bu kazanımı hak etmiş denilebilir mi? Doğal yeteneklerin dağılımı ahlaki açıdan rastlantısaldır. Hatta bu yeteneklerin geliştirilmesinde sahip olunan aile ve içinde olunan sosyal çevrenin

etkileri vardır (Rawls, 2017, s. 132). Bu durumda yarışı kazanan doğal yetenekli kişinin bu yeteneğini geliştirmesi de tesadüfi olarak kabul edilmelidir. Çünkü iyi bir sosyal çevreye ve sosyal imkânları geniş olan bir aileye sahip olmak da rastlantısalıdır. Bu nedenle doğal yeteneklinin kazandığı ödülü hak edip etmemesi sorunludur. İnsanlar kendi suçları olmasa da çoğu zaman dezavantajlı durumda olabilirler. Örneğin bir kazada uzuvlarını kaybedebilirler, kalıtsal kısıtlılıkları olabilir ya da doğal yetenek ve kaynaklara erişim eksikliği olabilir. Adaletin sağlanması için bu insanların dezavantajlı durumları telafi edilmelidir.

Her insanın ihtiyaç duyduğu şeyler benzer ve eşit olmayabilir. Farklı tür ve derecelerdeki ihtiyaçlar, farklı tür ve düzeyde yardım gerektirir. Temel İhtiyaçların karşılanması bir zorunluluk meselesidir. Bir ihtiyaca olan gereksinim ne kadar büyükse ihmal edilmesi durumunda ortaya çıkan adaletsizlik de o kadar büyük olacaktır. Bir insanın onurlu bir yaşam sürmesinin koşulu temel gereksinimlerinin karşılanmasını gerekli kılar. Temel ihtiyaçların lüks ihtiyaçlardan ayırt edilmesi gerekir. Örneğin bir insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli temel ihtiyacı kirlenmemiş su, sağlıklı yaşamasını sağlayacak yiyecekler, dış etkenlerden korunmasına yardımcı olacak giyecekler, yeterli sağlık hizmeti ve kendini geliştirmesine yardımcı olacak temel eğitim olarak belirlenebilir. Fakat bazıları için temel ihtiyaç listesi daha rahat ve konforlu yaşamak için genişletilebilir. Bir kişi temiz suyun yanında kaliteli şarap içmeyi de bir ihtiyaç olarak düşünebilir. Bu durumda bölüşümde daha fazla kaynak ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Burada savunulan görüşe göre bu tarz (kaliteli şarap gibi) lüks ihtiyaçların bir gereklilik olmadığı ve bunu temin etmenin bir adalet meselesi olmadığıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORİJİNAL DURUM VE HAKKANİYET OLARAK ADALET

Rawls diğer sözleşme kuramcıları gibi adil ve istikrarlı bir toplumun kurulabilmesi için bütün toplumsal kurumlara rehberlik edecek adalet ilkelerini temellendirmeye çalışır. Rawls'a göre adalet toplumsal kurumların ilk erdemidir. Bu nedenle yasalar ve kurumlar ne kadar etkili ve iyi düzenlenmiş olursa olsun, adil değillerse düzeltilmeli ya da kaldırılmalıdırlar. Hakikat ve adalet insani faaliyetlerin ilk erdemidir. Bu nedenle ikisinden de taviz verilmemelidir (Rawls, 1971, s. 3-4). Bu nedenle Rawls hak temelli bir adalet anlayışı oluşturmaya çalışır.

Rawls her insanın tek başına kendi çabasıyla yaşayabileceğini; fakat sosyal işbirliğinin kurulmasından itibaren insanlar arasında daha iyi bir hayat yaşayana kadar kimlik çıkarları konusunda bir çatışma olduğunu ifade eder. Rawls'a göre avantajların bölüşülmesini belirleyen değişik sosyal düzenlemeler arasında tercih yapılabilmesi ve payların orantılı olarak bölüşülmesi için bir dizi ilkeye ihtiyaç vardır. Bu ilkeler sosyal adalet ilkeleridir. Bu ilkeler sosyal işbirliğinin getirdiği yüklerdir ve avantajların uygun biçimde bölüşülmesini tanımlar ve toplumdaki temel kurumlar içindeki hakların ve yükümlülüklerin tahsisini belirler. Rawls toplumu oluşturan kişilerin toplumsal işbirliği yapma kapasitesine sahip olmalarını ön koşul olarak kabul eder. Bu önkoşuldan hareketle bireyler ahlaki iki yetiye sahiptirler. Bunlardan biri bireylerin sahip olduğu “adalet duygusu”, diğeri ise “iyi” anlayışıdır (Rawls, 2017, s. 33). Anlaşıldığı üzere, bir toplumun adalet ilkeleri gerektirdiğini, çünkü sosyal işbirliğinin çeşitli yararlarının ve yüklerinin nasıl dağıtılması gerektiğini belirlemenin bir yolunu gerektirdiğini ifade etmiştir.

Rawls'a göre iyi düzenlenmiş bir toplum, herkesin adaletin aynı ilkelerini kabul ettiği ve diğer başkalarının bu ilkeleri kabul ettiğini bilen, bu ilkelerin temel toplumsal kurumlarca uygulandığı ve uygulamanın genel olarak bilindiği bir toplumdur (Rawls, 2017, s. 33). Böyle bir toplumda adalet ilkelerinin iş görebileceğini savunur. Rawls adil bir toplum oluşturma için kendisine bir başlangıç noktası belirler. Rawls'un hareket noktası Locke, Rousseau ve Kant'ın sosyal sözleşme kuramlarını genelleştirmektir (Rawls, 2017, s. 39). Rawls geleneksel

sözleşme kuramlarındaki doğa durumu tasarımına benzer bir durumdan hareketle adalet ilkelerini belirlemeye çalışır. Rawls, doğa durumu tasarımına karşılık gelen farazi durumu “orijinal pozisyon” olarak adlandırmıştır. Rawls, orijinal pozisyonun gerçek bir tarihsel olgu olmadığını, belirli bir adalet kavramına öncülük eden mutlak bir farazi durum olduğunu söyler (Rawls, 2017, s. 41).

Rawls’un orijinal pozisyonunda hiç kimse bir diğerinin toplumdaki konumunu, sınıfını, sosyal statüsünü bilmez. Aynı şekilde hiç kimse kendisinin de toplumdaki konumunu, sınıfını ve doğal şeylerin bölüşümünde kendi şansının ne olacağını bilmez. Rawls orijinal pozisyonundaki insanların kendi “iyi” anlayışlarını ve psikolojik eğilimlerini de bilmemeleri gerektiğini de varsayar. Böylece adalet ilkeleri bir bilinmezlik perdesi ardından seçilmiş olur. Bu bilinmezlik perdesi ardından seçilen ilkeler hiç kimsenin lehine ya da aleyhine olmaz. Bu durumda seçilen adalet ilkeleri için Rawls “hakkaniyet olarak adalet” kavramını kullanır. Eş deyişle orijinal pozisyonda, bilinmezlik perdesi ardında seçilen adalet ilkeleri adildir (Rawls, 2017, s. 41).

Rawls’un adil bir toplumda hakkaniyetli bir işbirliğinin oluşması için tasarladığı orijinal pozisyonda seçilecek adalet ilkeleri, ne ahlaki değerler sistemine ne de yüce bir gücün iradesine bağlıdır. Bu ilkeler toplumsal işbirliğine katılacak eşit ve özgür bireylerin karşılıklı anlaşmasıyla bulunacaktır (Rawls, 2001, s. 14-15). Rawls’a göre belli bir iyiyi maksimize etmek amacıyla bir doğru tanımlayan etik teoriler ahlaki açıdan geçersizdir. Çünkü herkesin iyileri birbirinden farklıdır ve çok çeşitlidir. Bu nedenle ahlaki geçerliliği olan bir etik teori ancak doğrunun ilkelerinin öncelikli olarak belirtilmesiyle mümkündür (Rawls, 2017, s. 53). Doğrunun ilkeleri belirlendikten sonra bu ilkeler farklı ahlaki iyileri tanımlamada kullanılmalıdır.

Rawls, farklı iyilere sahip bireylerin kendi hayat planları karşısında tarafsız olmalarını sağlamak ve tüm rasyonel bireylerin kabul edeceği evrensel adalet ilkelerini belirlemek amacıyla doğrunun iyi karşısında önceliği olduğunu varsayar. Yani Rawls’un teorisinin tarafsızlığı ve evrenselliği doğrunun iyi karşısında öncelikli olduğu kabulüne dayanmaktadır. Doğrunun iyiye önceliği, herkesin kabul edeceği birincil değerlerin tarafsızlığını garanti eder. Bu sayede birincil değerlerin tercihinde hiçbir iyi anlayışı belirleyici olmayacaktır (Kocaoğlu, 2014, s. 31).

Rawls orijinal pozisyonda adalet ilkelerini belirleyecek insanların rasyonel olduklarını vurgulamıştır. Fakat bu insanların rasyonel olması bencil olduklarını göstermez, sadece herkes kendi yaşam planlarını gerçekleştirebileceği en iyi adalet ilkelerini belirleyecektir. Fakat bilinmezlik perdesi ardındaki insanların kendi hayat planlarını bilmedikleri varsayılır. Rawls, insanların kendi konumlarını ve planlarını bilmediğini ama rasyonel bir insanın ilgili olduğu refah, itibar ve egemenlik gibi şeyleri bilerek bu adalet ilkelerini belirleyeceğini dile getirir. Rawls'un böyle bir sınırlandırma getirmesi ahlaki açıdan bakıldığında her türlü düşünceden soyutlanmış olduğunu göstermektedir. Adalet ilkelerini seçecek insanların bildikleri şey rasyonel bir insanın isteyebileceği varsayılan şeyler neyse odur. Bunlar birincil değerler olarak adlandırılır. Örneğin haklar, özgürlükler, fırsatlar, yetenekler, gelir ve refah gibi şeyler birincil değerlerdir⁸ (Rawls, 2017, s. 42). Orijinal pozisyonadaki insanlar kendi özel amaçları ya da iyileri konusunda bilgisiz olsalar bile hepsi birincil değerler için duyulan istek tarafından motive edilirler.

Rawls'un göstermeye çalıştığı şey, kendi menfaatlerini ilerletmekle ilgilenen rasyonel kişilerin, ilk eşitlik durumunda adalet ilkelerini benimsemeye hemfikir olacaklarıdır. Bu başlangıç pozisyonunu modellemek için, arkasından insanların ön plana çıktığı bilinmezlik perdesini kullanıyor. Bilinmezlik perdesi ile orijinal pozisyonda ilkeleri seçen insanlar, sınıfları ya da statüleri, ırkları ve zenginlikleri gibi kendileri hakkındaki çeşitli gerçekleri ve iyilik anlayışlarını, yani yaşamda neyin değerli ve önemli olduğu hakkındaki görüşlerini bilmezden geliyorlardı. Bu bilinmezlik perdesi bir tür tarafsızlığı sağlaması amaçlanmıştır: eğer insanlar bu gerçekleri görmezden gelirlerse, kendi sınıflarına, ırklarına veya anlayışlarına uygun olan ilkeleri tartışarak kendilerine fayda sağlamaya çalışamazlar.

İnsanların genel olarak üzerinde anlaşacağı bir şey varsa o da iyi bir yaşam sürmeye duyulan istektir. İyi bir yaşam için ne tür araçlar gerekir? Herkes iyi bir

⁸ Rawls'un birincil değerlerle ilgili kuramı "ince iyi kuram" olarak adlandırılır. İncenin anlamı, en az olanı kapsayan ve geniş şekilde paylaşılan şeylerdir. Farklı kişiler farklı şeyler isteyebilir ama isteklerinin belirli standart özellikleri vardır. Böylece Rawls, isteklerin yerine getirilmesinde belirli standart araçlar sunarak, iyilerin neler olması gerektiğine temel sağlamış olur (Barry B. , 1973, s. 26). İnce iyi kuramı herkes için geçerli olan orta düzeyde iyi anlayışı olarak görülebilir. Birincil değerlerle ilgili olan ince iyi kuram, adaletin ilkelerine varmak için gerekli olan öncülleri korumak için vardır. Bu kuram işletildiğinde ve birincil değerler göz önüne alındığında, adalet ilkelerinin daha gelişmiş bir uygulamasını ifade eden iynin tam kuramını gerçekleştirmek olanaklı hale gelir (Rawls, 1971, s. 396).

yaşam konusunda hemfikir olsa da bu iyi yaşamın nasıl olacağı hangi araçların tercih edileceği konusunda farklılıklar olacaktır. Rawls iyi bir yaşam için birincil değerleri, temel özgürlükler, hareket özgürlüğü, meslek seçme özgürlüğü, yetki ve ayrıcalıklar, gelir ve zenginlik, yetenekler, özsaygı vb. olarak belirler. Rawls, orijinal pozisyondaki insanların bu iyileri en başta seçeceklerini söylemez. Eğer taraflar bu hakları, refahın ve iktidarın paylaşımında ve korunmasında bir araç olarak görürlerse, bu hakları garanti altına alırlar. Rawls, bu hakları bütün insanların amaçlarını gerçekleştirebilmesinin aracı olarak görür. Birincil değerlerden biri olan özsaygı, bireyin yaşam planının değerini ve önemini ifade eden bir kavramdır. Rawls'un belirlediği birinci adalet ilkesi temelde sivil ve politik haklar olan özgürlüklerle ilgiliyken özsaygı, ikinci ilkenin talep ettiği eşit fırsat hakkı ile ilgilidir. Özsaygının eşit bölüşümü, sivil ve politik özgürlükler eşit şekilde ve iş elde etmede fırsat eşitliği var oldukça sağlanacaktır (Barry B. , 1973, s. 31-32).

Adalet ilkelerini seçecek insanlar, bilinmezlik perdesi ardından, en iyi ve en adil biçimde toplumsal birincil değerlere ulaşabilmek için gerekli tercihleri yapmaya çalışırlar. Bilinmezlik perdesi nedeniyle kişi kendisi için faydalı olacak ilkeleri bilmez. Bu nedenle kendisini toplumdaki herkesin yerine koyarak, neyin herkes için iyi olacağına karar verir. Taraflar bilinmezlik perdesi ardında kendi iyilerinin ne olduğunu bilmez, bildikleri sadece birincil değerlerdir. Kendi iyilerini bilmeyen bu kişiler kararlarını birincil değerleri göz önünde bulundurarak vereceklerdir. Bilinmezlik perdesi ve kendini başkalarının yerine koyma birleştiğinde, birey herkesin çıkarını kendi çıkarı olarak görmeye başlar (Rawls, 1971, s. 148).

Orijinal pozisyonda seçilecek olan ilkeler bölüşüm ile ilgilidir. Mümkün olan en büyük miktarda birincil değerlerin bölüşümü hedeflenir, çünkü her bir kişi birincil değerleri mümkün olan en yüksek düzeyde elde etmek ister. Rawls'a göre bir şey birey için iyi ise bu toplum için de iyidir. Fakat Barry'e göre burada mantıksal bir sorun vardır. Örneğin bir kişinin kendisi için araba istemesi rasyonel bir durumdur. Bu herkesin araba sahibi olması rasyoneldir demek olmaz. Bir iyilik perisi çıkıp herkese araba alması için ödeme yaparsa bunu kabul etmek rasyonel olur. Fakat başka bir durum söz konusudur. Bir kişi bireysel çıkarını önemseydiğinde arabayı kaza riski, trafik sıkışıklığı, park sorunu, hava kirliliği vb. nedenlerden ötürü istemeyebilir. Bu durumda bireyin kendisi için istediği her şey toplum için iyidir

denilemez (Barry B. , 1973, s. 116-119). Belli bir toplumsal sistem içinde yaşayan insanlar göz önüne alındığında hemen hemen herkesin benzer şeyler istedikleri savunulabilir. Barry'nin örneği geneli değil istisnayı temsil eden bir örnek olarak doğrudur. Fakat arabanın birincil değer olma durumu tartışabilir. Öte yandan özsaygı herkesçe istenilebilecek bir birincil değerdir.

Orijinal pozisyona yapılan itirazlar yukarıdaki ile sınırlı değildir. Fakat bu bölüm sonunda Rawls'a yönelik itirazlar ayrı bir başlık altında irdelenecektir. Ayrıca bu çalışmada temellendirilmeye çalışılan, Rawls'un ikinci adalet ilkesi bağlamında fırsat eşitliğidir. Bu nedenle çalışmayı sınırlandırmak için orijinal pozisyon ve bilinmezlik perdesi ardında seçim yapan özneye dair itirazlara çok yer verilmeyecektir.

3.1. Rawls'ın Adalet Teorisi

Rawls liberal yurttaşlık geleneğini toplumsal bir ekonomik zenginlik anlayışıyla uzlaştıracak bir toplumsal adalet kuramı belirlemeye çalışmıştır. Rawls adil toplumun, kişinin özgürlüğünün başkalarının özgürlüğüyle çatışmadığı, eşit temel özgürlüklerin azamileştirildiği bir toplum olduğunu savunur (Rawls, 2017, s. 33-35). Adalet, “toplumsal kurumların ilk erdemidir” düşüncesinden hareket eden Rawls, geliştirdiği adalet kuramı ile adil bir toplumun sahip olması gereken özellikleri ve bu toplumun temel kurumlarının nasıl düzenlenmesi gerektiği üzerine çalışmıştır.

Sosyal adalet ilkeleri toplumun temel yapısını⁹ düzenlemeye yarar. Büyük sosyal kurumlar bu ilkeler ışığında hakları ve ödevleri yerine getirir, yönetimi bu ilkelere bağlı olarak gerçekleştirilir ve bu kurumlar sosyal hayatın yüklerini ve faydalarını eşit olarak bölüştürür. Kurumlar toplumun temel yapısıdır ve kuralların kamusal bir sistemidir. Sosyal düzenlemeler de kamusal işler olduğundan bunlara adalet ilkeleri uygulanır (Rawls, 2017, s. 84-85).

Rawls'a göre toplumun temel yapısını oluşturan kurumların, bireylerin ve toplumların eylemlerinin gerçekleştiği arka plan şartlarını güvenceye alan rolleri vardır. Bu yapının uygun bir şekilde düzenlenip ayarlanması toplumsal sürecin adil

⁹ Temel Yapı: İnsanlara birlikte hareket etmelerinin büyük menfaatler toplamını üretmede ve işlemlerin yürütülmesinde, her birine belirli haklar tanıyan, paylaşımı tahsis etmede öncülük eden bir faaliyetler tasarısı olarak tanımlanan kamusal kurallar toplamıdır (Rawls, 2017, s. 114).

olmasını sağlar. Eğer kurumlar düzgün işlemezse, belli işlemler ne kadar adil görünse de başlangıçta adil olan toplumsal süreç bu özeliğini kaybeder. Bu durum eşitlik ve adalet algılarının zarar görmesine yol açar. Rawls'a göre her birey gelir ve istihdam yeteneklerini elde etme ve benzeri konularda adil olanaklara sahip olmalıdır (Rawls, 2007, s. 297).

Rawls hukuka ve kurumların yönetimine uygulanan adalete biçimsel adalet adını verir ve adaleti de bir çeşit eşitlik olarak düşünür. Bu nedenle biçimsel adalet de kurumların yönetimine uygulandığında eşitliği gözetmek zorundadır. Hukuk ve kurumlar eşitlik ile yürütülebilir ama bu durum adil olmayabilir. Benzer davalara benzer şekilde işlem yapılması gerçek adaletin tatmin edici güvencesi değildir. Adil olmak, tasarlanan toplumsal yapıya uygun olan adalet ilkelerine bağlıdır (Rawls, 2017, s. 87-88).

Hukuk kurumları içinde biçimsel adalet, meşru beklentilere dayanan ve bunları güvence altına alan hukukun egemenliği görüşüdür. Eğer yargıçlar veya otorite adil olan kuralları uygulamada başarısız olurlarsa adaletsizlik yapılmış olur. Kuralların adil olmadığı fakat uygulamanın doğru yapılması durumunda sonuç daha iyi olacaktır. Çünkü bu kurallara tabi olanlar kendilerinden ne istendiğini bilir ve kendilerini buna göre korumaya çalışırlar. Fakat kurallar bunlara güvence vermiş olmasına rağmen bazı durumlarda bu kurallar avantajlı olanların lehine keyfi muamele edilerek uygulanırsa büyük adaletsizlik yapılmış olacaktır (Rawls, 2017, s. 88). Bir hukuk kuralının adil olmaması o kurala uymayı zorunlu kılar mı? Adil olmayan yasalara uyma yükümlülüğü var mı? İnsan yapımı yasalar, pozitif hukuku oluşturur ve her zaman adil olmayabilir. Adalet duygusu insana içkin de olsa yasa yapıcıların karmaşık olaylar karşısında hataya düşmesi olasıdır. Adalet hizmet etmeyen yasalara karşı sivil itaatsizlik meşrudur. Bu durum yasaların herkesin özel adalet yargısı tarafından belirleneceği anlamına gelmez. Sivil itaatsizlik gerçek anlamda adil olmayan yasayı hedef alır ve kamu vicdanına seslenir. Locke'a göre sivil topluma giren ve bir ulusun üyesi olan her insan doğa yasasına karşı işlenen suçları kendi özel yargısına göre soruşturarak cezalandırma yetkisini bırakır (Locke J. , 2011, s. 85). Bu düşünce yasaya bağlılığın, düzen ve istikrar için önemli olduğunu ifade etmek anlamında doğrudur, fakat adil olmayan yasaya karşı adaleti savunmak vicdan gereğidir.

Adalet ilkelerinin belirlenmesi kurgusal bir doğa durumu tasarımı olan orijinal pozisyonda gerçekleşecektir. Orijinal pozisyonda insanlar bir araya gelir ve kendileri için bir toplum sözleşmesi yaparlar. Böyle bir sözleşmede toplumsal yaşamı düzenleyecek ilkeler belirlenecektir. Peki, ama en ideal ilkeler hangileri olabilir. Herkesin yararına olacak ve herkesin üzerinde hemfikir olacağı bu ilkeler her durumda geçerliliğini koruyabilir mi? Başka bir sorun da ilkeleri seçecek kişilerin belirli bir inanca, belirli hayat planlarına, bir ahlaki inanca, çeşitli ekonomik imkânlarla ya da imkansızlıklara veya farklı sosyal statülere sahip olmasıdır. Bu durumda bu kadar farklı olan kişilerin aynı ilkeleri seçmesi nasıl mümkün olacaktır?

Rawls adalet ilkelerini belirlerken bütün bu soruları bertaraf edecek argümanlar sunar. Adalet ilkelerini seçecek kişiler tamamen cahildirler. Kendi iyileri hakkında, toplumdaki statüleri hakkında, cinsiyetleri, psikolojik eğilimleri hakkında bir şey bilmezler. Sadece bütün insanlar için gerekli olan birincil değerlerin bilgisine sahip olurlar. Bu birincil değerler herkes için iyi bir hayat planı sunacaktır ve bu kişiler kendi toplumsal durumlarını bilmediklerinden herkes için iyi olacak en adil ilkeleri seçerler.

Rawls birincil değerlerin her rasyonel insanın istediği şeyler olduğunu düşünür. Birincil değerler, sosyal birincil değerler ve doğal birincil değerler olmak üzere iki gruba ayrılır. Sosyal birincil değerler; haklar, özgürlükler, gelir, refah ve kendine saygıdır. Doğal birincil değerler ise sağlık, enerji, zekâ, hayal gücüdür ve bu değerler doğrudan temel yapının kontrolünde değildir. Fakat bu değerler temel yapıdan etkilenirler (Rawls, 2017, s. 92).

Rawls, iki adalet ilkesinin böyle varsayımsal bir sözleşmeden türetileceğini savunur. Adaletin ilk ilkesi, bütün vatandaşların ifade, vicdan, din vb. eşit temel özgürlüğünü garanti eder. İkinci ilke, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle ilgilidir (Rawls, 2017, s. 90). Bu ilke, eşit gelir ve refah bölüşümü sağlamaz fakat toplumun en dezavantajlı kesiminin faydasına olacak eşitsizliklere kapı açar.

3.2. Adaletin İlkelerinin Seçilmesi

İnsan ahlaklı bir varlıktır ve doğası gereği ahlaki kişiler adalet duygusuna sahiptir. Bu nedenle de insanlar adalete uygun davranma eğilimindedir. İşte insanın

bu doğası yani adalete olan yatkınlığı orijinal pozisyonda adalet ilkelerinin seçilmesinin gerekçelerinden biridir (Rawls, 2017, s. 535).

Adalet ilkelerinin herkes tarafından kabul edilmesi amacıyla Rawls diyalektik bir süreci takip eder. Öncelikle genel kabul gören ve göreceli zayıf kabul edilen varsayımlar tanımlanarak başlanır. Bu varsayımların adalet ilkeleri için yeterince güçlü olup olmadığı değerlendirilir. Eğer bu ilkeler yeterince güçlü ise yani herkesçe kabul edilecek adalet ilkelerinin sahip olması gereken özelliklerine karşılık geliyorsa kabul edilir. Bu ilkeler yeterince güçlü değilse ve adalet ilkelerinin özelliklerini karşılamıyorsa başka varsayımlar üzerinde tartışılmaya devam edilir. Bu süreç ileri ve geri düşünsel hamleler ile adalet ilkeleri için farklı seçenekleri test eder. Sürecin sonunda adalet ilkeleri tespit edilir. Adalet ilkelerinin seçiminde takip edilen bu süreç Rawls tarafından düşünsel denge olarak adlandırılır (Rawls, 1971, s. 20). Kocaoğlu, düşünsel dengeyi adalet ilkelerinin alternatiflerinin değerlendirildiği bir düşünce deneyi olarak ifade eder (Kocaoğlu, 2014, s. 56).

Adalet ilkelerinin seçiminde çeşitli alternatifler arasından en kabul edilebilir ve en adil olanların seçimi için Rawls düşünsel dengenin yanında metodolojik başka araçlar da kullanır. Bunlardan biri de maksimin kuralıdır. Orijinal pozisyondaki taraflar maksimin kuralına göre alternatifleri en kötü sonuçlara göre sıralar ve kural gereği bütün bu kötü sonuçlar içinden en az kötü sonucu içeren alternatifi kabul ederler. Orijinal pozisyondaki kişiler bilinmezlik perdesi ardından seçim yapacakları için toplum içindeki konumları hakkında bilgi sahibi değildirler. Toplumdaki her konum onlar için açıktır. Yani toplumdaki en kötü pozisyonda olma ihtimallerini göz önünde bulundurmaları gerekir. Bu nedenle taraflar maksimin kuralının mantığı içerisinde, kendilerini karşılaştıkları en kötü olasılıktan korumaya çalışırlar (Rawls, 2017, s. 179-181).

Nozick'e göre, maksimin kuralı mantıklı ve adil değildir, çünkü bu kuralla, özellikle ikinci prensip aşamasında daha iyi durumda olanlar, yetenek ve çabalarıyla kazanımlara sahip olanlara karşı korunmaktadır. Rawls maksimin kuralını ikinci ilkenin seçilmesini temellendirmek için önerir. Fakat bu ilke bireylerden ziyade toplumdaki gruplara odaklanmıştır. Asıl sorun bireylerin kendi çıkarlarından ziyade grubun çıkarına hizmet eden bu ilkeyi kabul edip etmeyecekleridir (Nozick, 2015). Bu kural, diğer insanların bazı önemli çıkarlarını en az avantajlı gruptaki insanların

çok önemli olmayan çıkarlarını korumak için feda etmek anlamına gelir. Buna göre Rawls, bireylere, başkalarının amaçları için araç gözüyle bakmaktadır ki bu noktada, takip ettiğini iddia ettiği Kant'ın koşulsuz buyruk doktrinini ihlal ediyor gibi gözükmektedir. Rawls ise bu yöndeki eleştirilere, bu seçim kuralının en iyi taktik olarak kabul edilmesi sonucunda doğru kararların alınabileceği şeklinde cevap verir ve eserinde 'bu kuralın sadece orijinal pozisyonda uygulandığı' ifadesini göstererek eleştirilerin odak noktasını dağıtmaya çalışır (Rawls, 1971, s. 155).

Rawls'un teorisine yönelik yapılan eleştirilerden biri, orijinal pozisyonda tarafların fark ilkesini seçmeyebileceğidir. Bazıları toplumda en avantajlı konumda olmayı umarak kumar oynayabilir. Belki bazıları topraksız serf olmak yerine kral olmayı umarak feodal bir toplumsal düzeni de tercih edebilir (Sandel, 2017, s. 206). Rawls, insanların kendi hayatlarındaki temel beklentilerini yönetecek olan ilkeleri seçerken kumar oynamayacaklarını ve böyle bir risk almayacaklarını savunur. Rawls'un bilinmezlik perdesinin böyle riskleri ortadan kaldırdığı da savunulabilir.

Adalet ilkelerinin alternatiflerini elemeye kullanılan bir diğer araçsal yöntem Vilfredo Pareto'nun ekonomi alanındaki seçimlerin açıklanmasında kullandığı Pareto Optimumudur. Pareto verimlilik ya da Pareto optimum noktası, toplumdaki üreticilerin, tüketicilerin veya faktör sahiplerinin ellerindeki kaynakları etkin kullandığı durumu ifade etmeye çalışan bir kavramdır. Vilfredo Pareto (1848-1923) tarafından ortaya atılmış bir yaklaşım olup kendi adıyla anılmaktadır (Çelebi, 1990, s. 131). Rawls Optimum yerine verimlilik kavramını kullanır. Çünkü Rawls'a göre, verimlilik kelimesi edebi yönden daha doğrudur ve optimal kelimesi kavramın kendisinden daha geniş bir anlamı ifade eder (Rawls, 2017, s. 95).

Pareto optimum nokta, üretici, tüketici veya faktör sahiplerinden birinin durumunu kötüleştirmeden diğerlerinin durumunu iyileştirmenin mümkün olamayacağı noktayı ifade eder ki, bu nokta ya da bu durum Pareto etkin durumdur. Bu noktada eldeki kaynakların en etkin bir şekilde kullanıldığı düşünülmektedir. Ve böyle bir ekonomide toplumsal refah maksimum olmuş olur. Eğer toplumda birinin durumunu hiç değiştirmeden başkalarının durumunda düzeltme yapabiliyorsak bu nokta henüz daha tam etkin olmamış noktadır. Böyle bir noktada, kötü durumda olanların faydalarını artırmak toplumsal faydayı kesinlikle artırmaktadır. Bu artış Pareto etkin noktaya kadar devam ederken, tam Pareto etkin noktaya geldiğimizde

artık toplumda tüm faktörler ve bireyler için fayda düzeyi belli bir noktada sağlanmıştır, öyle ki eğer birinin faydasını artırmak istiyorsak bu ancak başkasının faydasından azaltmak ile mümkün olacaktır. İşte böyle bir durum etkin olan durumdur ve nihai hedeftir. Rawls orijinal pozisyonunda tarafların, bu ilkeyi ekonominin ve sosyal düzenlemelerin verimliliğini yargılamak için kabul ettiklerini varsayar (Rawls, 2017, s. 95-96).

Burada yanlış anlamayı gidermek için şöyle bir izah gerekmektedir; bir ekonomideki ya da toplumdaki kaynakların tümünün kullanılması Pareto etkin bir nokta değildir. Örneğin toplumdaki kaynakların tümünün o toplumdaki birkaç kişinin elinde bulunduğunu ele alırsak, böyle bir ortamda kaynakların tümü kullanılmaktadır, ancak Pareto optimum nokta söz konusu bile değildir. Çünkü kaynakların çoğunu elinde bulunduran kişinin elinden kaynağın bir kısmını alıp, elinde daha az kaynak bulunan bireylere verdiğimizde, fakir kişinin faydasındaki artış, zengin kişinin faydasındaki azalış miktarından çok çok daha fazla olacağı için toplumsal toplam fayda bir bütün olarak artmış olacaktır. Öyleyse Pareto'ya göre toplumda kaynakların tümünün kullanılması etkin bir nokta değildir. Etkin olan nokta kaynakların topluma ve bireye en faydalı şekilde kullanıldığı ve ilaveten tüm kaynakların kullanıldığı durumdur.

Pareto optimumu gelir dağılımı analizlerine girmemektedir. Pareto'da kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığı göz önünde bulundurulan nihai hedef olarak kabul edilmektedir. Kaynakların adil dağılıp dağılmadığı göz ardı edilmiştir. Bu konuda Pareto'nun yaklaşımı tamamen verimlilik ve etkinlik üzerinedir. Şöyle ki; bir miktar sermayeyi daha zengin olan kişi daha çok çıktı elde ederek kullanıyorsa, bu kaynağı o zengin kişiden alıp daha fakir kişiye vermek üretim miktarı kaybı doğuracaktır. Daha adil olmak için, daha az etkinlikte kullanacağı belli olan kişilere kaynakları tahsis etmek toplumun toplam refahının kaybına neden olmaktadır (Önder, 1974, s. 2-3). Paretoda bireysel faydaları maksimize etmek hedef değilken, asıl hedef toplumsal faydayı azamileştirmektir. Bunun için de kaynakların etkin kullanımı esastır. Adaletin sağlanması kaynakların verimsiz kullanılmasını gerektirmez. Eğer bir kaynak kullanıcısı tarafından verimli değerlendiriliyor ve toplumsal faydayı arttırıyorsa kaynağı ondan almak akıllıca olmayacaktır. Fakat burada kaynağın ne olduğu önem arz eder. Eğer diğer bireylerin hayatını etkileyecek

bir kaynak ise ve bir kişinin elinde olmasa tekelleşmesine yol açıyorsa, böyle bir durumda vatandaşların korunması gerekir. Tekelleşmeyi önleyici önlemlerin alınması veya vatandaşların kaybının telafi edilmesi gerekebilir.

Rawls verimlilik ilkesinin tek başına bir adalet ilkesi olarak hizmet edemeyeceğini düşünür. Ona göre verimlilik ilkesi doğal özgürlük sistemi içerisinde, arka planı olan bazı kurumlar tarafından sınırlandırılır ve bu sınırlandırılmalar tatmin edildiğinde, herhangi bir verimlilik dağıtımı adil sonuç olarak kabul edilir (Rawls, 2017, s. 100).

Seçilecek adalet ilkelerinin tarafsız ve evrensel olabilmeleri için bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Öncelikle bu ilkeler genel olmalıdır. İkinci olarak adaletin ilkeleri uygulamada evrensel olmalıdır. Üçüncü özelliği aleni olmasıdır. Aleniyet sözleşme geleneğinde olan bir özelliktir. Taraflar adalet ilkelerini kamusal adalet için seçmelidir. Dördüncü olarak hak anlayışı belirli bir sıra öngörmelidir. Örneğin birinci sıradaki bir düzenleme ikinci olana göre daha adil ise ve üçüncü de ikincisine göre daha adil ise bunların içinde birinci olan öncelikli olmalıdır. Son olarak adalet ilkeleri kesin olmalıdır. Bu ilkelere daha yüksek standartlarda başka ilke olmamalıdır (Rawls, 1971, s. 131-135). Böylece herkesin kabul edeceği adalet ilkelerinin seçimi yapılır.

Adaletin ilk ilkesi temel özgürlüklerle ilgilidir. Her kişi, diğer başkalarının sahip olduğu özgürlüklerle eşdeğerde en geniş temel özgürlükler şemasındaki benzer eşit haklara sahip olacaktır. İkinci ilke ise sosyal ekonomik eşitsizlikleri düzenler. Öncelikle herkesin sahip olacağı avantajların kabul edilebilir olması ve kamusal pozisyonların ve görevlerin herkese açık olması gerekir.

3.3. Adaletin İlkeleri

Rawls'un *Bir Adalet Teorisi*'nde formüle ettiği adaletin nihai ilkeleri şunlardır:

Birinci ilke; Her bir kişinin, diğer herkesin sahip olduğuna benzer geniş çaplı ve eşit temel özgürlüklere sahip olmaya hakkı vardır (Rawls, 1971, s. 178). Bu ilkenin ikinci ilkeye göre önceliği vardır.

İkinci ilke; sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, hem en az avantajlı olanların yararına olan büyük beklentilere ve hem de makamlara ve pozisyonlara iliştilmiş

olanların her koşulda adil fırsat eşitliğine uygun şekilde düzenlenmelidir (Rawls, 2017, s. 112).

a) Herkesin avantajına olacak şekilde en az avantajlı olanın en fazla yararlanacağı¹⁰,

b) Adil bir fırsat eşitliği koşulu gereği, herkese açık olacak konumlara bağlı olarak düzenlenecektir. Burada b'nin a'ya önceliği vardır (Rawls, 1971, s. 60).

Bu adalet ilkelerinin arasında öncelik sıralaması vardır. Rawls adaletin birinci ilkesinin ikinciye göre öncelikli olduğunu belirtir. Özgürlük ilkesinin sağlanması eşitliğin sağlanmasından önce gelir. Herkesin eşit düzeyde en geniş özgürlüğe hakkı vardır ve bu özgürlük ideali eşitlik göz önünde bulundurularak sağlanmalıdır. Rawls, toplumsal istikrarın sağlanması adına adalet, eşitlik ve özgürlüğü birleştirir. Özgürlüğün ve fırsat eşitliğinin bölüşülmesi eşitliğin göz önünde bulundurulması esasına göre yapılmalıdır. Bireyin birincil değerlerinden biri olan kendine saygısı fırsat eşitliği ve özgürlük temelinde gerçekleşir. Ayrıca bu durum, Rawls'un diğer liberallerden ayrıldığı nokta olarak ortaya çıkar (Moriarty, 2002, s. 138).

Rawls, ilkeler arasındaki öncelik sıralamasını alfabetik düzen benzeri olan lexical (sözlüksel) düzene başvurarak yapar. Adalet ilkelerinin, lexical düzende sıralanmasının anlamı şudur: Bu ilkelerin uygulanma aşamasında, birinci ilke gerçekleştirilmeden ikinci ilkenin gerçekleşmeyeceğidir. İkinci ilke gerçekleştirilmeden üçüncüsüne geçilemez. Buna göre, adalet ilkelerinden özgürlük ilkesinin adil fırsat eşitliğine, adil fırsat eşitliğinin de fark ilkesine önceliği vardır. Özgürlük gerçekleştirilmeden diğer prensiplere geçilemez (Rawls, 1971, s. 38).

Rawls, toplumun temel yapısında her bir birey için iki uygun pozisyon kurmaktadır. İlki, eşit vatandaşlık ki bu, eşit özgürlük prensibine işaret eder. İkincisi, kişinin gelir ve refahın bölüşümündeki yeridir, bu da fark ilkesine tekabül eder (Wolff, 1977, s. 88). Buna göre, her iki adalet ilkesini göz önüne aldığımızda, Rawls'un iki adalet ilkesinden ilki olan özgürlük ilkesinin toplumun sosyo-politik yapısını, ikinci ilkesinin ise toplumun sosyo-ekonomik yapısını ele aldığını görürüz.

¹⁰ Bu ilke “fark ilkesi” olarak adlandırılır.

3.3.1. Özgürlük İlkesi

Rawls'un kurguladığı adil sistemin öznelere birer yurttaşdır ve adaletin ilkeleri bu yurttaşlar için siyasal, sosyal ve ekonomik hakları ve özgürlükleri en hakkaniyetli biçimde düzenlemeyi amaçlar. Rawls özgürlüğün derin anlamıyla ilgilenmez ve amacının özgürlüğü tanımlamak olmadığını belirtir. Onun ilgilendiği özgürlüğün kamusal alandaki sınırlılıklarıdır. Rawls'un özgürlükten anladığı; kimlerin ne kadar özgür olduğu, bu özgürlüğün sınırlılığı ve bireylerin neleri yapıp yapmamada özgür olduklarıdır. Tıpkı insanlar gibi dernekler de özgürdür veya değildir, sınırlılıkları olabilir veya olmayabilir (Rawls, 2017, s. 230). Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Rawls özgürlüğü yasal sınırlandırmalar ekseninde ele almıştır. Özgürlük bir sosyal kurumdur; kamusal kuralların belirli bir sistemidir, hakları ve ödevleri tanımlar. Bu yasal sınırlandırmalar içinde kişiler, belli ölçüde serbesttirler, bir şeyleri yapmada veya yapmamada özgürdürler ve kişilerin bu yaptıkları veya yapmadıkları şeyler başkalarının müdahalesinden korunur. Örneğin anayasanın din ve vicdan özgürlüğü göz önüne alındığında, her yurttaş istediği ahlaki, dini veya felsefi inancı hiçbir kısıtlama olmadan takip edebilir ve başkaları bunlara müdahale edemez. İşte özgürlük sadece din ve vicdan özgürlüğü değil aynı zamanda başkalarının da müdahale etmemesidir (Rawls, 2017, s. 230).

Rawls, birinci ilke ile ilişkili olan temel özgürlükler listesini şöyle düzenler: siyasal özgürlük (oy verme hakkı ve kamu görevi yapma hakkı), ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü (dernek, lokal, vakıf vb kurma hakkı), vicdan ve düşünce özgürlüğü, kişi olarak hak sahibi olma özgürlüğü, kişi bütünlüğü hakkı (psikolojik baskıdan ve fiziksel saldırıdan korunma-vücut bütünlüğünü koruma), mülkiyet hakkı ve keyfi olarak tutuklanmama özgürlüğü. Bu özgürlüklerin uygulanmasında merkezi bir sıralama vardır. Bu sıralamaya göre bu özgürlükler, sadece diğer temel özgürlüklerle çatıştığı zaman sınırlandırılabilir. Bu özgürlüklerin hiçbirisi mutlak değildir ama onlar uyumlu bir sistem oluştururlar ve bu sistem hepsi için aynıdır (Rawls, 2017, s. 90-91).

Rawls birinci ilkede belirtilen özgürlüğün sınırlandırılabilceğini fakat bu sınırlandırmanın ancak daha fazla kişiye özgürlük sağlanırsa yapılacağını savunur. Daha büyük ekonomik ve sosyal yarar adına özgürlük sınırlandırılmaz (Rawls, 2017, s. 91). Adalet ilkeleri yukarıda belirtildiği gibi sözlüksel (lexical) bir sıraya

konulmuştur ve bundan dolayı özgürlük ancak ve ancak özgürlük uğruna sınırlandırılabilir. Rawls bu sınırlandırmanın iki durumda olacağını belirtir: a) kapsayıcılığı az olan özgürlük herkesçe paylaşılan toplam özgürlüğü güçlendirmelidir ve b) kapsayıcılığı az olan bu özgürlük daha az özgürlüğe sahip olan yurttaşlarca kabul edilmelidir (Rawls, 1971, s. 250).

Doğan, Rawls'un iddia ettiği argümanlarının hiçbirinin özgürlükle ilgili birinci adalet ilkesinin ikinci ilkeye göre öncelikli olduğunu kanıtlamayacağını savunmuştur. Şöyle ki, bir kimse toplumsal kurumların temel ihtiyaçları sağlamada yetersiz kaldığını düşünürse, uzun vadede daha fazla eşit özgürlük için bazı temel özgürlüklerden geçici olarak feragat edebilir. Zira bu Rawls'un da onayladığı bir durumdur. Doğan'a göre, eğer bir toplumda çoğunluk, daha fazla özgürlüğün daha fazla ekonomik avantajla elde edileceğine inanıyorsa temel özgürlüklerinden fedakârlık yapmak istemeleri daha muhtemel olacaktır. Çünkü bir insana verilen değer, çoğunlukla o insanın toplumdaki sosyal ve ekonomik statüsü tarafından belirlenir. Bu nedenle insanlar daha fazla ekonomik refah için daha çok mücadele edebilirler. Yüksek bir ekonomik düzeye ulaşmak temel özgürlüklerin bazılarından fedakârlık etmeyi gerektiriyorsa insanlar bunu göze alabilir (Doğan, Küresel Açlık Sorunu ve Sosyal Adalet, 2011, s. 31). Bölüşüm eşitliğinin en çok tartışılan sorunu eşitliğin sağlanması uğruna özgürlükten fedakârlık edilmesidir. Mutlak eşitlik insanlar için ne kadar tartışmalı ise mutlak anlamda özgürlüğün de o kadar tartışmalı olduğu savunulabilir. Toplumsal işbirliği içerisindeki bireyler için öz saygı ne kadar önemli olsa da diğer bireylerin saygı hakkı da önemlidir. Her insanın, insanlık onuruna yaraşır bir hayat sürmesi birilerinin özgürlüğünü sınırlandırmayı gerekli kılıyorsa ve bu adalet adına bir gereklilik ise bu fedakârlık göze alınmalıdır.

Rawls özgürlük ile özgürlüğün değeri arasında ayrım yapar. Böylece mutlak özgürlüğün sınırlılığı olan, yoksulluk veya cehaletin genel olarak araç eksikliğinin sonucu olarak birilerinin haklarının ve fırsatlarının yetersizliği sorununa çözüm bulur. Rawls'a göre özgürlük, eşit yurttaşlık haklarının tam bir sistemini temsil ederken, özgürlüğün değeri sistemin bir yapı içinde tanımladığı kişilerin ve grupların amaçlarının ilerleme kapasitesine bağlıdır. Eşit özgürlük olarak özgürlük hepsi için aynıdır. Fakat özgürlüğün değeri herkes için aynı değildir. Çünkü kimileri daha fazla otoriteye ve refaha sahiptir. Otorite ve refahın eşitsiz dağılımı temel özgürlüklerin

değerini etkiler (Rawls, 2017, s. 232). Bireylerin amaçlarına ulaşmasını sağlayan şey sahip oldukları araçlardır. Eğer araçlar yetersizse özgürlüğe ulaşmada yetersiz kalınır. Rawls, bu durumun fark ilkesi ile aşılabileceğini savunur. Büyük avantajlara ulaşmak için mümkün olan en az avantajlının durumunu iyileştirmeye katkı sağlanırsa toplam refah yükselecek ve özgürlüğün değerinde çok fazla farklılık olmayacaktır. Bu anlamda ikinci ilkenin birinci ilkeyi koruduğu düşünülebilir.

3.3.2. Adil Fırsat Eşitliği İlkesi

Adil fırsat eşitliğine inanmak demek Sachs'a göre, fırsatın eşit yetenekte olan herkes için eşit olması demektir. Peki, fırsatın eşit olması ne anlama gelir? Sachs'a göre bu fırsatın ne olduğuna bağlı olarak değişir. Arneson'u takip eden Sachs fırsatı, eğer isterse iyi olma şansı olarak tanımlar. Bu durumda belli bir insan topluluğu arasında x için fırsat eşitliği, o grupta bulunan herkesin eğer isterlerse x'i kazanma şansına sahip olmasıdır (Sachs, 2012, s. 325). Bir şeyi elde etmek belli değişkenler tarafından belirlenir. Bu değişkenler kişinin yaptığı seçimler, doğuştan sahip olunan yetenekler, sahip olunan sosyal koşullar ve şans faktörüdür. Rawls'a göre insanların güç, servet ve diğer mallar için rekabet etmelerine izin verilmesi gerekir. Rawls'a göre, azınlığın elinde yoğun bir zenginlik ve güç birikimi olduğunda koşullar haksız olur.

Rawls toplumsal ve ekonomik fayda bölüşümünü düzenleyen dört olası ilkeyi eleştirerek adil fırsat eşitliği ve fark ilkesinin birlikteliğinin en iyi çözüm olduğunu göstermeye çalışır. Toplumsal ve ekonomik faydanın bölüşümünü düzenleyen dört ilke; doğal özgürlük, liberal eşitlik, doğal aristokrasi ve demokratik eşitliktir. Doğal özgürlük sistemi, her türlü mevkinin ve ofisin uygun yeteneklere sahip herkese açık olduğunu öngören biçimsel fırsat eşitliğinin hâkim değer olduğu, etkin bir piyasa ekonomisi ne tür bir bölüşüme yol açarsa açsın bunu adil olarak tanımlar. Biçimsel fırsat eşitliği, her bireyin bütün sosyal pozisyonlara girmede diğer herkesle aynı eşit haklara sahip olmasını ifade eder. Liberal eşitlikçiler pozisyonları gerekli yeteneklere açar ve kanun önünde eşitliği sağlar. Bu biçimsel anlamdaki fırsat eşitliğidir ve yasal olarak herkesin yarışmasına ve mücadele etmesine izin verir. Fakat bu sistemde aile desteğine ve iyi bir eğitime sahip olanlar, bu özelliklere sahip olmayanlara göre açıkça avantajlıdır. Herkesin yarışmasına izin vermek iyi bir şeydir, ama yarışmacıların farklı başlangıç noktalarında olmaları adil değildir. Ayrıca bu ilkenin

izin verdiği bölüşümün başlangıçtaki yetenek ve servet bölüşümünü yeniden üretmesini de Rawls uygunsuz bulur. Çünkü doğal özgürlük sistemi temelde verimli bir bölüşümü seçer ve böylece yetenekli olanlar büyük bir pay kaparken daha az yeteneğe sahip olanlar küçük bir payla idare edeceklerdir. Rawls’a göre başlangıçtaki yetenekler adil olarak dağıtılmamıştır. Bu dağılım rastgeledir. Başlangıçtaki yetenekleri adaletle aynı kefeye yerleştirmek, tarihin rastlantısallığına teslim olmak demek olur (Rawls, 2017, s. 100-101). Doğal özgürlük sisteminin adaletsizliği de bölüşüm paylarının bu rastlantısal olarak dağıtılan yeteneklere göre yapılmasıdır.

Liberal eşitlik ilkesi, biçimsel fırsat eşitliğinin ötesine geçerek toplumsal ve kültürel dezavantajları mümkün olduğunca ıslah ederek doğal özgürlüğün adaletsizliğini gidermeye çalışır. Amaç toplumsal ve kültürel eşitsizliklerin eşit eğitim fırsatı, belirli yeniden bölüşüm politikaları ve diğer toplumsal reformlar aracılığı ile azaltıldığı bir tür adil meritokrasidir. Liberal eşitlik sisteminde adil fırsat eşitliği şu anlama gelir. Pozisyonlar herkese şekli anlamda açık olmakla kalmaz, herkesin bu pozisyonlara atanmada adil şansı vardır. Başka bir deyişle benzer yetenek ve beceriye sahip olan herkes benzer hayat şansına sahip olmalıdır. Aynı yeteneğe ve benzer hayat planlarına sahip olan herkesin beklentileri kendi sosyal sınıfları tarafından etkilenmemelidir. Rawls, aşırı mülkiyet birikimini engellemenin, refahın ve eğitimde fırsat eşitliğinin korunması için önemli olduğunu vurgular. Kültürel bilgi ve beceri şanslarını kazanmak kişinin içinde bulunduğu sınıfa ya da resmi veya özel eğitim kurumlarına bağlı olmamalıdır. Kültürel bilgi ve beceri sosyal pozisyonundan, resmi ve özel okul sistemlerinin dışında biçimlenmelidir. Liberal eşitlikçi yorum sosyal şartların bölüşüm üzerindeki etkilerini azaltmayı öngörür, fakat bu sistem gelirin ve refahın bölüşümünde doğal piyango tarafından belirlenen yeteneğin ve becerinin etkilerini azaltmaz. Bu nedenle bu sistem de Rawls’a göre kusurludur (Rawls, 2017, s. 101-102).

Rawls Liberal anlayışın, doğal özgürlük sistemine göre tercih edilebilir olduğunu düşünür. Fakat liberal sistemin refahın ve gelirin bölüşümünde doğal yetenek ve becerileri göz önünde bulundurmasını kusurlu bulmaktadır. Rawls doğal yetenek ve becerileri “doğal piyango” olarak nitelendirir ve bu doğal piyangoya göre belirlenen refah ve gelirin bölüşümünü de ahlaki açıdan keyfi bulur (Rawls, 2017, s. 102). Bireyin yeteneğinin ürününe hakkı var mıdır? Bireyler arasındaki doğal

farklılıklar rastlantısalıdır, fakat yeteneğini çalışma ve çaba ile geliştiren ve sonucunda da ödöl elde biri bu ödölü hak etmiştir denilebilir mi? Aynı sınıfta okuyan iki kişiyi ele alalım. Bu kişilerden x'in ailesi yükseköğrenim görmüş, gelir durumları iyi olan bir işe sahipler ve evde çocuklarının eğitimleriyle ilgileniyorlar. Diğer kişi ona da y kişisi diyelim, ancak temel eğitim alabilmiş işçi bir anne-babaya sahiptir. Bu iki öğrenciye proje ödevi olarak kitap okumaları ve analiz etmeleri görevi verilmiş olsun. İkisi de kitabı titizlikle okumuştur. Yani ödev için benzer bir emek ve çaba harcamışlardır. Fakat x kişisi kitabı ailesiyle okumuş ve karşılıklı tartışmıştır. Y kişinin ailesi işçi olduğundan eve sürekli yorgun gelir ve çocuklarıyla ilgilenmeye pek vakit bulmazlar. Zira vakit bulsalar dahi kitap okuyup analiz edecek yeterliliğe de sahip değillerdir. Aynı görev için aynı çabayı sarfetmiş iki bireyin ödevleri aynı ödölü alamayacaktır. Pek muhtemeldir ki x kişisi daha yüksek not alacaktır. Peki, bu durumda harcanan çaba göz önüne alınırsa x'in yüksek notu ve y'nin de düşük notu almayı hak ettikleri söylenebilir mi? Söz konusu bir de doğuştan gelen yetenek olduğunda çabanın katkısı daha da az olabilir. Şöyle ki futbolcu olmak isteyen iki kişiden doğal yetenekli olanın harcadığı çaba, pek yeteneği olmayan kişinin harcadığı çabadan az olacaktır. Buna rağmen yetenekli olanın her zaman daha başarılı olması muhtemeldir. Çabanın hak etmeye tek başına ölçüt olması da kabul edilemez. Fakat hala doğal yeteneklerin çabayla geliştirilmesinin hak etme ölçütü olarak kabul edilmemesine itiraz edilebilir. Eğer yeteneklere gerekli saygı ve takdir gösterilmezse yetenekliler çabalamaktan vazgeçebilir ve bu durumda verimsizliğe yol açabilir. Adaletin sağlanması adına verimsizlik kabul edilebilir mi? Rawls, yeteneklerin bertaraf edilmesi gerektiğini düşünmez, en dezavantajlıların durumunu düzeltmeye katkı sağlanması şartıyla eşitsiz bölüşüme izin verir. Fakat yeteneklilerin bu yeteneklerinden kaynaklı olarak elde ettikleri aşırı servetlerin gelir eşitsizliklerine kapı açması her zaman ihtimal dahilindedir. Gelir düzeyi arasındaki büyük farklılıklar adil fırsat eşitliğinin sağlanmasına engeldir. Gelir düzeyleri arasındaki aşırı farklar sadece fırsat eşitliği açısından değil, zenginlerin yoksulların hayatları üzerinde kontrol olanağı sağlaması bakımından da kötüdür.

Kymlicka'ya göre, genel kabul gören fırsat eşitliği yaklaşımı, doğal yetenek farklılığını dikkate almaz. Yalnızca toplumsal ve kültürel koşulların belirlediği farklılıkları dikkate alır. Bu da fırsat eşitliği uygulamalarını keyfilik içeren bir sonuca ulaştırır (Kymlicka, 2006, s. 82). Rawls bu anlayıştan farklı olarak doğal yetenek

farklılığını göz önünde bulundurur. Fakat bu doğal yetenek farklılığını eşitlemek gibi derdi de olmaz. Rawls'a göre hiç kimse büyük bir doğal yeteneği ya da toplumsal olarak iyi bir başlangıç noktasında olmayı hak etmez. Fakat bu hak etmeme durumu, bu farklılıkların giderilmesi gerektiği anlamına da gelmez (Rawls, 2017, s. 129). Rawls'un önerisi temel yapının bu farklılıkların en az şanslı olanların lehine olacak şekilde düzenlenmesi yönündedir.

Rawls, adil fırsat eşitliği ilkesinin sosyal koşullardan ve sınıfsal davranışlardan etkileneceğini savunur. Yani bu ilke toplumda yoksul aileler olduğu sürece eksik gerçekleşir. Birey ne kadar istekli olursa olsun, ne kadar çaba harcarsa harcasın hak etme, mutlu aile ve sosyal koşullar ile bağlantılıdır (Rawls, 2017, s. 132). Bu durum düzelmeden yani bireylerin hayata aynı noktada başlamaları sağlanmadan adil fırsat eşitliğinin uygulanması mümkün olmayacaktır. Rawls liberal eşitlikçiliğin bu anlamda istikrarsız olduğunu çünkü bireylerin bu şansızlığını göz önüne almadığını düşünür. Aynı hayat planlarına sahip iki bireyin farklı sosyal koşullara sahip olması liberal eşitlik düşüncesinde sorun yaratmaz. Rawls haklı olarak bu başlangıç durumundaki sosyal koşulların eşitsizliğinin adil bir fırsat eşitliğini mümkün kılamayacağını düşünür.

Doğal aristokrasi sistemi biçimsel fırsat eşitliğinin gerektirdiğinin ötesinde sosyal şartları düzenleme girişiminde bulunmaz, ancak doğuştan gelen büyük özel yeteneklere sahip insanların avantajları, toplumun alt tabakasının lehine olacak şekilde biraz sınırlandırılır. Asillerin soylu davranma zorunluluğu düşüncesi doğal aristokrasiye taşınmış olur (Rawls, 2017, s. 102). Rawls aristokrasi sistemini de liberal düşünce gibi istikrarsız görür. Böylece Rawls demokratik eşitlik kuramının yukarıdaki eksikleri nasıl giderdiğini açıklamaya başlar. Rawls'a göre herkese ahlaklı insan olarak eşit davranan ve kişilerin doğal piyangodaki şanslarına uygun olan sosyal birlikteliğin yararları ve yükleri konusunda kişilerin paylarına eşit ağırlık vermeyen bir sistemi kurgular.

Demokratik yorum adil fırsat eşitliği ile fark ilkesinin birleşme şeklinde kendini gösterir. Daha iyi durumda olanlar yüksek beklenti içinde olurlar. Bu avantajlı olanlar toplumun en dezavantajlı üyelerinin beklentilerini iyileştirecek projelerde çalıştıkları zaman beklentileri karşılanırsa adil olur. Fark ilkesine göre, toplumdaki bir eşitsizliğin haklı görülebilmesi için, toplumdaki en dezavantajlı

üyelerin alternatif uygulamalara oranla daha iyi olması gerekir (Rawls, 2017, s. 103-104).

Rawls'un adil fırsat eşitliği ilkesi gereğince pozisyonların herkese açık olması fikri doğal yeteneklilerin bu pozisyonları daha kolay elde etmelerini engellemez. Rawls doğal yetenekleri, doğal piyangoğun ürünü ve rastlantısal görür, fakat yetenekleri eşitlemeye de çalışmaz. Bu durumda ortaya çıkacak eşitsizlikleri en az avantajlının lehine çevirerek adaleti tesis etmeye çalışır. Önemli pozisyonların en yeteneklilere tahsis edilmesi toplumsal faydayı artırır mı? Bu sonunun cevabı muhtemelen olumludur. Fakat Rawls'un pozisyonları herkese açık tutması ve adil fırsat eşitliği ilkesini fark ilkesine öncelemesinin nedeni yeteneklilerin bu pozisyonları elde ederek verimliliği ve dolayısıyla toplumsal faydayı arttırması değildir. Rawls pozisyonların istisnasız herkese açık olması fikrini bireylerin kendilerini gerçekleştirme hakkına sahip olmaları gerektiğiyle savunur. Rawls'a göre eğer bazı yerler herkese açık olmazsa, dışarda bırakılanların onları, destekleyenlerin büyük çabalarından yararlansalar bile, kendilerine haksız muamele edildiği hissinde haklı olacaklardır. Belli bazı pozisyonlardan dışlananlar sadece bu görevlerin getireceği ödüllerden mahrum kaldıkları için haklı değildir, aynı zamanda sosyal görevleri yapmaya sadık olmalarından gelen kendilerini gerçekleştirme deneyiminden dışlandıkları için de haklıdırlar. Zira onlar insani iyilikten önemli ölçüde mahrum kalmış olurlar (Rawls, 2017, s. 113-114).

Rawls'un adil fırsat eşitliği ilkesi evrensel bir ilke olarak kabul edilebilir, fakat fark ilkesinin sonuçlarda eşitliği sağlamaya yönelik olarak pozitif ayrımcılığa yol açması göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle fark ilkesinin bir evrensel adalet ilkesi olarak kabul edilmesi oldukça tartışmalıdır. Bu nedenle fark ilkesinin toplumsal yapı içinde bazı kurumlarca, geçmişteki adaletsizlikleri telafi etmek ya da mikro düzeydeki adaletsizleri önlemek amacıyla belli bir süreliğine (adaletsizlik telafi edilene kadar) kabul edilmesi daha makul görünmektedir. Örneğin güvenlik açısından riskli sınır bölgelerinde çalışanlara daha yüksek ücret ödenmesi fark ilkesi gereğince kabul edilip uygulanabilir ve güvenlik riski ortadan kalktığında maaşlar diğer bölgedekilerle tekrar eşit hale getirilebilir. Adil fırsat eşitliği fark ilkesi olmadan kabul edildiğinde adil bir meritokrasi olarak görülecektir. Rawls'un adil meritokrasiye yaptığı itiraz şöyledir: Adil meritokrasi "herkesi aynı başlangıç

noktasına getirir fakat yarışı en yeteneklinin kazanmasına izin verir (Rawls, 2017, s. 132).” Bu konudaki temellendirme meritokrasi eleştirisi başlığında yapılacaktır ve adil fırsat eşitliğinin adil meritokrasiden farklı olarak doğal yeteneklerin sebep olabileceği aşırı gelir farklarını önlemeye yönelik vergi politikaları ile eşitliğin sağlanabileceği gösterilmeye çalışılacaktır.

3.3.3. Meritokrasi Eleştirisi

Rawls’un fark ilkesi ile liberal eşitlikteki meritokratik kavrayış arasında farklılıklar mevcuttur. Meritokratik sistemde bireysel değerin ya da liyakatin rolü oldukça fazla iken, Rawls’un hakkaniyet olarak adalet düşüncesinde bunların rolü hiç yoktur. Adil bir meritokrasi, ayrımcılığın ve sınıfsal önyargıların üstesinden gelmiş bir meritokrasidir. Bu anlayışa göre, önemli konumları ellerine geçirmiş olanlar, kazandıkları statüye iliştilmiş olan ödülleri hak ederler. Eşitsiz bölüşüm payları, yalnızca meşru beklentileri doyuma ulaştırmak için değil, aynı zamanda üstün başarıyı takdir etmek için tahsis edilmiştir (Sandel, 2014, s. 97-98). Meritokrasi, bireyin akranları tarafından kabul edilen bireysel başarısının ve hak edilmiş statüsünü vurgulayan bir sistemdir. Herkesin saygı görme hakkının olması övgüye de hakkı olduğunu göstermez. Bu anlamda meritokrasi övülmeye değer olanlardan oluşan bir sistemdir (Bell D. , 1973, s. 453-454).

Meritokrasi ve adil meritokrasi arasındaki diğer fark ise genetik ve kültürel avantajlar arasındaki ayrımdır. Meritokratik sistemde genetik ve kültürel faktörlerin zekânın ve hayat planlarının genel olarak belirlenmesinde oynadıkları rol tartışma konusudur. Eğer başarı genetik faktörlere bağlı olursa elde edilen kazançların haklılığı meşrulaştırılmış olur ve toplumsal kurumların ortaya çıkan eşitsizlikleri önleme yükümlülüğü olmaz. Fakat başarı toplumsal ve kültürel faktörlere bağlı olursa elde edilen kazancın adil olup olmadığı tartışma konusudur. Bu durumda toplumsal kurumların bu eşitsizlikleri gidermekle yükümlü olduğu varsayılır (Sandel, 2014, s. 98). Rawls'a göre, bu ayrım, adalete ilişkin sorunlarla fiilen ilgisizdir.

Meritokrasi bir kişiyi değerlendirirken zekâ ile başarı arasındaki ilişkiyi temele alır ve zekânın zekâ katsayısı [IQ] skalasına göre ölçülmesi gerektiğini varsayar. Bu durumda zekâyı belirleyen şeyin ne olduğu sorulabilir. Zekâ büyük ölçüde miras

alınan bir şey midir? Zekâ beslenmeyle artırılabilir mi? Doğuştan gelen yetenek ve dürtüler, eğitimle edinilen becerilerden nasıl ayırt edilir? (Bell D. , 1973, s. 411).

Hakkaniyet olarak adalet düşüncesine göre, zekânın belirleyici unsurları hakkındaki tartışmanın ve bu tartışma bağlamında üretilmiş olan kapsamlı sosyal bilim literatürünün konuyla neredeyse hiç ilgisi yoktur. Bireysel liyakat ve adil fırsat kavramlarının bölüşüm paylarının birincil temeli olduğu reddedildiği anda, başarıya giden yoldaki genetik ve kültürel engeller arasında yapılan ayırım ahlaki açıdan taşıdığı ilginin çoğunu yitirir. Yeteneklerin dağılımını ortak bir servet olarak görmek konusunda uzlaştığımız anda, nasıl olup da bu yeteneklerden bazılarının sende, diğer bazılarının bende olduğu hususu önemini kaybeder (Sandel, 2014, s. 99).

Meritokrasi savunucularının bazıları doğuştan gelen yeteneklerin toplumsal ve kültürel karakteristiklerden farklı olarak ihlal edilemez bir nitelik taşıdığını iddia eder. Bir kişinin doğuştan gelen yetenekleri kişiyle sıkı sıkıya bağlıdır ve söz konusu yetenekler onun kimliği açısından, toplumsal olarak koşullandırılmış vasıflarına göre daha derinlikli biçimde kurucu bir özellik taşır. Doğuştan gelen farklılıklar ne kadar keyfi olurlarsa olsunlar, vazgeçilebilir değildir. Bu görüşe göre doğuştan sahip olduğum zekâmı hak edip etmediğim mesele değildir, önemli olan doğuştan gelen zekâmın başka hiçbir şeye indirgenemez bir olgu olmasıdır. Bu nedenle hiçbir toplumsal amaç uğruna feda edilemez. Fakat bu görüş savunucuları, toplumsal ve kültürel faktörlerin etkilediği özelliklerin vazgeçilebilir olduğunu savunurlar. O halde kişiyle sıkı sıkıya bağlı olan karakteri, değerleri, temel inançları ve derin bir biçimde bağlılık hissettikleri diğer hususlar göz önüne alındığında bunların toplumsal ve kültürel faktörlerden etkilendiği ortaya çıktığı anda bu meritokrasi savunucularının argümanı hatalı görülmeye başlanır. Çünkü bir kişinin karakteri tıpkı zekâsı gibi kişiye sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nitelikler toplumsal ve kültürel etkilerin altında şekillenir. Bu durumda zekânın ve yeteneğin de kişiyle iddia edildiği oranda sıkı sıkıya bir bağlılığı olduğu sorgulanabilir bir olgudur (Sandel, 2014, s. 99). Rawls'un bu argümana yönelik itirazı şudur: Bir kişinin karakteri, mutlu bir aileye ve toplumsal statüye bağlı ise, sahip olduğumuz değerler de aynı şekilde tesadüfidir (Rawls, 2017, s. 132). *"Şu iyi kavramı yerine bu iyi kavramına sahip olmamızın ahlaki bir duruş noktasından bakıldığında konuyla ilgisi yoktur. Bu iyi kavramını edinirken, bizi cinsiyetimize ve ait olduğumuz toplumsal sınıfa ilişkin bilgiyi yok*

saymaya sevk edenlerle aynı tür avantajların etkisi altında kalmışızdır” (Rawls, 2017, s. 128).

Rawls’un bir kişinin çalışkan karaktere sahip olmasının, o kişinin sahip olduğu mutlu aile tarafından belirlendiği ve bu nedenle çalışkanlık ya da çaba sonucu kazandığı ödülleri hak etmediği yönündeki argümanı sezgisel açıdan doğrudur, fakat bu durum bizi adil fırsat eşitliğinin tam olarak sağlanması için çocukların ailelerden alınıp ortak bir havuzda eğitilmeleri gerektiği sonucunu kabule zorlar. Toplumsal ve kültürel koşullar sahip olunan ailenin ve içinde bulunulan sınıfın eğitim seviyesi, inançları, değerleriyle, tercih ettikleri ya da tercih etmeye mecbur kaldıkları iyi anlayışlarıyla ilgilidir. Adil fırsat eşitliğinin sağlanması için çocukların ailelerinden ve sosyal çevrelerinden uzaklaştırılması, çocukların devlet kreşlerinde, okullarda vs. zorunlu eğitim almaları bu maddi olmayan koşulların eşitliğini oluşturabilir. Burada asıl mesele böyle bir uygulamanın ailelerin çocuklarını özgürce yetiştirmelerine müdahale etmektir. O halde zora başvurmadan bu çocukların özerk bireyler olarak yetişebilecekleri eğitim kurumları kurmak çözüm olabilir mi? Adil bir toplumsal düzen oluşturmak mevcut sınıflar arasındaki gelir farklılıklarının belirleyiciliğini ortadan kaldırmakla mümkün olabilir. Kültürel ve sosyal farklılıkların zenginlik ve yoksulluk ile ilişkisi sezgisel açıdan doğrudur. O halde yoksul aile çocuklarının eğitimi için daha fazla kaynak ayrılırsa ve bu çocukların bulundukları bölgelere okul öncesi eğitim alabilecekleri kreşler, oyun evleri gibi devlet kurumları yapılırsa sahip oldukları koşulların etkilerinden bağımsız olarak diğerleriyle daha eşit fırsata sahip olabilirler. Bu durumda hala doğuştan gelen yetenek farklılığı adil fırsat eşitliğini engelleyecektir.

Meritokratik bir görüş doğal yetenekleri, kültürel yeteneklerden ayırır. Toplumun sosyal ve kültürel eşitsizlikleri düzeltmekten sorumlu tutulabileceğini, ancak doğal eşitsizlikleri düzeltmekten sorumlu tutulamayacağını öngörür. Bu görüşe göre eşitsizlik genetik kaynaklı ise toplum bu konuda bir şey yapamaz. Adil bir sistem veri olarak alındığında, bazıları diğerlerinden daha başarılı bir biçimde ilerler ve öyle bir noktaya gelir ki en aydınlanmış toplum dahi bu olguyu değiştirecek hiçbir şey yapamaz. İnsanlar birbirinden farklıdır ve bu farklılıklar fırsat eşitliğinin hâkim olduğu bir toplumda dahi, kaçınılmaz bir biçimde, er ya da geç açığa çıkarlar (Sandel, 2014, s. 100). Bu görüş bazılarınca doğru kabul edilebilir, ama insanların

yetenek farklılığının şans unsuruna bağlı olduğu, Rawls'un deyiimiyle zengin bir ailede doğmuş olmak gibi rastlantısal bir olgu olduğu gerçeği bu kişilerin herkes gibi eşit şeyler hakkı olduğunu gösterir. Bu nedenle toplum bu doğal yeteneklerin yol açabileceği eşitsizliklere çözüm bulmakla yükümlüdür. Rawls'a göre doğal yeteneklerin dağılımı ve toplumsal koşulların ihtimalleri adaletsiz bir nitelik taşıdığı için kurumların düzeninin her zaman kusurlu olduğu iddiası reddedilebilir. Söz konusu adaletsizlik kaçınılmaz olarak insani düzenlemelere yol açar. Bu düşünce kimi zaman adaletsizliği görmezden gelmek için bir bahane olarak ileri sürülür. Sanki adaletsizliğe razı olmayı reddetmek ölümü kabul edememekle bir tutulabilirmiş gibi... Doğal dağılım ne adildir ne de gayrı adil; keza insanların toplumdaki belirli bir konum içine doğmuş olmaları da gayrı adil değildir. Bunlar tamamen doğal olgulardır. Fakat ister adil ister gayrı adil olsun, kurumların bu olgularla ilgilenmesi gerekir (Rawls, 2017, s. 129).

Eğer hiç kimse sahip olduğu zengin aileyi ve sosyal çevreyi hak etmiyorsa yeteneksiz olmayı da hak etmiyordur. Fakat yetenekleri eşitlemeye çalışmak da doğru bir yaklaşım değildir. Fark ilkesi ise daha fazla eşitsizliğe yol açabilir. O halde toplum nasıl bir eşit bölüşüm yapacak? Herkesin eşit şeylere hakkı olduğu kabülünden hareketle, dezavantajlı konumda olanlara daha fazla kaynak ayrılarak sahip oldukları yeteneklerini ya da yeteneksizliklerini geliştirme fırsatı sağlanmalıdır.

Rawls'a göre toplumsal adaleti sağlamak açısından doğal yönden eksik olanlara ve daha az şanslı sosyal pozisyonlarda doğanlara daha fazla özen gösterilmelidir. Böylece gerçek fırsat eşitliği sağlanabilecektir. Örneğin daha az eğitilmiş olanlara, daha zeki olanlara oranla eğitimlerinin ilk yıllarında daha fazla kaynak ayrılmalıdır (Rawls, 2017, s. 128). Bu durumda bu kaynak nasıl sağlanacak sorusu karşımıza çıkacaktır. Avantajlı konumda olanlardan vergilendirme yoluyla dezavantajlıların eğitimi için kaynak sağlanabilir. Zenginler ya da avantajlı konumda olanlar paralarının bu çocukların eğitime harcanmasına itiraz edebilirler. Zenginler eğitimin bireye katkısının, kendilerine de fayda sağlayacağına ikna olurlarsa gönüllü olarak kaynak sağlarlar ve bu vergiye rıza göstereceklerdir. Şöyle ki demokrasiyle yönetilen bir toplumda bireylerin eğitim seviyelerinin yüksek olması yani bir bilgi toplumu olunması herkesin refahını arttıracaktır. Her şeyden önce iyi eğitim almış bireylerin siyasal hayata katılımı göz önünde bulundurulduğunda bu zenginlerin de

doğru politikalar üreten yöneticiler tarafından yönetilmesini sağlayan bir yol olacaktır. Bir başka neden ise dezavantajlıların eğitiminin toplumsal refahı da arttırmanın yolu olmasıdır. İyi eğitilmiş toplumlarda verimlilik ilkesi işleyecek ve böylece toplam refah da artacaktır. Ayrıca doğru eğitilmiş toplumlarda güvenlik ile ilgili sorunlar azalacaktır. Böylece güvenlik için ayrılacak kaynaklar eğitim için kullanılabilir.

Özetleyecek olursak, Rawls meritokrasi yaklaşımının ahlaki olarak keyfi olan belli avantajları düzelttiğini ama adalet için yeterli olmadığını savunur. Yaşam koşullarının eşitlenmesi tek başına yeterli değildir, doğal piyango tarafından rastgele dağıtılmış olan doğal yetenek ve becerilerdeki farklılığın da düzenlenmesi gerekir. Örneğin bir koşu yarışında herkesin aynı başlangıç noktasında ve aynı düdükle koşmaya başlayacağı tasarlansın. Koşullar tüm koşucular için eşittir, benzer ayakkabı ve benzer kıyafetlere sahiptirler. Yani koşucular için fırsat eşitliğinin sağlanmış olduğu düşünülün. Buna rağmen koşuyu en hızlı koşma yeteneğine sahip olan koşucu kazanacaktır. Rawls için bu durum adil fırsat eşitliği açısından adaletsizdir. Çünkü en hızlı koşma yeteneği doğa tarafından rastgele dağıtılmıştır. Bu yeteneğe sahip bir kişinin yarışta olması diğerleri açısından adaletsizliktir. Peki, ama bu durumda fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla yetenekli olan koşucuyu ayaklarında ağırlıkla mı koşturmalıyız? Rawls buna gerek olmadığını düşünür. Yeteneklerin eşitliğinin sağlanması gerekmez. Yetenekli koşucu toplumdaki en dezavantajlıların durumunu düzeltmeye katkı sağlarsa yarışı kazanabilir ve ödülü alabilir. Bunu haklılaştıran ilke fark ilkesidir. Fark ilkesi eleştirel bir şekilde ele alınacak ve evrensel bir adalet ilkesi olarak kabul edilmemesinin nedenleri gösterilmeye çalışılacaktır.

3.3.4. Demokratik Eşitlik ve Fark İlkesi

Rawls'a göre sosyal sınıflar arasındaki gelir dağılımının haklılaştırılması fark ilkesinin uygulanmasıyla mümkün olacaktır. Şöyle ki mülkiyetin bölüşüldüğü bir demokraside üretim araçlarının sahipleriyle niteliksiz işgücü sınıfının beklentileri farklıdır. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranların beklentileri, niteliksiz işgücü sahiplerine göre daha iyidir. Böyle bir toplumda var olan adaletsizlikler kaldırılrsa bile bu eşitsizlik devam edecektir. Bireylerin hayat beklentilerindeki bu başlangıç eşitsizlikleri nasıl haklılaştırılacak? Rawls bu

haklılaştırmayı fark ilkesi aracılığıyla yapmaktadır. Fark ilkesine göre en avantajlı olanların beklentileri kötü durumda olanların avantajına hizmet ederse haklılaştırılabilir (Rawls, 2017, s. 106).

Fark ilkesi toplumdaki sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi için önerilmiş bir eşitsizlik yöntemidir. Rawls orijinal durumda rasyonel ve makul insanların kendilerini toplumdaki en dezavantajlı kişilerin yerine koyarak fark ilkesini bir adalet ilkesi olarak belirleyeceklerini düşünür. Bu rasyonel insanlar neden mutlak eşitliği değil de eşitsizliklere izin veren fark ilkesini seçsinler? Rawls'a göre orijinal pozisyonda her katılımcı akılcı bir şekilde kendi çıkarını arttırmaya yöneleceğinden, eşitsizliklerin herkesin lehine işlediği bir durumu, herkesin mutlak eşit olduğu ama toplumsal faydadan daha az pay aldığı bir duruma tercih edeceklerdir (Rawls, 2017, s. 177-178). Yetenekli bireyler mutlak eşit bir toplumda motive olmakta zorlanabilirler. Bireysel gelişme toplumsal kalkınmaya, refaha katkı sağlayacaksa bunu temin edecek araçlar geliştirilmelidir. Bu durumda toplumda yetenekli bireyleri işlerine motive edecek veya girişimci kılacak eşitsizlikler, bu bireylerin toplumdaki en az şanslı üyelere katkı sağlaması halinde haklı kabul edileceklerdir. Örneğin mutlak eşitlik durumunda herkesin 100 birim fayda elde edileceği varsayalım. Yetenekli bireylerin toplumsal faydayı arttırdığı ve mutlak eşitlik durumundaki kendi 100 birimlik faydalarını 200 birime, diğerlerinin 100 birimlik faydalarını da 150 birime çıkardıkları bir tasarımda orijinal pozisyondaki katılımcılar bu ikinci durumu kabul edeceklerdir. Burada esas olan ikinci durumun mutlak eşitlikte olan faydadan küçük olmamasıdır. Zira eşitsizlik halinde bazıları 100 birimin üzerine çıkıp, diğerleri 100 birimin altına düşüyorsa bu durum gayri adildir.

Fark ilkesinin uygulanmasında birbirinden ayrı iki olgu vardır. Birinci olgu en az avantajlı olanların beklentilerinin gerçekten maksimize edilmesidir. Bu durumda en az avantajlı durumda olanların refahı yükselirken daha avantajlı olanların beklentilerinde değişme olmaz. Böylece en iyi düzenlemeler elde edilmiş olur. İkinci olgu ise avantajlı olanların beklentilerinin en az avantajlı olanların beklentilerine ya da refahına katkı yapmasıdır. Yani durum şudur: Eğer bunların beklentileri azalırsa en az avantajlı olanların beklentileri de aynı şekilde düşmelidir. Daha henüz maksimum elde edilmemiştir. Daha avantajlı olanlar için yüksek beklentiler daha düşük pozisyonda olanların beklentilerini yükseltmemiştir. Bu tasarı tam olabilir ama

adil değildir. Yüksek beklentilerin bir veya bir kaçının aşırı olması durumunda tasarı gayri adildir. Eğer bu beklentiler azaltılırsa en şansız olanların durumu iyileşebilir (Rawls, 2017, s. 107). Rawls sınıflar arasındaki farkın çok fazla açılmasını desteklemiyor. Her ne kadar avantajlı olanlar en düşük avantajlılara katkı sağladığında kendi beklentilerine ve iyilerine sahip olabilseler de Rawls bu beklentilerin sınırlandırılması gerekliliğini savunur. Bu sınırlandırma haklı olabilir. Çünkü adil fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi başlangıç koşullarının eşit olmasa bile birbirine yakın olmasını gerektirir. Gelir farkının aşırı olduğu durumlarda bireylerin aynı pozisyon için benzer koşullarda rekabet etme ihtimalleri ortadan kalmış olacaktır. Fakat fark ilkesi bir adalet ilkesi olarak eşitsizliklere izin verdiği sürece aşırı gelir farklılığı oluşmaya devam edecektir.

Rawls'a göre toplumdaki sosyal sınıflar arasında avantajlar bakımından büyük fark olursa bu durum adil fırsat ilkesinin uygulanmasında sıkıntı yaratır. Aynı şekilde sınıflar arasındaki büyük fark, demokratik eşitliği ihlal ettiği gibi karşılıklı avantaj ilkesini de ihlal eder (Rawls, 2017, s. 107).

Doğa tarafından şanslı kılınan kimileri kendi iyi talihlerini, kaybedenlerin durumunu birlikte iyileştirerek hep birlikte yarar sağlayabilirler. Doğal avantajlı olanlar bu yeteneklerini daha az talihli olanlara yardımda bulunmada kullanırlarsa eğitim öğretim maliyetlerini karşılayabilirler. Hiç kimse ne kendi doğal kapasitesini, ne de toplumda daha şanslı başlangıç noktasındaki değerini hak etmez. Fakat bu durum onların haklarını elinden almayı haklılaştırmaz. Bunun yerine temel yapı en az talihli olanların yararına olacak şekilde düzenlenmelidir. Böyle bir sosyal sistemde kimse doğal varlıkların dağılımında kendi yerinden bir şey kaybetmez veya kazanmaz veya toplumdaki başlangıç pozisyonundaki telafi edici avantajlarını vermeksizin ve almaksızın iade etmez (Rawls, 2017, s. 129). Rawls yetenek ve karakter dağılımını bireysel servet olarak değil ortak servet olarak görür. Böylece toplumsal ve doğal avantajların keyfi dağılımını eşitlemeye gerek kalmaz. Bu avantajların ortak bir servet olarak kabul edilmesi, bu dağılımın keyfilğine çare olacaktır. İnsanlar bir başkasının kaderini paylaşmak konusunda anlaştıklarında, bireysel anlamda kaderlerinin farklı olma durumu daha az önem arz etmeye başlar. Fark ilkesi, her ne kadar avantajların yol açtığı sapmaları eşitlik yönünde düzeltme eğiliminde olsa da, toplumun sanki herkesten aynı yarışta adilce rekabet etmesi

bekleniyormuşçasına elverişsiz durumları dengelemeye çalışmasını gerektirmez (Rawls, 2017, s. 129-130). Bireyin sahip olduğu yetenekleri ortak servet olarak görmek Dworkin'in doğru bir şekilde tespit ettiği "yeteneklilerin köleliği"¹¹ sorununa yol açacaktır.

Rawls, fark ilkesinin ve yetenek kavramının ortak servetler olarak bireysel liyakate ilişkin geleneksel düşüncelerle çatıştığını kabul eder. Fark ilkesine yönelik eleştirilerden biri daha iyi konumda olanların, başkalarına yarar sağlayıp sağlamamalarından bağımsız olarak, daha fazla avantajı hak ettikleridir. Rawls'un buna yanıtı, keyfilik hakkındaki genel argümanın da ifade ettiği gibi *"hiç kimsenin doğal yetenek dağılımında sahip olduğu konumu, kişinin toplum içindeki başlangıç konumundan daha fazla hak etmediği"* yönündedir. Kişinin en azından kendi çabasıyla elde ettiğini hak ettiği iddiası sezgisel açıdan daha makuldür. Rawls'a göre bir kişinin sahip olduğu yeteneklerini geliştirmek amacıyla çok çaba serf etmesi onun üstün karakteri hak ettiği iddiası sorunludur. Çünkü karakteri, büyük oranda, kendisine kazandırdığı itibardan pay talep edemeyeceği mutlu bir aileye ve şanslı bir toplumsal mevkiye bağlı olarak belirlenir (Rawls, 1971, s. 102). Çabanın hak etmeye ölçüt olamayacağı Rawls'un nedenleriyle ilişkilendirmenin, çocukların ailelerden zorla alınması gibi bir sonuç ile karşı kariya kalınması durumuna yol açabileceği meritokrasi eleştirisi başlığı altında yukarıda belirtilmişti. Fakat çabanın hak etmeye ölçüt olamayacağı başka nedenlerden dolayı kabul edilebilir. Örneğin farklı fiziksel güce sahip iki inşaat işçisi düşünelim. Bunlardan biri doğuştan fiziksel olarak çok güçlü ve diğeri de fiziksel açıdan zayıf ve çelimsiz. Her iki işçi inşaat kum taşımaktadır. Güçlü olan işçi bir günde 10 metreküp kum taşımaktadır ve bunun için çok da çaba harcamamaktadır. Zayıf işçi ise çok çabalamasına ve sınırlarını zorlamasına rağmen ancak 5 metreküp kum taşıyabilmektedir. Bu durumda zayıf işçinin harcadığı çaba çok daha fazla olduğu için, güçlü işçiden daha fazla maaş almaya hakkı vardır denilebilir mi? güçlü işçi hiç çaba harcamadan iki kat fazla kum taşımıştır. Eğer çaba hak etmenin ölçütü olarak kabul edilirse böyle bir durumda adaletsizliğe yol açmış olacaktır.

Rawls kişinin meşru beklentilerini karşılayan menfaatleri iki nedenle hak etmediğini söyler. İlk olarak, ortak servetler varsayımı veri kabul edilirse, bu

¹¹ Bkz. (Dworkin, 1981b)

menfaatleri doğuran vasıflara gerçekte kişi sahip değildir. Sahip olduğu varsayılsa bile bu sahiplik güçlü kurucu anlamda değil sadece tesadüfi anlamdadır. Bu nedenle sahip olmanın taşıdığı bu anlam, hak etmeyi güçlü ve kurumsallığa ön gelecek şekilde tesis etmek açısından uygunsuzdur. İkinci olarak, var olan kurallara göre adil sayılan payı üzerinde kişi, hak sahibi olmakla birlikte, başka kurallar yerine bu nitelikleri ödüllendiren bu kuralların yürürlükte olmasını talep etmeye hakkı yoktur. Bu nedenlerle, donanımlı olanlar hak ettiklerini ve bu nedenle başkalarının refahına katkıda bulunmaksızın kazanç sağlamalarına izin veren bir işbirliği şemasına hakları olduğunu söyleyemezler. Bu iddiada bulunmalarına temel oluşturacak hiçbir şey yoktur (Rawls, 1971, s. 104). Rawls toplumsal kuralların belirli yetenekleri ödüllendirmesini keyfi olarak değerlendirir. Bir toplumda kabul gören ve ödüllendirilen yetenek ve beceriler başka bir toplumda kabul görmeyebilir ve ödüllendirilmeyebilir. Kişilerin bu durumun farkında olduğunu ve bu nedenle mevcut kuralların ödüllendirdiği yeteneklerin ödülü hak etmediğini bildiklerinden hak iddia etmeyeceklerini savunur.

Fark ilkesi eğer tatmin edilmiş ise bu toplumdaki herkesin yararına olacaktır. En şansız olanların beklentileri gerekli sınırlamalara tabi tutularak maksimize edilirse diğer herkes için bir iyileşme söz konusu olur. Örneğin bir girişimci niteliksiz çalışanların yararına olacak şekilde büyük beklentilerde bulunursa bu aynı zamanda yarı nitelikli olanların da yararına olacaktır. Bu durum beklentilerdeki eşitsizliklerin zincirle bağlı olduğu varsayımına dayanır (Rawls, 2017, s. 109).

Rawls, fark ilkesinin doğru uygulanması durumunda toplum genelinin faydasına olacağını iddia ederken, bu durumun sonuçlarının bireysel haksızlıklara yol açabileceğini göz ardı ediyor görünmektedir. Toplumdaki en dezavantajlıların durumunu iyileştirmeye yönelik girişimler diğer vatandaşlar açısından adil olmayan sonuçlar ortaya çıkarabilir. Sandel'in pozitif ayrımcılık ile ilgili aktardığı Hopwood Davası bu konuyu açıklamak için iyi bir örnek oluşturmaktadır. Cherly Hopwood bekâr bir anne tarafından büyütülen, beyaz ırka mensup, liseyi, yüksekokulu bitirebilmek için çalışmak zorunda olan biridir. Texas'a taşınıp eyaletteki en iyi hukuk fakültesine başvurur. Hopwood'un mezuniyet ortalaması oldukça iyidir ve hukuk fakültesinin giriş sınavında da % 83 oranında başarı sağlayıp makul bir puan almıştır. Hopwood okula kabul edilmemiştir ve onun yerine kabul edilen bazı Afrika

asillı Amerikalı öğrencilerin mezuniyet ortalamaları ve giriş sınavı notları onunkinden düşüktür. Çünkü okul, azınlıklara mensup adaylara öncelik tanıyan bir pozitif ayrımcılık politikası uyguluyordu. Hopwood bu durumun adil olmadığını düşünerek mahkemeye başvurur. Üniversite, hukuk fakültesinin misyonunun yargı alanında ırksal ve etnik çeşitliliği arttırmak olduğu cevabıyla savunma yapar. Texas'ta nüfusun % 40'ı azınlıklardan oluşmaktadır ve azınlıkların yargı alanındaki temsil oranları oldukça düşüktür. Bu nedenle yargı alanında tüm grupların adil bir şekilde temsil edilmediği ve bu nedenle pozitif ayrımcılık politikası uygulandığı ifade edilmiştir (Sandel, 2017, s. 223-224). Azınlıklara yönelik yapılan çalışmanın adaletin sağlanması açısından önemli olduğu düşünülebilir. Toplumun neredeyse yarısını oluşturan azınlıkların adalet sistemi içerisinde temsil edilme oranlarının nüfus ile orantılı şekilde eşitlenmeye çalışılması adaletin sağlanması için gereklidir. Fakat adaleti sağlamak adına diğerlerine adaletsizlik yapılabilir mi? Başka bir soru ise üniversitenin böyle ayrımcılık içeren bir misyonu olabilir mi?

Yukarıda ki örneği fark ilkesi açısından değerlendirecek olursak, toplumda dezavantajlı konumda bulunan azınlıkların durumunu iyileştirecek bir hamle yapılmıştır. Bu durum azınlıkların yargı alanında temsil edilme oranını arttıracak ve sonuçta bütün toplumun faydası artacaktır. Genel faydayı maksimize ederken bireysel haklar çiğnenebilir mi? Bireylerin hakkını ihlal edecek bir adalet ilkesi orijinal pozisyonda rasyonel insanlar tarafından ne ölçüde kabul edilir? Rasyonel insan kendisini Hopwood'un yerine koyarak düşündüğünde (nitekim orijinal pozisyonda kişiler düşünce deneyleri sonucunda adalet ilkelerini kabul eder) böyle bir haksızlığa uğrayabilme ihtimallerini göz önünde bulundururlar. Evrensel bir adalet ilkesi tekil haksızlıklara izin vermemelidir. Bu nedenle toplumsal fayda uğruna bireyin hakları çiğnenmemelidir.

Yukarıda sorduğumuz ikinci soruya gelecek olursak; üniversitenin misyonu ayrımcılık içerebilir mi? Hopwood davasında üniversite, azınlıklara mensup başvuru sahipleri için azınlıklara mensup olmayanlardan daha düşük kabul standartları düzenlemiştir. Ayrıca üniversite yetkilileri, kabul edilen azınlıklara mensup tüm öğrencilerin adalet alanında çalışmak için yeterli olduklarını, neredeyse hepsinin hukuk fakültesinden mezun olmakta başarılı olduklarını ve yargı alanında çalışmak için yapılan sınavı geçtiklerini ifade etmişlerdir (Sandel, 2017, s. 224). Üniversitenin

kabul standartlarını belirtmesi, başvuracak adaylar açısından bir fırsat eşitliği sağlıyor. Fakat bir üniversitede ırk mensubiyetini öğrenci kabul ölçütü olarak belirlemeli midir? Her ne şekilde olursa olsun (yani dezavantajlı gruplar olmaları önemli değildir) önemli mevki ve pozisyonlara ya da herhangi bir işe alınmada ırksal bir tercihte bulunmak ayrımcılık yapmak insanlara muamelede eşitsiz davranmaktır. Böyle ırksal bir ölçüt bırakın adil fırsat eşitliğini biçimsel anlamda fırsat eşitliğinin sağlanamadığının göstergesi olacaktır. O halde azınlıkların durumunu iyileştirmek ve onlar için adil fırsat eşitliğini sağlamak için ne yapmalıyız?

Bu aşamada Rawls'un fark ilkesi reddedilince adil fırsat eşitliği tek başına adil bir meritokrasi olacaktır ve doğuştan gelen yetenekler ve şans faktörüne bağlı olarak tesadüfen içinde doğduğumuz toplumsal koşullar eşitsizliğin derinleşmesine yol açacaktır. Hopwood örneğindeki azınlık gruplar veya benzer diğer gruplar için adil fırsat eşitliği onların gerekli yeterliliğe ulaşmalarını sağlayacak fazladan eğitim kaynağı ile mümkündür. Böylece dezavantajlı konumdaki bireylerin çağın gerektirdiği yeterliliğe ulaşmaları ve kendi hayat planlarını gerçekleştirme şansları avantajlılarla eşitlenmiş olacaktır. Eğitim bireyin kendini gerçekleştirmesinin aracıdır bu nedenle eğitime yapılan yatırım en nihayetinde toplumsal faydayı artıracaktır. Eğitim için fazladan kaynak doğal olarak avantajlılardan alınacak vergi ya da vergiler aracılığıyla karşılanacaktır. Fakat bu durumda kaynak temini için avantajlı konumda olanlara adaletsizlik yapılmış olur mu sorusu haklı olarak sorulacaktır. Bu verginin devlet tarafından zorla alınması demokratik bir toplumda kabul edilemez bu nedenle rızaya dayanması gerekmektedir. Avantajlı konumda olanların toplumdaki dezavantajlılara karşı sorumlulukları olmalı mıdır? Avantajlı konumda olanların nasıl ikna edileceği ve sorumluluklarının olup olmadığı sorusu, dördüncü bölümde eğitimin işlevi ve önemi kısmında temellendirilecektir.

3.4. Nozick'in, Rawls'un Adalet Teorisine Yönelik Eleştirileri

Nozick, Rawls'un bölüşümde adalet sorununu sadece toplumsal işbirliğinin olduğu toplumlar için tartışmasını sorunlu bulur. Toplumsal işbirliğinin olmadığı, herkesin kendi başının çaresine baktığı düzende adalet sorunu ortaya çıkmaz mı? Nozick'e göre Rawls bu sorunun cevabını vermemiştir. Belki de toplumsal işbirliğinin olmadığı bir durumda, her bireyin tek başına kendi çabasıyla elde ettiği şeyleri hak ettiği ya da başka hiç kimsenin bu kazanımlara karşı bir adalet talebinin

olamayacağı söylenebilir. Bu durumda kimin neye yetkili olduğu açıktır ve bir adalet teorisine de ihtiyaç yoktur. Rawls'un böyle yorumladığını düşünen Nozick, bunun yerine yetkilendirme¹² teorisinin güzel bir şekilde uygulanabileceğini savunur (Nozick, 2015, s. 243-244).

Toplumsal işbirliğinde bulunan farklı bireylerin katkılarını birbirinden ayırmak zor bir iştir. Her şey herkesin ortak ürünü olarak kabul edilir. Mantıken de bu ortak ürün üzerinde veya bu ürünün her hangi bir parçası üzerinde herkesin eşit oranda payı vardır. Hiç kimse diğerlerinden daha fazla hak talebinde bulunamaz. Fakat bazı görüşlere göre, ortak toplumsal işbirliğinin bu toplam ürünün nasıl bölüşürüleceğine bir şekilde karar vermesi gerekir. İşte bölüşüm adaletinin problemi budur (Nozick, 2015, s. 244).

Eğer toplumsal işbirliği sonucu ortaya çıkan üründe kimin ne kadar katkı sağladığı bilinmiyorsa Rawls'un fark ilkesi nasıl uygulanacak? Nozick'e göre Rawls'un fark ilkesi ortak üretime yapılan farklı katkıların birbirinden bir şekilde izole edilebilmesini gerektirir. Rawls eşitsizliklerin, toplumdaki en az avantajlı olanların durumunu iyileştirmeye yardım ediyorsa mazur görülebileceğini, eşitsizlikler olmazsa bu kötü durumdakilerin durumunun daha da kötüleşeceğini savunur. Bu durumda eşitsizlikler bazı kişilere farklı faaliyetlerde bulunmaları ya da herkesin eşit düzeyde, iyi bir şekilde yapamadığı rolleri üstlenmeleri durumunda verilecektir. Böyle bir ihtiyaç olduğu varsayılmaktadır. Nozick'e göre Rawls eşitsizliklere her kesin eşit düzeyde iyi yapabildikleri pozisyonları doldurmak için ihtiyaç duyulduğunu ya da en az beceri gerektiren en yavan pozisyonların en yüksek geliri getirmesi durumlarını göz ardı ediyor. Toplumsal işbirliği sonucu ortaya çıkan

¹² Yetkilendirme Teorisi: Nozick'in tarihselci adalet anlayışı olan yetkilendirme teorisi üç ilkeye dayanır:

- 1- Elde etme ile ilgili adalet ilkesi: Bu ilke ilk mülk edinmenin adil olup olmadığını içerir. Sahipsiz şeylere birileri sahip olurken geçen süreç adil ise kişinin mülkünü hak ettiği iddia edilir.
- 2- Transferle ilgili adalet ilkesi: Mülklerin bir kişiden bir başka kişiye hangi süreçlerle transfer edildiğini inceler. Ayrıca gönüllü takaslar, hediyeler vb. bu ilke uyarınca adil yapılmışsa, kişilerin elde ettiklerine hakkı vardır.
- 3- Düzeltme ilkesi: Mülk edinmeyle ilgili yukardaki iki ilke ihlal edilmişse düzeltme ilkesi yapılan adaletsizliklerin telafi edilmesi gerektiğini savunur. Nozick'e göre bir mülkü, elde etme ile ilgili adalet ilkesine uygun olarak elde eden kişi, o mülk üzerinde yetki sahibidir. İkinci olarak, bir mülkü o mülk üzerinde yetki sahibi olan başka birinden, transferle ilgili adalet ilkesine uygun olarak elde eden bir kişi o mülk üzerinde yetki sahibidir. Eğer transfer ve ilk edinim koşulları yerine getirilmemişse hiç kimse bir mülk üzerinde yetki sahibi olamaz (Nozick, 2015, s. 204-206).

ürün çözülemeyecek derecede ortak bir ürün ise söz konusu eşitsizliklere yol açacak teşvikler kime verilecek? Nozick bu durumda teşviklerin doğru kişilere gitmeme olasılığına dikkat çeker. Fakat Rawls'un mazur görülebilir eşitsizlikleri, bunların bilinebileceği varsayımına dayanır. Bu varsayım bölüşüm adaletiyle ilgili problemin çözüldüğünü gösterir, yani ortak olarak ortaya çıkan ürüne farklı katkılar, birbirinden ayırt edilebilir (Nozick, 2015, s. 247-248).

Farklılık ilkesi, daha kötü durumda olanların işbirliğine istekli olacağına dayanan şartlar getirmektedir. Nozick bu kötü durumda olanlar için daha iyi şartların da olabileceğini belirtir. Fark ilkesi bize şunu söyler; iyi durumda olanlar kötü durumda olanlarla işbirliğine girdiğinde kazanırlar, kötü durumda olanlarda da iyi durumda olanlarla işbirliğine girdiğinde kazanırlar. Fakat Nozick'e göre tarafsızlık ilkesi daha iyi ve daha kötü durumda olanlar arasında tarafsız değildir. Çünkü bu işbirliğindeki tarafların kazandıkları birbirine eşit değildir. İyi durumdakiler daha çok kazanırken kötü durumdakiler daha azla yetinmek zorundadırlar (Nozick, 2015, s. 252). Fakat kötü durumdakiler normal şartlarda zaten kötü oldukları için durumlarını iyileştirecek böyle bir eşitsizliğe rıza göstereceklerdir. Nozick kötü konumdakilerin başka bir sistemde, onlardan daha kötü konumda olanların bulunduğu eşit olmayan bir sistemde, daha fazla kazanma olasılıkları olabileceğini savunur (Nozick, 2015, s. 255). Bu durumda daha iyi konumda olanların bu şartları kabul edip etmeyeceği sorunu ortaya çıkar. Rawls'a göre A ve B iki gruptan iki temsilci olup, A daha iyi konumda olmalıdır. Zor olan şey iyi konumda olan A'nın şikâyet için hiçbir gerekçesinin olmadığını göstermektir. Belki de A kazanabileceğinden daha azını kazanmaya zorlanıyordur. Çünkü onun daha çok kazanması B'nin zarar etmesine yol açacaktır. Bu durumda iyi konumda bulunan A kişisi nasıl ikna edilir? Rawls'a göre öncelikle şunun bilinmesi gerekir, toplumsal işbirliği her ikisinin de iyiliği içindir. Toplumsal işbirliği olmazsa hiç kimse iyi bir hayat süremez. İkinci olarak herkesin gönüllü olarak işbirliğine girmesi istenebilir fakat bunun için sistemin şartlarının makul olması gerekir. O halde farklılık ilkesi daha iyi konumda olanların ya da sosyal şartları itibariyle daha talihli olanların, herhangi bir işe yarar düzenlemenin herkesin iyiliği için gerekli bir şart olduğu durumlarda diğer insanların kendileriyle işbirliği yapmasını bekleyebilecekleri hakça bir sistem getiriyor gibi görünmektedir (Rawls, 1971, s. 103). Nozick'e göre Rawls'un iyi konumdakilere söylediğini varsaydığı şey bu kişilerin şikâyet için gerekçeleri olmadığını göstermez. Rawls'un

söylediği yani herkesin iyiliğinin toplumsal işbirliğine dayandığı ve bu işbirliği olmazsa kimsenin iyi bir yaşam süremeyeceği argümanı, daha kötü konumdakilere başka bir ilkeyi öneren, başka biri tarafından da söylenebilir. Hatta bu önerilen ilke iyi konumda olanların durumunun maksimize edilmesini de içerebilir. Rawls sadece önerdiği farklılık ilkesinin hakkaniyetli olduğunu tekrarlıyor fakat bunun mantıklı olmadığını düşünenleri ikna edecek cevaplar veremiyor. Nozick’e göre Rawls B’nin alabileceğinin daha çok olması için daha iyi konumda olan A’nın daha az almaktan şikâyetçi olmak için hiçbir gerekçesi olmayacağını göstermemiştir (Nozick, 2015, s. 256-257).

Nozick, Rawls’un toplumsal işbirliğinden faydalanmak istemeyenleri yok saydığını iddia eder. Ona göre eğer zengin olanın haklı mülkü ondan alınıp yoksula verilecekse bu işbirliğinden fayda sağlayacak olan yoksuldur. Nozick’e göre, adalet ilkeleri kişilerin sahip olduklarıyla ne yapmak istedikleri konusunda seçim hakkı tanımamaktadır ve zengin olanın hakkını göz ardı etmektedir (Nozick, 2015, s. 252). Bu durumda zengin olan hangi gerekçeyle işbirliğine razı olacaktır? Nozick’e eşitliğin kendi içinde değer taşıdığı, bu nedenle arzu edilen bir şey olduğu ve gelir farklılığındaki uçurumun yol açacağı olumsuz sonuçlar göz önünde bulundurularak itiraz edilebilir. Zenginlik beraberinde güç olgusunu da taşır. Feodal toplumlarda mülkiyetin sadece aristokratların elinde olduğu dönem mülksüz insan yığınları serf ya da köle olarak hayatta kalmaya çalışıyordu. Feodal toplumlar günümüzde pek olmasa da Cohen’in belirttiği zenginliğin bir insana, diğerlerinin hayatları üzerinde kabul edilemez bir kontrol olanağı verdiği düşüncesi doğrudur ve insanların sahip olduğu mülk miktarı bu nedenle sınırlandırılmalıdır. Cohen’e göre mülk, sadece ihtiyaçların karşılanması amacıyla yararlanılan bir araç değil, başkalarının hayatlarını kontrol etme aracı olarak da bir güç kaynağıdır (Cohen, 1999, s. 677-92). Eğer az sayıda insan, bir toplumdaki servetin neredeyse tamamını kontrol ediyorsa, bu onlara diğer vatandaşların yaşamları üzerinde kabul edilemez bir kontrol derecesi sağlayabilir: nerede ve nasıl çalışabilecekleri, ne satın alabilecekleri ve genel olarak hayatlarının nasıl olacağını. Daha dar bir ifadeyle, bir ülkedeki kamu medyasına sahip olmak, birisinin toplumdaki diğer kişilerin kendilerini ve yaşamlarını ve toplumlarını nasıl anladıklarını kontrol etmesini sağlar. Eşit olmayan ekonomik güç, bazılarını, daha az seçeneğe sahip olan diğerleri üzerinde haksız ticaret koşullarını uygulayacak bir konuma getirebilir (Scanlon, 2019, s. 9).

Rawls fark ilkesinin her duruma uyarlanacağını iddia etmez. Fark ilkesinin toplumun temel yapısına uygulanacağını söyler. Bu durumda karşıt olarak hiçbir mikro örnek kabul edilmez. Nozick, bu ilkenin toplumun temel yapısına uyarlanıp uyarlanmayacağına nasıl karar verileceğini sorar. Düşünsel dengenin önemli bir bölümü bazı mikro durumlarda adalet ilkelerini denediğimiz düşünce deneylerinden ibaret olacaktır. Doğru adalet ilkeleri evrensel olarak uygulanabilir ilkeler olmalıdır. Eğer bu ilkeler mikro olarak uygulanamıyorsa evrensel de olamazlar. Doğru adalet ilkeleri evrensel olduğuna göre mikro durumları ele almayan ilkeler doğru olamazlar. Adaletin temel ilkeleri, bölümlerinde değil de en büyük toplumsal yapıda uygulanabildiğinde mi ortaya çıkar? Belki de bu parçalar adil olmasa da bütün bir sosyal yapının adil olduğu düşünülebilir. Çünkü her bir bölümdeki adaletsizlik bir başka bölüm tarafından dengelenebilir ya da etkisini kaybedebilir (Nozick, 2015, s. 265). Temel ilkelerin mikro testlerini göz ardı etmenin nedeni, mikro durumlarda özel yetkilenmelerin bulunması olabilir mi? Temel ilkeler bu yetkilenmelerle ters düşecektir. Çünkü ilkeler bu yetkilenmelerden daha derin seviyelerde faaliyet gösterecektir. Yetkilenmeyi içeren hiçbir mikro durum kabul edilemez. Bu mantığa göre Rawls hiçbir yetkilenme görüşünü doğru kabul etmez ve bazı seviyelerin hiçbir yetkilenmelerin olamayacağı kadar derin olduğunu varsayar (Nozick, 2015, s. 267).

Bütün yetkilenmeler yüzeysel seviyelere indirgenebilir mi? Örneğin insanların kendi vücut bütünlüğü üzerindeki yetkileri... Fark ilkesi, en kötü konumdaki kişilerin durumunu maksimize etmeye yönelik ilkenin uygulaması, vücut bölümlerinin zor kullanılarak yeniden dağıtımını sağlar mı? Nozick'e göre Rawls hiçbir yetkilenme görüşünü kabul etmiyorsa bir kişinin kendi vücut bütünlüğü üzerindeki yetkisini de kabul etmiyordur. O halde iki gözü de görmeyen bir kişiye iki gözü de sağlam olan biri, sağlam bir gözünü vermeye zorlanabilir mi? (Nozick, 2015, s. 267).

Hangi gerekçelerle adaletin temel ilkelerinin sadece bir toplumun temel kurumsal yapısı ile bağdaşması gerektiği iddia edilebilir? (Nozick, 2015, s. 267-268). Rawls temel özgürlüklerde herkesin en geniş ve eşit şekilde hakkı olduğunu ve bu ilkenin ikinci ilkeye önceliği olduğunu vurgular. Buna göre hiç kimsenin özgürlüğü gelir ve refahın bölüşümü için feda edilemez. Birinci ilkenin ikinci ilkeye göre öncelikli olması Nozick'in eleştirisinin haklı olmadığını gösterebilir. Rawls kişinin

vücut bütünlüğünün korunmasını birinci ilkedeki temel özgürlükler bağlamında bir hak olarak görür. Bu nedenle kötü durumdaki birinin durumunu düzeltmek adına hiç kimsenin vücut bütünlüğüne zarar verilemez. Adalet teorileri arasındaki lexical düzen hiçbir ekonomik ve sosyal hak için özgürlüklerin ve bu özgürlüklerle ilişkili hakların ihlal edilemeyeceği yönündedir. Nozick'ın bu eleştirisinin cevabı, yukarıda belirtildiği üzere, Doğan'ın ekonomik ve sosyal şartların belirlediği statülerin insanlara daha fazla özgürlüğün yolunu açtığına (Doğan, Küresel Açlık Sorunu ve Sosyal Adalet, 2011, s. 31) dair düşünceleridir. Bu nedenle ekonomik ve sosyal şartların eşit ya da eşite yakın olduğu koşullarda özgürlükler de daha adil bir şekilde dağıtılmış olacaktır.

Rawls'un doğal özgürlük sistemini reddetme sebebi, doğal yetenek ve becerilerin ahlaki açıdan keyfi dağılımıdır. Bu yetenekler zaman içinde sosyal şartlar, kaza ve talih gibi şans ihtimalleri sonucu gelişir. Nozick'e göre Rawls insanların kendi doğal yetilerini geliştirmeyi ne şekilde tercih ettikleri konusuna hiç değinmez. Bu konunun neden bir kenara bırakıldığı belli olmamakla birlikte belki de bunun sebebi bu tür tercihlerin kişinin kontrolü dışındaki faktörlerin sonuçları olarak görülmesi ve ahlaki açıdan keyfi olarak nitelendirilmesidir (Nozick, 2015, s. 276). Rawls'a göre bir kişinin yeteneklerini geliştirmesini mümkün kılacak üstün karakteri büyük oranda hak ettiği konusu sorunludur. Çünkü kişinin karakteri, büyük oranda hak ettiği konusunda hiçbir iddiada bulunamayacağı talihli bir aileye ve sosyal şartlara dayanır (Rawls, 1971, s. 104). Kişinin karakterinin şekillenmesinde hem kalıtımın hem de çevresel faktörlerin etkisi olabilir. Bu konuda aşırı belirlenimci bir tavır sergilemek doğru olmayabilir. Fakat eğitim ile ilgili sosyolojik araştırmalar genellikle örgün eğitimdeki başarı ya da başarısızlık durumlarını belirleyen asıl faktörün bireyin aile yapısı ve sahip olduğu sosyal koşullar olduğu yönündedir. Bu araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda Rawls'un bu iddiasında haklı olduğu söylenebilir. Buna rağmen kalıtsal etkilerin varlığını da yadsımamak gerekmektedir. İster kalıtsal isterse de sonradan şans eseri bireyin sahip olduğu çevresel faktörler olsun her ikisi de ahlaki açıdan rastlantısalıdır. Bu nedenle bu eşitsizlikler telafi edilmelidir.

Doğal yeti ve yeteneklere doğuştan sahip olma ve onların hayatın başında büyütülüp geliştirilmesi ihtimalleri ahlaki açıdan bakıldığında keyfidir. Her hangi bir

kişinin göstermek istediği çabayı, onun tabii yetenek ve becerileri ile ona açık olan alternatifler etkiler. Daha iyi konumda olanların, diğer şartların eşit olması durumunda, sıkı bir şekilde mücadele etme olasılıkları yüksektir (Rawls, 1971, s. 311-312). Nozick'e göre bu argümanda belirtilenler dış faktörlere bağlanmıştır. Oysa bunlar kişinin özerk tercihi ile başarılabilir, fakat Rawls bir kişinin özerkliği ve eylemlerinden birincil sorumlu olmasını göz ardı ederken bir yandan da özerk varlıkların onur ve kendine saygısını destekleyen bir teori öne sürerek kendisiyle çelişmiştir (Nozick, 2015, s. 276). Bireyin özerkliği onun kendini gerçekleştirmesini sağlayacak bir eğitimle mümkün olabilir. Eğitim bireyin doğduğu andan ölümüne kadar devam eden bir süreç olarak kabul edilir. Bu durumda bireyin özerkliği ve tercihleri içinde doğduğu koşullar tarafından belirlenecektir. Buda şu anlama gelir: Birey ailesinin ve sosyal çevresinin tercihleri ile hareket edecektir ve bu tercihler onun özerk tercihleri olmayacaktır. Bireyin sahip olduğu koşullar ne kadar sınırlı olursa önündeki seçenek havuzu da o kadar sınırlı olacaktır. Diğer tarafta sınırsız seçenek imkânı sunulan birileri oldukça adil bir hayat şansından söz edilemez.

Nozick'e göre Rawls orijinal pozisyonundaki insanların tabii özgürlük sisteminin tüm farklı yorumları arasında, açıkça bir değerlendirme yapıp tercihte bulunup bulunamadıkları ve bu kişilerin bu sistemi hangi gerekçelerle reddettiklerini açıklayamamıştır (Nozick, 2015, s. 277).

Nozick'in hakkaniyet olarak adalete yönelik eleştirilerinden biri hak etme ve hak sahibi olma meseleleriyle ilgilidir. Mülkiyet kavramı, genellikle hak etme ve hak sahibi olma ile ilgilidir. İnsanların neye nasıl sahip oldukları hakkındaki tartışma, insanların adalet gereği neleri hak ettikleri ya da nelere yetkili oldukları sorusuyla doğrudan bağlantılıdır. Rawls'un tabii özgürlük ve liberal eşitlik ilkelerini reddetme nedeni, insanların doğal yetilerinin ahlaki açıdan keyfi olması ve bu yetilerin kullanılması sonucunda elde edilen kazanımları hak etmemeleridir. Rawls bu keyfiliği ortadan kaldırdığı gerekçesiyle fark ilkesini benimser. Nozick doğal yetilerin ahlaki açıdan keyfi olmasının hak etmenin değerini azaltmayacağını iddia eder ve azaltmış olması halinde buradan çıkarılması gereken sonucun fark ilkesi olmayacağını ancak doğal özgürlüğün bir versiyonunun olabileceğini savunur.

Rawls'a göre doğuştan gelen yetenek, beceri, zekâ gibi yetilerin dağılımı keyfi ve rastlantısaldır. Bunlar şans ve talih ile belirlenir. Bu nedenle keyfidirler. Bu yetiler

ve nitelikleri ahlaki bakımdan keyfi olduğundan hak edilmemiştir. Peki, doğal yetiler hak edilmediklerine göre bertaraf mı edilmelidirler? Rawls bireysel özgürlüklerin öneminin farkında olarak bu yetilerin bireye sağladığı kazanımları bertaraf etmeye çalışmaz. Eğer bu doğal yeteneklere sahip kişiler bu yetilerini en kötü konumdakilerin durumunu daha iyi edecek projelerde kullanırlarsa, bu projelerden elde edilen kazançları hak ederler. Bu durum onlar için avantaj sağlayabilir ve bu avantaj adildir. Nozick doğal yetilerin bölüşümcü etkilerinin bertaraf edilip edilmemesiyle ilgili iki argümanı ele alır ve bu doğal yetilerdeki farklılıkların neden olduğu kazanımlardaki farklılığı bertaraf edecek ya da minimum hale getirecek inandırıcı bir argüman olmadığını gösterir (Nozick, 2015, s. 291).

Nozick'e göre doğal yetilerin sağladığı kazanımların bertaraf edilmesiyle ilgili birinci argüman pozitif argümandır. Pozitif argümana göre doğal farklılıkların bölüşümcü etkileri bertaraf edilmelidir. İkinci argüman negatif argüman olarak adlandırılır. Bu argüman sadece farklılıkların bertaraf edilmemesini savunan argümanı çürütmeye çalışır ve başka sebeplerden dolayı farklılıkların bertaraf edilmemesi olasılığını açık bırakır (Nozick, 2015, s. 278-279).

Pozitif argümana göre doğal yetilerin farklılığı kazanç farklılığına yol açar bu da gelirin eşit bölüşümünü engeller. Bu nedenle bu farklılıkların bertaraf edilmesi gerekmektedir. Burada önemli olan doğal yetenek farklılığının ahlaki bakımdan keyfi sayılmasının nasıl bir işleve sahip olduğunu göstermektir. Bunun tespit edilmesi için Nozick farklı çıkarımsal argümanlarla incelemeyi sürdürür. Pozitif argümanın ilk çıkarımı şöyledir. Doğal yeti farklarının ahlaki bakımdan keyfiliği şöyle bir işleve sahiptir: İlk olarak 1) her birey sahip olduğu kazanımları hak etmelidir. Hakkı olmadığı kazanımlara sahip olmamalıdır. 2) Bireyler doğal yeti olan servetlerini ahlaki olarak hak etmezler. 3) Eğer bir bireyin sahip olduğu F yetisi onun kazanımı olan C miktarını belirliyorsa ve eğer F yetisi hak edilmemişse o halde C kazancı da hak edilmemiştir. Bu yüzden 4) bireylerin kazançları kısmi olarak doğal yetileri olan servetleri ile belirlenmemelidir (Nozick, 2015, s. 279). Nozick'e göre Rawls ahlaki hak edişe göre bir bölüşüm yapılmasını reddeder ve dolayısıyla yukarıdaki argümanın birinci önermes Rawls tarafından kabul edilemez. Bu nedenle yukarıdaki argümanın hiçbir farklı biçimi doğal servetlerdeki hak edilmemiş farklılıklardan kaynaklanan bölüşümcü hisselerdeki farklılıkları reddetmesinin temelini

oluşturamaz. Eğer yukarıdaki argümanın birinci önermesi reddedilirse bu pozitif argümanın nasıl ortaya konulacağı açık olmaktan çıkar (Nozick, 2015, s. 280).

Nozick yetkilenme kavramının da ahlaki hak edişlere göre bir bölüşümü kabul etmediğini vurgular. Transfer ilkesi, herhangi bir kimsenin doğal yetisi aracılığıyla elde ettiği bir kazancı bir başkasına transfer edebileceğini savunur. Transfer edilen kişinin bu kazancı almayı hak edip etmemesinin bir önemi yoktur. Önemli olan transfer sürecinin meşru olup olmadığıdır. Yetkilenme kuramı gereği bu durum adildir (Nozick, 2015, s. 280). Gelir eşitsizliğindeki uçurumun bazılarını köle konumuna düşürebileceği ve yaratacağı benzer kötü durumlara Cohen'in düşünceleri çerçevesinde cevap verilmişti. Gelir eşitsizliğine yol açan nedenlerden biri mirastır ve mirasın transferi eşitsizlik durumunu kaçınılmaz şekilde etkilemektedir. Bir kişi anne ya da babasından kalan mülkler üzerinde yetki sahibi kabul edilir. Nozick bunun meşru olduğunu iddia edecektir. Fakat bu yetki sahipliği onların diğer başkaları üzerinde güç sahibi olmalarına yol açacaktır.

Pozitif argümanın ikinci versiyonu şöyledir. 1) Kazanımlar ahlaki bakımdan keyfi olmayan bir yönteme göre bölüşülmelidir. 2) Bireylerin farklı doğal servetlere sahip olması ahlaki bakımdan keyfidir. Bu nedenle, 3) kazanımların doğal servetlere göre bölüştürülmemesi gerekir. Fakat doğal servet farklılığı, ahlaki bakımdan keyfi olmayan ve bölüşümcü meselelerle ahlaki bir ilişkisi olduğu aşikâr olan başka farklılıklarla ilişkili olabilir. Örneğin Hayek'in düşüncesine göre, kapitalizmde bölüşüm genellikle başkalarına verilen hizmete bağlıdır. Kapitalist sistemin ilk ilkesi ahlaki bakımdan keyfi değildir. Fakat doğal yeteneklerdeki farklılık verilen bu hizmetlerdeki yeteneklerde farklılığa neden olacaktır. Bu durumda bölüşümdeki farklılıklar doğal servet farklılığı ile bir şekilde ilişkili olacaktır. Nozick üçüncü önermedeki istisna durumların, bu örnekteki gibi, açıkça belirtilmesi gerektiğini düşünür. Bu da oluşturulacak her kalıbın ahlaki açıdan keyfi olduğu sonucuna yol açar (Nozick, 2015, s. 280-281).

Pozitif argümanın üçüncü versiyonu şöyledir. 1) Kazançların ahlaki bakımdan keyfi olmayan bir kalıba göre bölüşülmesi gerekir. 2) Bireylerin farklı doğal servetlere sahip olması ahlaki bakımdan keyfidir. 3) Eğer bir kalıp kazançlar arasındaki farklılığın, kişilerdeki doğal servet farklılığından kaynaklandığını dile getiriyorsa ve eğer bu farklılıklar ahlaki açıdan keyfi ise o zaman kalıp da ahlaki

açından keyfidir. Bu nedenle, 4) Doğal servetlerdeki farklılıkların kişiler arasındaki kazançlarda farklılığa neden olmaması gerekir (Nozick, 2015, s. 281-282). Bu versiyondaki üçüncü önermeye göre, bir kalıbın temelini oluşturan her hangi bir keyfiyet, kalıba sızar ve ahlaki açıdan fazlasıyla keyfi kılar. Fakat Rawls'un önerdiği kalıp da dahil olmak üzere, herhangi bir kalıp, nasıl ortaya çıktığının bir açıklaması olarak, ahlaki açıdan bir takım keyfi gerçekleri içerecektir. Farklılık ilkesi bazı kişilere diğerlerine göre daha fazla bölüşümcü hisse verilmesini öngörür. Bu hisseleri kimlerin alacağı, kısmen de olsa bu kişilerle diğer kişiler arasındaki farklılıklara, yani ahlaki bakımdan keyfi olan farklılıklara dayanacaktır (Nozick, 2015, s. 282).

Rawls doğal yeteneklerin ahlaki açıdan keyfi olmasını, hak etmenin temeline koymuştur. Bu doğal yetiler ahlaki açıdan keyfi olduğu için hak edilmemişlerdir. Fakat eğer bir kişi doğal yeteneğini kullanarak bir kazanç elde ediyorsa ve bu kazancı en az avantajlı kişinin durumunu iyileştiriyorsa bu kişinin bu kazancı hak ettiği savunulur. Fakat bu durum da aslında ahlaki açıdan keyfidir. Rawls doğal yetilerin kullanımının aşırı kazanımlara yol açacağını varsayar. Fark ilkesi, bu kazanımların toplumdaki en dezavantajlının durumunu, kısmen de olsa, düzeltmeye katkı sağlar. Hak temelini kolektif hak etmeye dayandırılmasında Rawls'un amacı, toplumdaki en iyiler ile en kötüler arasındaki uçurumun azaltılması olabilir. Rawls, en iyiler ile en kötüler arasındaki uçurumun çok açılmasının, insanlar arasındaki eşitsizliği arttıracak ve bu durumun olumsuzluklarını fark etmiş olabilir. Bu nedenle kişilerin doğal yetilerinin sebep olduğu kazanımları sınırlandırmıştır. Fakat toplumsal yapı içerisinde gelir farklılığına yol açan tek neden doğal yetenek farklılığı değildir. Dahası doğal yetenek farklılığının gelir açısından büyük bir uçuruma neden olacağı da tartışmalıdır. Aşırı gelir farklılığına neden olan miras, piyango, manipülatif işlemler vb. azımsanamayacak düzeyde etkili olabilmektedir. Geçmişte çeşitli devlet politikalarıyla zenginliğin büyük kısmını ele geçirenler, (ki bu zenginliğin ele geçirilme şekli yani ilk edinme adil değildir) bu zenginliği miras yoluyla yakınlarına bırakmakta ve miras üzerinden genellikle sabit oranlı cüzzi bir vergi alınmaktadır. Çalışanlardan alınan artan oranlı vergi ile kıyaslandığında mirastan neredeyse hiç ya da çok az bir vergi alınmaktadır. Oysaki miras gelir adaletsizliğine yol açan en önemli etkenlerdendir.

Pozitif argümanın dördüncü versiyonu eşitlik nosyonuna odaklanır. 1) Eşit olmamalarını gerektiren bir ahlaki neden olmadığında bütün kazançların eşit olması gerekir. 2) Doğal yetiler birbirinden farklıdır. Bu farklılık ahlaki açıdan hak edilmemiştir. Bireylerin doğal servetler bakımından farklı olmaları için bir ahlaki sebep yoktur. 3) Bireylerin bir takım kişisel özellikler bakımından neden farklı olduklarının ahlaki bir sebebi yoksa bu kişisel özellikler başka özelliklerde (kazanımlarda) farklı olmalarını gerektirecek bir ahlaki sebep oluşturmaz. Bu nedenle, 4) bireylerin farklı doğal servetlere sahip olmaları kazanımlarının neden eşit olmaması gerektiğine bir sebep teşkil etmez. 5) Kazanımların neden eşit olmaması gerektiğinin başka bir ahlaki sebebi yoksa bireylerin kazanımlarının eşit olması gerekir.

Buradaki birinci önerme eşitlikten uzaklaşmak için bir ahlaki neden yoksa bireylerin kazanımlarının eşit olması gerektiğini ifade eder. Peki, ama neden eşit olmalıdır? (Nozick, 2015, s. 286). Eşitlik ile ilgili bir çok argüman sadece insanlar arasındaki farklılıkların farklı olduğunu ve geçerli nedenlerinin ortaya konması gerektiğini savunur. “İnsanlara yapılan muamelelerdeki farklılıkların haklı gerekçelerinin ortaya konması gerekir” (Nozick, 2015, s. 287). Herkese eşit muamele için gerekçe, bir kişinin veya bir grubun kendi arzularına ya da geçici heveslerine göre belli bir muameleyi ihsan ettiği bir durumda söz konusu olur. Bu davranış, bir kişinin herkese muamele ettiği bir durumdur. Nozick’e göre insanlara yapılan farklı muamelelerin haklı gerekçesini göstermeye gerek yoktur. Sinemaya gitmek isteyen bir kişi herhangi iki sinemadan birini tercih eder. İki sinemadan herhangi birine gittiğinde diğer sinema sahibine haklı gerekçeler sunma zorunluluğu bulunmamaktadır. Çünkü o kişinin canı bu sinemaya gitmek istemiştir (Nozick, 2015, s. 287). Nozick muamele eşitliğinin gerekçelendirilmesini sadece krallığın, padişahlığın, diktatörlüğün vb. olduğu toplumlar için geçerli olduğunu düşünmüştür. Bu durum herkesin istediğini yapabilmeyi haklı görmeye yol açacaktır. Örneğin, siyasal iktidarı ellerinde bulunduranlar tarım arazilerini yandaşlarına menfaat sağlamak amacıyla imara açabilir. Nozick’e göre transfer etme yetkisine sahip olan siyasal iktidarın bunun haklı gerekçelerini diğer vatandaşlara gösterme zorunluluğu olmamalıdır, transfer etme şartlarının sağlanması yeterlidir. Tarım arazileri ve genelinde tüm araziler yurttaşların hepsinin hak sahibi olduğu doğal varlıklardır. Yetkiyi geçici veya kalıcı olarak ellerinde bulunduranlar sırf öyle istedikleri için

herkese ait olanı diledikleri gibi kullanamazlar. Tüm yurttaşların menfaatine olacak bir uygulama olmadıkça belli grup ya da gruplara fayda sağlayacak uygulamaların haklı gerekçelerinin gösterilmesi ve diğerlerinin bu durumun haklılığına rıza göstermeleri gerekir. Aksi halde uygulamaların dışında kalan bireylere haksızlık yapılmış ve hakları çiğnenmiş olacaktır. Nozick bireysel özgürlüğü azamileştirirken bu aşırı bireysel özgürlüğün başkalarının esaretine yol açabileceğini göz ardı etmektedir.

Nozick özgür bir toplumda bölüşümün hükümetin eylemleri sonucu ortaya çıkmadığını söyler. Mahalli bireysel takasların sonuçlarının bertaraf edilmesindeki başarısızlık da devlet eylemini oluşturmaz. Bu nedenle belli bir muamelede bulunacak tek bir şey yoksa ve herkes istediği gibi kazanımlarını başkalarına vermeye yetkili ise muameledeki farklılıkların haklı gerekçelerini göstermek ile ilgili kuralın kapsamlı bir uygulama alanı olması gerekmez (Nozick, 2015, s. 287). Varsayalım babanızdan kalan bir tarlanız var. Babanız burayı taşlardan temizlemiş, ekilip biçilen bir tarla haline getirmiş, yani ilk mülk edinme ilkesine uygun hareket etmiş ve bu nedenle tarla üzerinde yetki sahibidir. Babanız yetki sahibi olduğu bu tarlayı size miras bırakmaya yetkilidir ve sizde bundan sonra (transferde adalet ilkesine uygun olduğu için) bu tarla üzerinde yetki sahibisiniz. Bu tarlada uranyum buldunuz ve tarlanızı satıp paraya dönüştürmek istediniz. Tarla üzerinde tam yetkili olduğunuzdan onu transfer edebilirsiniz ve varsayalım ki kötü niyetli biri tarlanıza çok para teklif etti siz de para kazanmak amacıyla tarlanızı bu kötü niyetli kişiye sattınız. Kötü niyetli kişi uranyumu nükleer silaha dönüştürüp birçok insanın ölümüne yol açtı. Bu durumda mahalli bireysel takas haklı bir takas mıdır? Devlet bu takasın yol açtığı sonuçlardan (birçok masum insanın ölümü ve belki birçoklarının hastalık ve sakatlık durumu) sorumlu olmayacağı için zarar görenlere bir şey yapmamalı mıdır? Masum insanlar kaderlerine mi terkedilmeli midir?

Nozick özgürlük ve demokrasinin bulunduğu ortamlarda mikro ölçekte haksızlık veya adaletsizliklerin olmayacağını ileri sürse de günümüz dünyasında bunun yer bulmadığı bilinmektedir. Nitekim bir üniversite rektörü, akademik kadroları dağıtırken atama yükseltme kriterleri olsa bile, atama jürisini subjektif bir şekilde belirleyerek ve bu jüri üyelerine atanması gereken kişiyi ima ederek haksızlıklar yapabilir. Bu atamayı yaparken görünürde kriterlerin olduğunu bile ileri

sürecektir. Aynı şekilde bir il milli eğitim müdürü bir okula müdür atayacakken, kendine ya da siyasal iktidara yaranmak için siyasal iktidara yakın olan birini müdür atayabilecektir. Bu müdür okuluna öğrenci alırken benzer güdüler ile hareket edebilmektedir. Yine aynı şekilde ulaştırma bakanlığı yol, köprü ve tünel ihalelerinde tüm kurallar ve standartlar belli olmasına rağmen içeriden bilgi dağıtmak suretiyle ihaleyi kazananı kendisi belirleyebilir. Bütün bunların hepsi özgür ve demokratik bir toplumda gerçekleşebilecek/gerçekleşmiş şeylerdir. Görüldüğü üzere mikro olaylara bakıldığında bile azımsanmayacak ciddi ayrımcılık sorunları yaşanabilir.

Doğal yetilerin sağladığı kazanımların bertaraf edilmesiyle ilgili ikinci argüman negatif argümandır. Bu argümanın birinci versiyonu; 1) Bireyler doğal servetlerini hak ederler. 2) Eğer bireyler X'i hak ediyorsa X'in ortaya çıkaracağı herhangi bir Y'yi de hak ediyorlardır. 3) Bireylerin kazanımları doğal servetlerinden dolayı ortaya çıkar. Bu nedenle, 4) Bireyler kazanımlarını hak ederler. 5) Eğer bireyler bir şeyi hak ediyorsa ona sahip olmaları gerekir. Nozick'e göre, Rawls bu argümanı, ilk önermesini reddederek çürütürdü. Fakat karşı argümanlar da bulunmaktadır (Nozick, 2015, s. 289).

Negatif argümanın ikinci versiyonu şöyledir; 1) Eğer bireyler X'e sahiplerse ve X'e sahip olmaları (hak edip etmemesi önemli değil) herhangi birinin X üzerindeki hakkını veya yetkisini ihlal etmiyorsa ve Y başka bir kişinin haklarını veya yetkilerini ihlal etmeyen bir süreçle X'den ortaya çıkıyorsa o zaman birey Y üzerinde yetkilidir. 2) Bireylerin ellerindeki doğal yetilere sahip olmaları başka birinin yetki veya haklarını ihlal etmez (Nozick, 2015, s. 289-290).

Hiç kimse genetik piyangodaki şansını, toplum içindeki avantajlı başlangıç konumunu ve hatta yeteneklerini çalışkanca geliştirmek üzere kendisini motive eden üstün karakteri hak etmediği için, hiç kimsenin bu servetlerin yarattığı avantajları hak ettiği söylenemez. Nozick'in tartıştığı şey, bu çıkarımdır. 'Bir kişinin Y'yi (kendi yaptığı bir resmi elde tutma hakkı, *A Theory of Justice*'i yazmış olmaktan dolayı övgüye mazhar olması vs.) kazanma sürecinde kullandığı (doğal servetler de dâhil olmak üzere) her şeyi yalnızca kazanmış olması (ya da sair surette hak etmesi) durumunda Y'yi hak etmesi doğru değildir. Bu uğurda kullandığı şeylerden bazılarını gayrı meşru bir yolla olmamak kaydıyla pekâlâ sahip olabilirler. Yukarıdaki argüman insanların emek verip ürettikleri üzerinde, başkalarının

kendilerine verdikleri veya takas ettikleri şeyler üzerinde yetkili olduğu savını getirir. İnsanlar bu şeylere yetkili olurlar ama hak etme farklı bir durumdur. Hak edilen şeylerin altında bulunan temellerin kendilerinin hak edilmiş olmasına gerek yoktur (Nozick, 2015, s. 290).

Nozick'e göre insanların bir şeyi hak ettiğini söylemesek bile o şey üzerinde yetkili olduklarını söyleyebiliriz. Şöyle ki; 1) Bireyler doğal yetileri üzerinde yetki sahibidirler. 2) Eğer bireyler bir şey üzerinde yetki sahibi ise ondan meydana gelen şey üzerinde de yetki sahibi olurlar. 3) Bireylerin kazanımları doğal yetilerinden dolayı meydana gelir. Bu nedenle, 4) Bireyler kazanımları üzerinde yetki sahibidirler. 5) Bireyler bir şey üzerinde yetki sahibi iseler o şeye sahip olmaları gerekir. Nozick'e göre, insanların doğal servetleri ahlaki bakımdan ister keyfi olsun, isterse olmasın bu yetiler ve bu yetilerin meydana çıkarttığı her şey üzerinde insanlar yetki sahibidirler. Nozick böylelikle doğal yetilerdeki farklılıkların neden olduğu kazanımlardaki farklılığı bertaraf edecek inandırıcı bir argümanın olmadığını gösterdiğini ifade eder (Nozick, 2015, s. 291).

Bir şeyi hak etmek için, o şeyi kazanmak, kullanılan doğal yetileri ya da her şeyi hak etmek zorunlu olmayacaksa liyakat neye dayanacak? Nozick, bir şeyi elde ederken kullanılan şeylerden bazılarını sahip olunabileceğini ve bunda gayrı meşru bir yan bulunmadığını söyler. Bir şeye meşru bir şekilde sahip olmak, ona sahip olurken kullanılan şeylerin (doğal yetenek, beceri, zekâ vb.) hak edilip edilmediğini mümkün kılar mı? Nozick, insanların gayrı meşru olmayan bir yolla sahip oldukları şeylere hak kazandıklarını iddia ediyor gibi görünür; bu kişilerin tabii servetleri de tahminen bunlar arasındadır. Ancak, bir şeye gayrı meşru olmayan bir yolla sahip olmak, buna hak kazanmakla aynı şey değildir; bu, mülkiyetin belirlenmemiş bir anlamı uyarınca o şeye basitçe sahip olmaktan başka bir şey değildir. Zekâ, fiziksel güç ya da sağlık gayrı meşru olmayan bir yolla sahip olunabilecek şeyler arasında yer alsada, bundan çıkan sonuç bu gibi şeylere hak kazanmak değildir; zira hak kazanma olgusu, yürürlükte olan bir işbirliği planına dayanır.

Rawls'a keyfi biçimde verilmiş bir servetin ya da ayırt edici niteliklerin, kişiliğin esaslı bir yapı taşı olmadığını, yalnızca tesadüfi bir vasfı olabileceğini söyler. Kişinin ayırt edici nitelikleriyle benlik arasında daima bir mesafe vardır ve bu nitelikleri benliğin yapı taşı olmasından ziyade vasıfları kılan şey de budur. Bu

nitelikler benliğin kendisi değil, benliğe ait olan şeylerdir. Eş deyişle beni ben yapan şeyler değil, sahip olunan şeylerdir. Rawls, kişinin bir şeyi üretirken kullandığı her şeyi hak etmesi halinde ürettiği şeyi hak edebileceği görüşünden ziyade, kimsenin bir liyakat temeli için zorunlu olan güçlü, kurucu anlamda hiçbir şeye sahip olamayacağı görüşüne bağlıdır. Hiç kimsenin herhangi bir şeyi hak ettiğinden bahsedilemez, çünkü kimse (güçlü, kurucu anlamda) hiçbir şeye sahip olamaz. Keyfilik tezinin gücü buradan kaynaklanır (Sandel, 2014, s. 112, 120).

Nozick'in fark ilkesini doğuran argümana yönelik bir itirazı da Rawls'un doğal yeteneklerin dağılımını toplumun ortak ya da kolektif mülkiyetindeki bir husus olarak görmek gerektiği yolundaki görüşünü merkez alır. Rawls'a göre, fark ilkesi, gerçekte, doğal yeteneklerin dağılımını ortak bir servet olarak görmek ve bu dağılımın sağladığı menfaatleri her ne olursa olsun bölüşmek konusunda varılan bir uzlaşmayı temsil eder. ...Bu iki ilke doğal yeteneklerin dağılımını kolektif bir servet olarak görme girişimi bakımından eşdeğerdir; buna göre, daha talihliler ancak her şeyini kaybedenlere yardım ederek menfaat sağlayabilirler (Rawls, 1971, s. 101).

Rawls, fark ilkesinde somutlaşan ortak servetler kavramının deontolojik liberalizmin doğrulamaya çalıştığı karşılıklı saygı idealini ifade ettiğine inanır (Sandel, 2014, s. 103). Kişiler eşitsizlikleri karşılıklı avantaj sağlanacak şekilde düzenleyerek ve eşit özgürlük çerçevesi içinde doğal ve toplumsal koşulları kötüye kullanmaktan kaçınarak birbirlerine duydukları saygıyı toplum bünyesi içinde ifade ederler... Bunu ifade etmenin başka bir yolu, adalet ilkelerinin, insanların toplumun temel yapısı içinde birbirlerini bir araç olarak değil, bizzat bir amaç olarak ele alma arzularını açıkça ortaya koyduğunu söylemektir (Rawls, 1971, s. 179).

Nozick, İnsanların, tabii yetenekleri ortak bir servet olarak görme konusunda farklılık gösterdiklerini ifade eder. Bazıları, faydacılığa karşı olan Rawls'u yankılayarak, doğal yeteneklerin ortak bir servet olduğu iddiasının insanlar arasındaki ayrımı ciddiye almadığı konusunda şikâyetçi olacaklardır. Ayrıca, insanların yetenek ve becerilerini diğer insanlar için kaynak olarak gören yeniden yapılandırılmış bir Kantçı yaklaşımın yeterli olup olamayacağı hususunda şüpheleri bulunacaktır. "Adaletin iki ilkesi (...) insanları diğerlerinin refahı açısından bir araç olarak görme eğilimini dahi yok sayar." Sadece ve sadece insanlarla yetenekleri,

servetleri, becerileri ve hususi özellikleri arasındaki ayrımlar konusunda çok ısrarcı olunursa (Nozick, 2015, s. 293-294).

Nozick fark ilkesine yönelik kendi itirazına karşı Rawls yerine savunma yapar. İnsanların beceri ve yetenekleri özgür bir toplum için bir servettir. Toplumdaki diğer insanlar bunların varlığından menfaat elde ederler, çünkü bunlar başka yerde değil de o toplumun içindedir. Yaşam, daha büyük yetenek ve çabanın daha çok kazanca neden olduğu, bunun da başkalarının kaybetmesi gerektiği anlamına geldiği bir sabit-toplam oyunu değildir. Özgür bir toplumda, bireylerin becerileri sadece kendilerine değil, başkalarına da menfaat sağlar (Nozick, 2015, s. 294).

3.5. Adil Fırsat Eşitliğinin Temellendirilmesi ve Fark İlkesinin Reddi

Bir toplumun adil olup olmaması gelirin, sorumluluğun hakların, güçlerin ve fırsatların, makamların ve mevkilerin nasıl bölüştüğü ile ilgilidir ve sezgisel açıdan adil bir toplum bu değerleri her bireye hak ettiği oranda verir. Burada asıl mesele kimin neyi, niçin ve ne oranda hak ettiğidir. Rawls'un adil fırsat eşitliğine yüklediği misyon doğrudur. Rawls'a göre biçimsel fırsat eşitliği, yoksulların en baştan yarıştan elenmesine izin verdiği için adil değildir. Adaleti sağlamak herkesin aynı başlangıç noktasına sahip olmasına bağlıdır. Adil bir meritokratik sistem yoksul ailelere, avantajlı koşullara sahip olanlarla rekabet edebilmeleri için eşit eğitim olanakları sunar ve başarının önündeki engelleri kaldırmaya çalışır. Fakat bu durumda devreye ahlaki açıdan rastgele dağıtılmış doğal yetenekler girer. Koşulların eşitlenmesi eşit başarı şansını sağlamaz, çünkü yarış en yetenekli kişi kazanır. Rawls, tarihsel ve sosyal koşulların ortaya çıkardığı zenginliği ve doğal yeteneklerin yarattığı zenginliği bölüşümün temeli olarak kabul etmez. Fakat Rawls, adil fırsat eşitliği ilkesini temellendirirken yetenekleri eşitlemeye de çalışmaz. Adil fırsat eşitliğinde, resmi kadrolar ve pozisyonlar istisnasız herkese açıktır. Yetenekli ya da yeteneksiz herkes, toplumda iyi mevkilere gelmede eşit şansa sahiptir. Eğer bu ilke tek başına kabul edilecek olursa bu adil bir meritokratik sistemden farklı olmayacaktır. Rawls bunun farkındadır ve yeteneklerin yol açacağı gelir farklılığını fark ilkesi ile önlemeye çalışır. Rawls, bireyin doğal olarak sahip olduğu yeteneklerini kullanarak ortaya çıkardığı ürüne hakkı olduğunu reddetmenin sezgisel açıdan adil olmayacağını düşünmüş olmalıdır ki eşitliği sağlayabilmek adına fark ilkesini önermiştir. Eğer yetenekli kişi bu yeteneğini kullanarak bir gelir elde ediyorsa bu geliri hak etmenin

yolu, toplumdaki en dezavantajlıların durumunu iyileştirmeye katkı sağlamak olacaktır. Fark ilkesi en dezavantajlının durumunu iyileştirebilir mi? Bu soruya evet iyileştirebilir diye cevap verilse bile, fark ilkesi yeteneklilere daha fazla kazanmanın yolunu açmıştır. Böyle bir sistem aşırı gelir farklılığının oluşmasına zemin hazırlayabilir.

En basit anlamda maaş farklılığı sosyal ve ekonomik koşulları etkiler. Herkesin aynı maaşı aldığı ve herkesin gelirinin eşit olduğu bir toplumsal düzen adil midir? Toplumsal hayatta bir kişinin bütün ihtiyaçlarını tek başına karşılamaya çalışması verimli olmayacağından işbölümü yapmak kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Proudhon'a göre doğanın bize verdiği çok çeşitli ihtiyaçlar vardır ve bunlar tek başına bir insanın karşılayabileceği gibi değildir. Çünkü doğa bireyden esirgediği gücü insan türüne bahşetmiştir: Yeteneklerin uzmanlaşmasına dayanan işbölümü ilkesinin kaynağı budur (Proudhon, 2010, s. 97).

Her bireyin tercih ettiği ya da tercih etmek zorunda kaldığı işler vardır. Kimisi doktor olur, kimisi mühendis, kimi temizlik işi yapar, kimisi yemek yapar, kimisi ısınmak için yer altından kömür çıkarır. Elbette modern toplumda çok daha farklı meslekler söz konusudur ve her bir meslek grubunun maaşı birbirinden farklıdır. Bu mesleklerin gelir bakımından farklılığı, mesleğin gerektirdiği sorumluluk ve zorluk ile orantılı olduğunda adil olması kabul edilebilir. Örneğin bir hâkimin yaptığı işin sorumluluğu ile bir aşçının yaptığı işin sorumluluğu aynı düzeyde değildir. Ayrıca bir hâkimin işini iyi ve doğru yapabilmesi için uzun ve görece zorlu bir eğitim sürecinden geçmesi gerekirken bir aşçı çok kısa zamanda mesleğini öğrenebilir. O halde herkesin farklı gelire sahip olması daha makul ve adildir. Bir doktor yoksulların bulunduğu bir bölgede çalışıyorsa fark ilkesi gereğince, diğer doktorlardan daha fazla maaş alması haklıdır. Bu açıdan fark ilkesi adil görünmektedir çünkü dezavantajlı bölgelerde çalışanların daha fazlasını kazanmayı hak ettikleri söylenebilir. Toplumsal yapıdaki aşırı gelir uçurumuna maaş farklılığı mı yol açar? Bu sorunun asıl sorguladığı yetenek farklılığı, aşırı zenginliğin ya da yoksunluğun nedeni olabilir mi?

Günümüzde bazı sporcular çok yetenekli olarak nitelendirilmekte ve aynı sporu yapan diğerlerine oranla çok yüksek ücretler almaktadır. Örneğin yetenekli sayılan bir basketbol oyuncusu aynı takımda beraber mücadele ettiği diğer arkadaşlarından

çok daha yüksek ücret alabilmektedir. Rawls açısından basketbolcunun yeteneği ahlaki açıdan rastlantısaldır, bu nedenle bu kazanca hakkı yoktur. Ama eğer bu yetenekli basketbolcu fakir çocuklara basketbol oynamayı öğretirse ya da fakir çocukların eğitimine katkı sağlayacak etkinlikler düzenlerse, yeteneğinin sağladığı büyük kazanca izin verilir¹³. Fark ilkesi bu anlamda aşırı gelir eşitsizliğine yol açabilecek bir ilkedir ve gelirdeki eşitsizlikler adil fırsat eşitliğinin sağlanmasını engeller.

Rawls bu yeteneklerin getirdiği büyük kazancın haklılığını dezavantajlılara fayda sağlama ölçütüne bağlamıştır, fakat bu durumda yetenekler toplumun ortak malı kabul edilir. Yeteneklerin ortak mal olarak kabul edilmesi bireyi başkalarının faydası için araç konumuna düşürür mü? Fark ilkesi doğal yeteneklerin dağılımını ortak bir servet olarak görmek ve bu dağılımın sağladığı kazanımları her ne olursa olsun bölüşmek konusunda varılan bir uzlaşmadır (Rawls, 1971, s. 179). Nozick'e göre bu ilke bireyin dokunulmazlığını ihlal eder ve bireyi diğerlerinin refahı için kullanılan bir araç konumuna düşürür (Nozick, 2015, s. 294). Fakat Rawls benlik ile benliğin sahip olduğu diğer şeyler arasında yaparak bu eleştiriye cevap vermeye çalışır. Ona göre bireyin yetenekleri benliğinin asli yapıtaşları değildir, devredilebilir vasıflardır. Bu nedenle ortak servet olarak görülen ve benliğe yapışık olmayan bu vasıfların diğerlerinin refahı için kullanılması bireyi araç konumuna düşürmez. Çünkü diğerleri için kullanılan bireyin kendisi değil bu vasıflardır. Nozick haklı olarak kişi ile sahip olduğu vasıfları birbirinden ayrı tutmanın ampirik açıdan kişinin teşhis edilebilir karakteristiklerden koparılmasına ve aşkın bedensiz bir özneye dönüşmesine neden olacağını savunur (Nozick, 2015, s. s 293-94). Nozick'in eleştirisi haklı bir eleştiridir. Zira sahip olduğum zekâm, enerjim vb. her ne kadar tesadüfi de olsa benim ayrılmaz parçamdır. Beni diğerlerinden ayıran unsurlardır. Bireyin yeteneği kendisinin ayrılmaz parçası ve bu yeteneğinin ürününe hakkı olduğu sezgisel açıdan kabul edilebilir bir durumdur. Böyle bir kabul yeteneklerden kazanılan büyük menfaatlerin haklı olduğu sonucuna götürebilir.

Yeteneklinin kendi çaba ve emeğiyle elde ettiği başarıya hakkı olması onun toplumda büyük bir menfaat sağlamasını haklılaştırmaz. Bir basketbolcunun insanlar tarafından çok sevilmesi ve izlenmesi onu ünlü yapar. Onunla aynı çabayı gösteren

¹³ Ayrıntı için Bkz. (Sandel, 2017, s. 205)

diğer basketbolculardan tek farkı görece bir ün kazanmasıdır. Bu onun diğerlerinden daha fazlasına hakkı olduğu anlamına gelmez. İnsanlar basketbolcuyu izlemekten zevk aldıklarından, onu izlemeyi tercih edebilirler; fakat bu tercihlerinin basketbolcuyu çok zengin edeceğini ve bu zenginliğin kendileri ve çocukları üzerinde bir güce dönüşebileceğinin farkında olsalar yine de bu basketçiye aynı ilgiyi gösterirler mi? Günümüz açısından bakacak olursak bazı mesleklere biçilen değerlerin ne kadar makul olduğu tartışılabilir. Reklam piyasası insanları yanıltma ve ikna üzerine kurulu bir piyasadır. Bir mal için yapay bir değer oluşturmak ve o mala olan talebi arttırmak zenginleşmenin yollarından biridir. Bu zenginliği haklı görmek mümkün değildir.

Gelir ve servetlerdeki eşitsizlik sadece doğal yeti ve yetenek farklılığından kaynaklanmaz. Doğal kaynakların tarihsel bölüşümü de gelir ve servetteki eşitsizliğin nedenlerinden biridir. Doğal kaynaklar doğada kendiliğinden bulunan kaynaklardır. Hava, su, ışık, toprak, madenler vb. kaynaklar doğal kaynaklardır. Bu kaynakların bazıları insanın hayatta kalması için zorunludur. Örneğin hava ya da su olmadan insanın canlı kalması mümkün değildir. Belki de bu nedenle hava ve sudan herkes eşit derecede faydalanmaktadır. Bunlar için ortak mülkiyet hakkı söz konusudur. O halde insanın yiyecek kaynağı açısından toprağın da önemi kabul edilebilir, ama toprağın ortak mülkiyeti insanlar arasında sorun yaratır. Toprağın ortak mülkiyeti konusunda makul bir itiraz Aristoteles tarafından yapılmıştır. Aristoteles'e göre, insanlar ortak olanın kıymetini bilmez ve savurgan davranabilir ve bu durum doğal kaynakların çabuk tükenmesine ya da kullanılamayacak kadar kötü duruma gelmesine yol açabilir. İnsanlar kendisine ait olanı daha özenli kullanır ve onu azaltmaya değil arttırmaya çalışır (Aristoteles, 2013, s. 56). Toprak ya da diğer doğal kaynaklar mülk edinilirse daha verimli değerlendirilir düşüncesine dayanarak herkesin bir parça mülke hakkı olmalıdır denilebilir. Zira Locke'a göre insanlar eşit yaratılmıştır. Eğer herkes eşit ise doğanın bütün nimetleri bütün insanların kullanımına sunulmuştur. Bir kişi diğer birisinden daha az ya da daha çok üstün değildir. Bu nedenle bir kişinin bir şeye ne kadar hakkı varsa diğer kişinin de o kadar hakkı vardır (Locke J. , 2011, s. 29-30). Fakat bu düşünce özel mülkiyetin haklı olduğunu göstermez. Herkesin bir parça mülke hakkının olması kullanma hakkı da olabilir. Bir parça toprağı tamamen kendi mülkiyetine almak demek diğer herkesi o toprak parçasından mahrum etmek demektir. Özel mülkiyet haklılaştırılabilir mi?

Locke’a göre mülkiyetin başlangıcı emektir. Her kim ki bir şeye emeğini katarsa o şeye hakkı vardır ve bu hak yalnızca emek sahibine aittir. Fakat Locke bu mülkiyet hakkına sınırlama getirmiştir. Bir kişi emeğini kattığı şeyden diğer başkalarına yetecek miktar ve nitelikte bırakma koşuluyla sahiplik iddia edebilir (Locke J. , 2012, s. 24). Doğan’a göre Locke, bir kişinin emeğine doğal hakkı olduğunu ve bu nedenle emeğin özel mülkiyetin temeli olabileceğini doğru bir şekilde göstermiştir. Ancak, Locke emeğin, kimsenin malı olmayan doğal kaynaklara özel hak iddiasında bulunmak için yeterli olduğunu düşünmekle hata etmiştir. Bu konuda Waldron’un tek taraflı mülk edinme düşüncesinin tutarsızlığını doğru bir şekilde açıkladığını düşünen Doğan, emeğin bir kişinin uzun saatler çalışarak ürettiği ürünü yaratması ve kişinin enerjisinin bir parçası olması bakımından mülkiyet hakkının tanınmasının temeli olduğunu dile getirir. Ancak bu hakkın şartlı bir hak olabileceğini savunan Doğan’a göre, bir refah devleti, gelecek kuşakların doğal kaynakları eşit olarak kullanma hakkına dayanarak, mülk sahiplerinin mülkiyet haklarına müdahale edebilir. Kişi elinde tuttuğu arazi parçası için devlete vergi ödemelidir. Böylece gelecek kuşakların kaybı telafi edilmiş olur (Doğan, 2007, s. 95-6). Kişinin emeğinin ürününe hakkı olması sınırsızca mülk edinmesini haklılaştırmaz. Bu nedenle özel mülkiyet hakkının sınırlandırılması toplumdaki ekonomik koşulların yarattığı büyük eşitsizlikleri önlemenin yolu olarak kabul edilebilir.

Nozick, mülkiyet ile ilgili görüşlerini Locke’un sahipsiz bir nesneyi edinme ile ilgili emek teorisine dayandırır. Özel mülkiyet hakkını savunan Nozick’e göre, bireyin sahip olduğu şeyler üzerinde meşru hakkı vardır. Nozick’e göre bölüşümün adil olup olmadığını anlamanın yolu onun nasıl ortaya çıkmış olduğuna bağlıdır. Böyle bir bölüşüm teorisi tarihseldir. Nozick, yetkilenme teorisinin tarihsel olduğunu ve bu teoriye göre yapılan bölüşümün adil olduğunu savunur. Yetkilenme teorisi aynı zamanda kalıp içermeyen bir teoridir. Bu teoriye göre ilk mülk edinme süreci adil olmalıdır. Sahipsiz bir nesneye kişi emeğini katmışsa ve diğerlerinin o nesne üzerindeki hakkını ihlal etmemişse o nesneyi mülk edinmeye hakkı vardır. Yetkilenme teorisinin ikinci ilkesi transferleri içerir. Eğer bir kişi bir mülkü, o mülk üzerinde yetki sahibi birinden rızaya ya da sözleşmeye dayanarak transfer etmişse o mülk üzerinde yetki sahibidir. Bu iki ilke ihlal edilmişse bu ihlallerin düzeltilmesi gerekir. Düzeltme ilkesi yetkilendirme teorisinin üçüncü ilkesidir ve geçmişte

yapılan adaletsizliklerin tazmin edilmesi gerekliliğini dile getirir¹⁴. Bu teori tarihseldir, çünkü geçmişteki insanın yapıp etmelerine bakar. Eğer geçmişte ilk mülk edinme adil ise sonrasında mülk sahibi kendi tercihiyle başkasına transfer etmişse yeni mülk sahibi bu mülk üzerinde tam yetki sahibidir. Biz bu iki ilkenin adil bir şekilde yerine getirildiğini kanıtlamışsak elimizdeki mülke hakkımız vardır. Nozick'ın teorisi geçmişteki haksızlıkların düzeltilmesi gerekliliğini vurguladığı için önemlidir. Fakat ilk mülk edinmenin adil olup olmadığının tespit edilmesi için geçmişten günümüze kadar kayıt tutulması gerekir. Böyle bir imkân olmadığında bu teorinin uygulanması imkânsızlaşır.

Varsayalım ki ilk edinme ilkesi doğru çalıştı ve geçmişteki ilk edinimin adil olduğunu kanıtladı, bu durumda bu ilke sınırsızca mülk edinmenin haklı olduğunu savunur. İlk mülk edinme ve transfer ile mülk edinme haklı ise kimin ne kadar mülk edindiğinin bir önemi yoktur. Böylece bir veya birkaç kişi doğal kaynakların büyük bir kısmını kontrol etmeye tam yetkili olacaktır. Böyle bir güce sahip olan birileri diğer insanları kontrol edecek ve belki modern anlamda köleleştirecektir.

Nozick'e göre bölüşümde erdemi, topluma sağlanan katkıyı, ihtiyacı veya bireyin harcadığı çabayı ölçüt alan teoriler kalıba sokulmuş teorilerdir ve bu teoriler kişilere ellerindeki şeyle ne yapacaklarına dair tercihte bulunma hakkı vermezler (Nozick, 2015, s. 223). Kişilerin kumarda kazandıkları, miras yoluyla elde ettikleri, yaptıkları yatırımlar karşısında aldıkları, başkalarından ya da kurumlardan yaptıkları katkılar karşılığında aldıkları hediyeler vb. kazançlar kalıba sokulmuş olmazlar ve transfer ilkesine uygundur (Nozick, 2015, s. s 211-12).

Nozick'ın gönüllü transferlerin meşruluğunu açıklamak için kullandığı Wilt Chamberlein yetenekli bir basketbolcudur. Bu nedenle basketbol takımlarının peşinden koştuğu bir oyuncudur. Chamberlein'ı izlemeye gelenler bilete ödedikleri paranın küçük bir kısmını onun için bir kutuya atarlar. Sezon sonunda kutuda oldukça yüksek bir miktar birikmiş olacaktır. Nozick insanların yetenekli Chamberlein'ı izlemekten zevk aldıklarını ve parayı gönüllü olarak verdiklerini, bu nedenle Chamberlein'ın haklı kazancı olduğunu iddia eder. Yukarıda benzer yetenekli bir basketbolcu örneği kullanılmıştı. Aynı gerekçeyle Nozick'e itiraz edilebilir. Şöyle ki bu küçük miktardaki transferlerin Chamberlein'a kazandıracığı

¹⁴ Yetkilendirme teorisinin ayrıntıları için bkz. (Nozick, 2015, s. s 204-240)

zenginliğin diğerleri üzerinde kontrol imkânı sağladığını insanlar hesap etmiş olsalardı böyle bir transferi tercih etmeyebilirdi.

Adil fırsat eşitliği ilkesi mülkiyetin sınırlandırılmasıyla sağlanabilir mi? Bireyin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşulların eşitlenmesi mülkiyetin eşitlenmesiyle sağlanabilir. Aynı gelir gruplarının yaşam şanslarının benzer olduğu birçok sosyolojik araştırma tarafından dile getirilmektedir. Bu nedenle gelir dağılımındaki eşitsizlikleri önlemek, yaşam koşullarının birbirine yaklaşmasını ve fırsatlara ulaşmada herkesin eşit şansa sahip olmasını sağlayacaktır. Devlet bireylerin eşit hayat şanslarını sağlamada yani sosyal adaleti sağlamada yetkili olmalıdır. Özgürlükçüler devletin müdahalesini bireylerin haklarına müdahale olarak değerlendirirler fakat müdahale edilmediği zaman ortaya çıkan eşitsizliklerin adaletsiz olduğunu da kabul edeceklerdir. Rawls'un birinci adalet ilkesi herkesin eşit özgürlük hakkını garantilemesi açısından değerlidir. Fakat eşitsizliklerin bertaraf edilmesine yönelik ikinci ilkenin tamamlayıcısı olan fark ilkesi bireyi yeteneklerinden soyutlayıp aşkın bir özne konumuna düşürmesi, daha çok eşitsizliğe zemin hazırlaması ve bazı gruplarca (azınlıklara pozitif ayrımcılık yapılması) istismar edilebilme riskleri taşıdığından evrensel bir adalet ilkesi olarak kabul edilmesi sorunludur. Adil fırsat eşitliğinin tam anlamıyla sağlanması toplumsal eşitsizlikleri önlemeye yeter bir ilke olarak kabul edilebilir. Adil fırsat eşitliği, devletin sınırsız mülk edinmeyi kontrol etmesi ve zenginliğin belli bir azınlığın elinde toplanmasını önlemek için adil bir vergilendirme sistemi uygulamasıyla sağlanabilir. Rawls gelirin eşit olmasını vurgular ama bu eşitliğin mülkiyetle ilişkisini çok net kurmaz. Asıl sorun gelir eşitsizliğidir eğer dünya herkese eşit verilmişse ve herkesin her şeye eşit hakkı varsa herkesin eşit mülke de hakkı olmalıdır.

Tarihsel ve sosyal koşulların ortaya çıkardığı bölüşüm adaletsiz ise yeniden bölüşüm yapılması zorunluluğu vardır. Adil fırsat eşitliği ilkesi hakkaniyeti sağlamak için gelir ve zenginliğin yeniden bölüşümünü gerektiren bir ilkedir. Tarihsel koşulların ortaya çıkardığı zenginlik doğal kaynakların küçük bir azınlığın elinde toplanması şeklinde olmuştur. Bu zenginliğin herkese eşit olarak yeniden pay edilmesi bu kişilerin yetki sahibi oldukları kazançlarına el koymak olacaktır. Nozick'e göre, başkaları için fırsat eşitliği sağlamak için bile, bu insanların üzerinde

yetki sahibi oldukları kazançlarına el konamaz. Ancak bu insanlar kazançlarının bir kısmını bu amaç uğruna vermeye ikna edilebilirler (Nozick, 2015, s. 303). İnsanların tarihsel koşullarda kazançlarına hak sahibi olup olmadıkları tartışmalıdır. Kaldı ki bir veya birkaç kişinin dünya üzerindeki nimetlerin çoğunu tekeline almaya hakkı olamaz. Fakat yine de sahip olduklarını elinden zorla almak bireyin hakkını çiğnemek anlamına gelecektir. Bu nedenle bireyin diğerlerine hakları olanı geri vermesi gerektiğine ikna etmek daha kabul edilebilir bir durumdur. Sorun bu insanların nasıl ikna edileceğidir. Öncelikle toplumsal yaşamda, herkesin birlikte olduğu ve işbirliği yaptığı bir durumda, yoksulların kötü koşulları zenginleri bir süre sonra olumsuz etkileyecektir. Kaybedecek bir şeyi kalmamış insanlar öyle bir duruma gelirler ki yağma, talan, kargaşa ve savaş kaçınılmaz olacaktır. Bir Ayaklanma durumunda hedefte olacak kişiler zenginlerdir. Bu nedenle zenginin kötü durumda olanların durumunu iyileştirmeleri onların güvenlikleri için gereklidir. Zengin bu duruma şöyle itiraz edebilir. Kendi güvenliğini sağlayacak imkânlara sahiptir ve bunun için yoksullara ödeme yapmak yerine kendisi için bir güvenlik birimi oluşturmaya kalkışabilir. Fakat yine de kalabalık yoksul yığınları ile başa çıkamaz. Ayrıca elindeki zenginliği yoksullarla bölüşmek sadece güvenlik kaygısıyla olmayabilir. Şöyle ki en kötü koşullardaki bireyin eğitilmesi ve bilgi toplumu yaratılması hem zenginin hem de yoksulun faydasına olacaktır. Daha bilinçli ve duyarlı bir toplumda herkes daha mutlu yaşayabilir.

Nozick'e göre adil fırsat eşitliği, yaşamın bir yarıştan ibaret olduğu ve yarışın sonunda bireyin hayatını kolaylaştıracak bir ödülün bulunduğu bir durumu ifade eder. Fakat yaşam birinin koyduğu bir ödül için hepimizin yarıştığı bir yarış değildir. Bunun yerine ayrı ayrı olarak farklı insanlara farklı şeyler veren farklı insanlar vardır (Nozick, 2015, s. 303). İnsanlar önemli mevki ve pozisyonları elde etmek için yükseköğrenim görme arzusundalar ve yükseköğrenime geçiş belli koşullara bağlıdır. Tıpkı bir koşu yarışı gibi yükseköğrenim için de yarış yapılmaktadır. Bir meslek edinmenin yolu herkesin yarıştığı bir sınav ile yapılıyorsa Nozick'in öne sürdüğü düşüncesinin bir anlam ifade etmediği görülebilir. Mesleki erişim yarışı herkes için aynı derecede geçerlidir. Fakat bu yarışın koşulları herkes için aynı değildir. Birileri fırsatlara çok yakinken, diğer başkaları için geçilemez engeller bulunmaktadır. Bu durum da yarışın adil olduğunu söylemek zorlaşır.

Adil fırsat eşitli gelirin ve zenginliğin bölüşümünde ahlaki keyfiliğin ortadan kalkması için zenginlerden ek vergiler talep eder ve geliri eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla en dezavantajlıların durumunu iyileştirecek ve onları adil rekabet ortamına hazırlayacak biçimde kullanırsa hakkaniyet sağlanmış olacaktır.



DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EĞİTİM VE EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİ

Genel eğitimin birey üzerindeki etkileri oldukça kapsamlıdır ve bireyin tüm gelişimini ifade eder. Bireyin hayatla ilgili amaçlarının medenileşmesi, duygusal tepkilerinin kontrol edilmesi, zamanının en doğru kabul edilebilir bilgisine göre eşyanın tabiatı hakkındaki anlayışını olgunlaştırması eğitim ile mümkün hale gelir. İnsanın dünya ve insanlık hakkında sahip olduğu fikir sistemi eğitimle oluşur. Gasset'e göre bu sistem, insan varlığının hakiki rehberi olan kanaatler bütünüdür ve genel kültür bu sistemin bütününe verilen isimdir (Gasset, 1997, s. 77). Hayatta emniyetli hareket edebilmenin yolu kültürlü olmaktan, yol ve metot bilmekten geçer. İnsan içinde yaşadığı zaman ve yer hakkında bir fikre sahip olmalıdır. Eş deyişle çağın kültürüne sahip olmalıdır (Gasset, 1997, s. 82).0

Gasset eğitimin temel işlevinin kültür öğrenimi ya da kültür aktarımı olduğunu dile getirir. Ona göre kültür, çağın sahip olduğu hayati fikirler sistemidir; daha açıkçası, çağın kendisiyle hayatını idame ettiği fikirler sistemidir. İnsan daima hayat tarzının temelini oluşturan bazı kesin fikirlere göre yaşar. Bu fikirler hayatidir. Bu fikirler bir çağın hayatına yol gösteren fikirler anlamında, dünya, insanın doğası ve eşyanın değer hiyerarşisine ilişkin kanaatlerin toplamıdır (Gasset, 1997, s. 110-111). Çağın seviyesinde yaşamayı beceremeyen yani kültürü bilmeyen kişi gerçek hayatını oluşturacak şeyin altında yaşıyordur (Gasset, 1997, s. 116). Gasset'in eğitime yüklediği misyon oldukça önemlidir ve bu bakış açısıyla eğitim, bireyin kendini gerçekleştirmesinin yolu olarak kabul edilebilir. Bireyin kendini gerçekleştirmesi, doğal yeti ve yeteneklerini keşfetmesi ve bunları geliştirebilmesi anlamındadır. İyi ve doğru planlanmış bir eğitim bireyi özgürleştirmeli ve bireyin koşullarından bağımsız olarak kendini keşfetmesini sağlayabilmelidir.

Gasset iyi bir eğitimin evrensel olması gerektiğini, mesleki eğitimin haricinde her bireyin belli bazı evrensel bilgiler ile donatılması gerektiğini şöyle ifade eder: Fiziğin yarattığı hayati fikirlerden, tarihin ve biyolojinin meydana getirdiği tasavvurdan, felsefi sistemlerden habersiz insan, eğitim görmüş bir insan değildir. Şayet bir kişi olağanüstü istisnai niteliklere sahip değilse, yukarıdaki bilgilerden habersiz birinin, azami anlamda, iyi bir doktor, iyi bir hâkim, iyi bir teknik uzman

olması son derece ihtimal dışıdır. Bunların yanında bu kişinin siyasi fikirleri ve hareketleri yersiz olacaktır, tercih edeceği kadın ya da erkek tipi başta olmak üzere genel olarak tercihleri incelikten ve zarafetten yoksun, gülünç olacaktır. Aile yaşantısını, çocuklarının terbiyesini ters yöne saptıracak dar düşünceli olmalarına neden olacaktır, kanaatleri ucube düşünceler ve saçma sapan sözlerden oluşacaktır (Gasset, 1997, s. 82-83). Üzerinde yaşadığımız dünyaya dair bilgiler, toplumsal hayatın gereksinimleri, aile içi ilişkiler vb. insanı insan yapan bilgiler ve insanlığın bütün yapıp etmelerinin bilgisi her bireyin mesleği, statüsü ve konumundan bağımsız olarak sahip olması gereken bilgilerdir. Bu bilgilerin öğrenilmesini yükseköğrenimin temel amacı olduğunu savunan Gasset, üniversitenin asıl fonksiyonunu zamanın bütün kültürünü tebliğ etmek, bugünün dünyasını insana açıklık ve doğrulukla göstermek olduğunu düşünür (Gasset, 1997, s. 117).

Eğitimin insan hayatı için önemini vurgulayan Kant'a göre, insan ancak eğitimle insan olabilir. İnsan doğasının mükemmelliğinin büyük sırrı eğitimde saklıdır. İyi bir eğitimle insan sürekli gelişir ve insana yaraşır bir duruma gelir (Kant İ. , 2013, s. 35-36). Eğitim insanı insan yapan özelliklerin fark edilmesini ve geliştirilmesini sağlar.

Kant, insanın içinde gelişmemiş halde birçok öz bulunduğunu dile getirir. İnsanların doğal yeteneklerini uygun bir bağıntı içerisinde geliştirmek onu kişinin kendini gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Kant'a göre kendini gerçekleştirmek varoluş amacını gerçekleştirmektir (Kant İ. , 2013, s. 37). Kişinin eğitimle varoluş amacının farkında olması sağlanır ve böylece ona kendini gerçekleştirme şansı tanınmış olur.

Kant'a göre bireyin sahip olduğu bütün doğal yeteneklerinin farkına varması ancak olabileceği bütün örnekleri görmesiyle mümkündür. Örneğin bir aile kendi çocuğuna kendi imkânları ölçüsünde eğitim verdiğinde onun bazı yeteneklerinin gelişimini sağlarlar, fakat tüm yeteneklerini geliştiremezler. Çünkü her şey tesadüfi koşullarda örneklerin çocuklara gösterdiği şeye bağlıdır (Kant İ. , 2013, s. 37). Eğitim olanakları kısıtlı olan bireyler, ancak eğitimin onlara sunduğu örnekler oranında kendi yeteneklerini keşfedebilirler.

Eğitimin önemli faydalarından biri de mesleki fırsat için bir araç olmasıdır. Bu nedenle eğitimde fırsat mümkün olan en geniş anlamda yorumlanmalıdır. Eğitim fırsatından yararlanacak bireyin üzerinde etkili olabilecek aile, toplum, okul gibi gruplar ele alınmalıdır. Eğitimde adil fırsat eşitliğinin sağlanması gelecekte oluşabilecek eşitsizliklerin önüne geçilmesinin yoludur. Eğitimsel kazanım mesleki statü veya prestij ile oldukça ilişkilidir. İllich, okulu tek başına eğitim kurumu olarak değerlendirmemek gerektiğine vurgu yapar. Ona göre iş, boş vakit, politika, kent, aile yaşamı vb. kendi başına birer eğitim aracıdır. Bu nedenle eğitim için ayrılan para ve insan kaynağı sadece okul kurumu tarafından sahiplenilmemelidir. Okulun tek başına eğitime ayrılan kaynağı sahiplenmesi eğitimciliğe aday diğer birçok kurumu sekteye uğratar (Illich, 2013, s. 27). Eğitimin bireyin doğumuyla başladığı ve ömür boyu devam ettiği kabul edilirse İllich'in okul ile ilgili tespitleri yerindedir. Bireyin temel eğitimi ailede başlar ve ailenin sahip olduğu imkânlar ölçüsünde birey gelişir. Farklı koşullara sahip ailelerde yetişen akran iki çocuk aynı okula başladıklarında eşit koşullarda olmayacaklardır. Bu duruma yol açan en önemli etken ailenin gelir durumudur. Zengin aileler, çocuklarına hayata dair çok daha fazla örnek sunabildikleri halde yoksul ailenin sunabildiği örnekler sınırlı kalmaktadır. Bu durumda farklı gelir grubundan olan iki akran çocuğun aynı yetenekte olsalar dahi kendi hayat planlarını gerçekleştirebilme şansları aynı olmayacaktır.

Liberal bir ideal olarak, temel fırsat eşitliği, bireylerin sahip olduğu bir hak, benzer "yaşam şansı" hakkı veya mesleki ve ekonomik başarı için benzer beklentiler olarak anlaşılabilir. Tüm insanlar, insan olmaları nedeniyle, kişisel özgürlük ve mesleki fırsat için eşit haklara sahiptir ve hiçbir birey, başka bir kişinin aynı şeyi yapma hakkını engelleyecek şekilde fırsatlardan yararlanamaz. Bu fırsat eşitliği biçimsel adalete atıfta bulunur. Liberal fırsat eşitliği ilkesi zengin aileye mensup bir çocuk ile yoksul aileye mensup bir çocuğun aynı okula gidebilmesine imkân sağlar. Varsayalım ki bu iki çocuk aynı yeteneğe ve aynı zekâ düzeyine sahiptirler. Fırsat eşitliği, iki çocuğun aynı yarışmanın yarışmacıları olmasını sağlar, fakat bu yarışmanın koşullarını iki birey için eşit kılmaz. Zira zengin aile çocuğu belli ön öğrenmelere sahip olabilirken yoksul aileden gelen çocuğun bu imkânları sınırlıdır. Rawls'un adil fırsat eşitliği ilkesi yarışın hakkaniyetli olmasını sağlamak için ön öğrenmelerin yani sosyal koşulların da eşitliğinin sağlanmasını gerektiren bunun içinde yeniden bölüşümü savunan bir ilkedir (Rawls, 2017, s. 132).

4.1. Eğitimde Avantajlı ve Dezavantajlı Gruplar

Meritokratik bir ideali benimseyen toplumlarda amaç ilköğretimden itibaren bireyin kapasitesini değerlendirerek bir fırsata yönlendirmektir. Burada bazı nesnel ölçütler kullanılır ve birey belli bir kategoriye alınır. Nesnel test sonucuna göre birey ya üstün yeteneklilerin programına, ya bireysel sınıflardaki yetenekli gruplara, ya normal düzeydeki gruplara ya da öğrenme zorluğu çeken gruplara yönlendirilir. İlköğretim ve ortaöğretim okullarında öğrenciyi bu tarz nesnel ölçütlere dayanarak kabiliyetine göre yerleştirme kararlarının, çoğu zaman uygun olmadığı söylenebilir. Çünkü bu eğitimciler bu tespitleri yapabilecek yeterli zamana sahip olmadıkları gibi tespitleri yapabilecek donanıma da sahip olamayabilirler. Ayrıca varlıklı ve eğitilmiş ailelerin çocukları genellikle sahip oldukları kabiliyetlerine bakılmaksızın üstün yetenekli gruplara yerleştirilmektedirler. Kabiliyete göre bireyler arasında yapılan bir sınıflama, eşitsizliği daha da artırabilir. Zira ilköğretimde düşük kabiliyetli olarak belirlenen, bu tespitin sağlam nesnel ölçütlerle yapıldığını kabul edelim, biri çok istekli ve planlı çalışıp kendini aşabilir. Bu durumdaki birinin üstün yetenekli gruptakilerle eşit bir fırsata sahip olduğunu söylemek oldukça zordur. Üstün yetenekli grup bu durumda birçok avantaja sahiptir ve gayretli yeteneksiz ne kadar çabalarsa çabalsın durumu eşitleyemeyecektir.

Meritokratik ideal bireylerin kendi sosyal değişkenlerinden bağımsız olarak okullarda kendini gerçekleştirme amacıyla eşit fırsat sunduğunu iddia eder. Fakat yeteneklere göre yapılan sınıflamanın eşitsizliğe neden olabileceği savunulabilir. Ayrıca okullarda her bireyin gelişmesine izin verecek yeterli zaman olmayabilir. Bu durumda sosyal değişkenler bireyler arasındaki uçurumu derinleştirecek ve adil fırsat eşitliği sağlanamayacaktır.

Meritokratik bir idealde fırsatlar birbirine dayanır; ilkokulda yüksek yetenekli gruplara yerleştirilen bir çocuk, ortaokulda onu bekleyen akademik “pist” için yarışmaya daha iyi hazırlanır ve daha sonra da yüksekokullara girmek için de yarışmaya daha iyi hazırlanır. Bu da iş piyasasında ona bir avantaj sağlayacaktır. Çocukların hayatlarındaki ilk birkaç yerleştirme kararları aslında kontrolleri dışındaki toplumsal özelliklerden önemli ölçüde etkilenirse ve farklı çocuklar için daha sonraki fırsatlar daha önceki sonuçlara bağlıysa ilk yerleştirmede şanslı olanlar bu avantajlarını koruyacaklardır.

İlköğretime başlamadan önce okulöncesi eğitime devam etme imkânı olan çocuklar bu eğitimi alamayan akranlarına göre daha avantajlı olurlar. Okul öncesi eğitim ne kadar erken yaşta başlarsa çocukların sahip oldukları sosyal koşullarının etkilerinden kurtulup özgürleşmeleri o oranda artacaktır. Alınan eğitimin bireyi özgürleştirilmesi, bireyin tercihlerini önemli ölçüde etkileyecektir. Ranciere eğitimi, özgürleşme olarak görür. Özgürleşme, halktan her insanın insan olma haysiyetini hissedebilmesi, kendi zihinsel kapasitesinin farkına varması ve onu nasıl kullanacağına karar vermesiydi. Ona göre, “Özgürleştirmeksizin eğiten aptallaştırır”, özgürleştirenin de "özümlenilenin neyi öğrenmesi lazım acaba?" gibi bir derdi olamaz. Canı ne isterse onu öğrenecektir, belki de hiçbir şey. Öğrenebileceğini bilecektir, çünkü insan sanatının bütün ürünlerinde aynı zekâ iş başındadır, çünkü bir insan bir başkasının sözünü her zaman anlayabilir (Ranciere, 2014, s. 24). Ranciere’in özgürleştiren eğitimi bireyin özerkleşmesi ve kendini keşfetmesi açısından önemli bir tespittir, fakat her bireyi zekâ bakımından eşit görmek pek mümkün değildir. Proudhon’un haklı olarak belirttiği gibi; bir toplumda işler farklı farklıdır, birbirine benzemez; bu yüzden farklı yetenekler olmalıdır. Ayrıca bazı görevler daha yüksek zekâ ve güç gerektirir, bu yüzden de üstün yetenek ve zekâyâ sahip insanlar vardır (Proudhon, 2010, s. 97).

Doğal yetenekleri bakımından eşitsiz olanların meritokratik bir eğitim anlayışı içinde eşit fırsata sahip olduğunu söylemek imkânsızdır. Çünkü meritokratik sistem ilköğretimden itibaren bireylerin öğrenme kapasitelerine göre bir ayrıştırma yapmaktadır. Bu durumun adil olacağını ve herkesin kendi yetenekleri ölçüsünde kendini geliştirebileceği iddiası kabul edilemez. Arka plan koşulları eşitlenmediği sürece böyle bir ayrıştırma hakkaniyetli olamaz. Çünkü çocuğun görünebilir yeteneklerinin kalıtsal mı yoksa aile ve sosyal çevre tarafından mı belirlendiği anlaşılamaz. Rawls’a göre, doğal dağılım ne adildir ne de gayri adil; keza insanların toplumdaki belirli bir konum içine doğmuş olmaları da gayri adil değildir. Bunlar tamamen doğal olgulardır. Fakat ister adil ister gayri adil olsun, kurumların bu olgularla ilgilenmesi gerekir (Rawls, 2017, s. 129).

Eğitimde dezavantajlı bir başka grup da doğuştan fiziksel ya da zihinsel bir engeli bulunanlardır. Engellilerin durumunu eşitlemek normal sayılan bireylere göre çok daha zor olacaktır. Engelli bir bireyin insan onuruna yaraşır bir hayat sürebilmesi

daha fazla özenli eğitim gerektirir. Bu durumda daha fazla maddi ve insan kaynağına ihtiyaç duyulur. Fakat bu bireylerin eğitime harcanacak kaynaklar onların topluma faydalı bireyler geri dönüştürebilir ve bu da toplumsal faydayı artırabilir. Rawls'un belirttiği gibi bu dezavantajlı konumda ki bireylerin faydasını arttırmak toplumun faydasını arttıracaktır.

4.2. Eğitimde Eşitsizliğin Nedenleri

Eğitim bir bireyin kendi hayat planlarını gerçekleştirmenin bir yoludur. Toplumsal açıdan da hem ekonomik, hem de kültürel açılardan toplumsal kalkınmaya katkı sağlar. Eğitimde eşitliğin sağlanması, her yurttaşın kendi hayat planlarını gerçekleştirme şansını arttıracaktır. Bu anlamda temel bir ihtiyaç olduğu kabul edilecektir. Temel bir ihtiyacın karşılanması bir gerekliliktir ve bu gereklilik onun karşılanmaması durumunda adaletsizliğe yol açabileceğini vurgular. Eğitimde eşitsizliğin giderilmesi için önlem almak sosyal adalet anlayışını benimseyen bir toplumun görevidir ve bu görev devlet tarafından yerine getirilmelidir. Toplumun eğitim sistemini oluşturan temel politikalar eğitime adaletli erişimi sağlayıp eğitim niteliğini artırıcı önlemler olmalıdır. Fakat bu eğitim de eşitsizliğin önlenmesi açısından elbette ki yeterli değildir. Her bireyin eşit olarak eğitim olanaklarından yararlanabilmesi demek eşit şansa sahip olması demek değildir. Eğitimde şansız ve dezavantajlı gruplar oldukça fazladır. Bu dezavantajlar, içinde doğulan sosyal kültürel çevreden kaynaklanabileceği gibi, bireyin kendisinden de kaynaklanabilir. Bireyin kendisinden kaynaklı dezavantajlar; zihinsel ya da fiziksel kısıtlılıklardır.

Bunların yanında yoksulluk da eğitimde önemli dezavantajlardan biridir. Yoksul bir aileye sahip bireyin, iyi koşullarda yaşayan bireylerle aynı konumda olması oldukça zordur. Temel fizyolojik ihtiyaçlarını (karnını doyurmak gibi) gideremeyen bir bireyin eğitimden eşit düzeyde faydalanması ya da öğrenmenin gerçekleşmesi oldukça zordur. Eğitimdeki eşitsizliğe yol açan koşulları genel olarak birkaç başlık altında değerlendirmek adil fırsat eşitliğinin nasıl sağlanacağına dair bir yol haritası gösterebilir.

4.2.1. Sosyal ve Ekonomik Koşullar

Küresel boyutta bakıldığında gelişmekte olan ülkelerin sosyal ve ekonomik düzeyi eğitimi, eğitimde sosyo-ekonomik durum ile birlikte ailelerin altyapısını

şekillendirmektedir. Bu altyapı başarıyı etkilemektedir. Yoksulluk bireylerin eğitimden uzaklaşmasına, eğitimden uzaklaşma da yoksulluğa neden olmaktadır. Ailenin sahip olduğu kaynakların miktarı bireyin eğitsel başarısında etkilidir. Bu durum gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırılmasında belirginleşmektedir. Gelişmiş ülkelerin eğitime ayırdığı kaynak miktarı fazla olduğundan başarı da yüksek olmaktadır. Ailelerin sahip olduğu meslek ve eğitim düzeyi, bireyin evde sahip olduğu eğitim ile ilgili kaynaklar, evdeki bir takım araçlar eğitimin ve başarının düzeyini belirlemede etkin rol oynamaktadır. İllich'e göre yoksul aileye mensup bir çocuk, eş nitelikte eğitim alma hakkıyla zengin bir yaşıttının konumuna çok az ulaşabilir. Aynı okula akran olarak başlasalar bile yoksul çocuklar, orta sınıf aile çocukları için mümkün olan eğitim olanaklarının çoğundan uzaktırlar. Orta sınıf çocuklarının üstünlükleri evdeki sohbetlerden, kitaplardan ve hoşlanacağı tatil gezilerinden, okula, okul dışı etkinliklere değin uzanıyor. Bu nedenle yoksul öğrenciler gelişim ve eğitim amacıyla okula bağımlı kaldıkları sürece, diğerlerinden geri kalacaklardır (Illich, 2013, s. 23). Yoksullar öne sürülen eşitsizlikleri gidermek için belge almaya değil, öğrenme eylemlerini hayata geçirmelerini sağlayacak yardımlara gereksinim duyar (Illich, 2013, s. 24).

Çocuklar ebeveynleriyle aynı mesleki kategori içerisinde yer almaya eğilimlidirler. Çünkü örnek olarak onları tanırlar, bu tercihlerini etkileyen arka plan koşullardan biridir. Meritokratik eğitim yoksul bir çocuğun diğerleriyle aynı eğitim imkânına sahip olmasını onun sınıf değiştirebilmesi için bir fırsat olarak görür. Fakat bu konuda yapılan araştırmalar yoksul sınıf mensuplarının üst sınıflara meritokratik bir sistemde geçiş olmadığını göstermektedir. Amerika'da 1966 yılında yayımlanan Coleman raporuna göre alt tabakalardan gelen çocukların eğitim gördükleri okullardaki eğitim araçlarını üst tabakalarınkilerle eşit seviyeye çıkarmak (aynı araç-gereçler, aynı bilgi düzeyindeki öğretmenler, hatta aynı okullar, vs.), eğitimde eşitsizliği azaltan bir etken olamamaktadır¹⁵. Bu rapor eğitimde ailenin sahip olduğu koşulların belirleyiciliğini ortaya çıkarmıştır. Çocuğun yetişmedeki psikolojik ve sosyal durumu ve kazanımlarıyla birlikte daha da artmaktadır. Bu noktada kültürel sermayesi olan ebeveynlerin çocuklarıyla, böyle bir sermayesi olmayan ebeveynlerin çocukları arasında açık bir eşitsizlik vardır. Entelektüel bir ailenin çocuğu, aile

¹⁵ Bkz (Coleman, 1966).

içerisinde sosyal ve psikolojik açılardan, okuldaki eğitime bir çeşit hazırlık evresinden geçmektedir. Onlar, okul yaşantısını kolaylaştıracak birçok temel bilgi ve davranışları aile içerisinde edinirler ve daha üstün ifade ve bilgi aracını kullanma yeteneğine erişmiş olurlar.

Bireylerin eğitim olanaklarının eşitlenmesi, yoksul bireylerin kaynaklarının arttırılması ile mümkün olabilir. Bu durum eğitime daha fazla kaynak ayırmak gerekliliğini gösterir. Bu kaynak gelir düzeyi yüksek olanların bu oranla eşdeğer vergilendirmesiyle yapılabilir. Bu durumun adaletsizliğe yol açabileceği yönündeki itiraz haklı bir itirazdır. Zira gelir düzeyi yüksek kişiler gelirlerini hak ettiklerini ve haklı gelirlerini sorumlu olmadıkları yoksulluğu gidermeye harcamak istemediklerini dile getirebilirler. Bu durum onlara yapılmış bir haksızlık olarak görülebilir. Fakat uzun vadede toplumsal kalkınma eğitim ile mümkün olacaktır ve bu durum zenginler içinde avantajlar içermektedir. Ayrıca yoksulluğun giderek artması ekonomik uçurumun derinleşmesi zenginlerin güvenliği açısından da sakıncalar barındırabilir. Kaybedecek bir şeyi olmayan dezavantajlı gruplar hayat beklentilerini yitirebilirler ve isyan edebilirler. Yoksul grupların kalabalık yığınlar oluşturduğu bir toplumda zenginlerin rahat uyku uyuması beklenemez. Bu nedenle zenginlerin ellerindeki kaynağın az bir kısmı yoksulların durumunda çok fazla iyileştirme yaparken zengin bundan olumsuz değil, olumlu bir şekilde etkilenecektir.

Sosyo-ekonomik açıdan heterojen öğrenci kitlesi, öğretmenler ve eğitim sistemleri için de sorunlar oluşturur. Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrencileri okutan öğretmenlerin, daha avantajlı geçmişe sahip öğrencileri okutan öğretmenlere göre daha büyük zorluklarla karşılaşması muhtemeldir.

4.2.2. Bölgesel Farklılıklar ve Kaynaklara Erişim İmkânı

Gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkelerin eğitime ayırdığı kaynak miktarı eğitimde adil fırsat eşitliğinin sağlanma düzeyini etkilemektedir. Bu durumu bir ülkenin sınırları içinde de gözlemlemek mümkündür. Bazı bölgeler ekonomik açıdan daha gelişmiş bazı bölgeler de özellikle kırsal kesimler kaynaklara erişimde yoksunluk yaşamaktadırlar. Büyük kentlerde eğitim olanakları daha geniş kapsamlı iken kırsal kesimde çok daha az imkânlar sunulmaktadır. Sosyal ve kültürel imkânların çok olduğu kentler öğretmenlerin de tercih ettiği yerler olabilmektedir.

Bu durumda iyi donanımlı öğretmenlerinde kırsal kesimde çok olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kültürel faaliyetlerin çeşitliliği oranında bireyin kendini gerçekleştirmesi kolaylaşacaktır. Yoksulluk ve yoksunluk yaşayan bireylerin eğitim olanaklarından ekonomik olanakları daha üst seviyede olan emsalleri ile aynı düzeyde yararlanması bölgeler arasındaki farklılık düzeyi tarafından da etkilenmektedir. Benzer durum bilişim araçlarının kullanımı ve erişimi için de söz konusudur. Yoksulların yaşadığı kırsal bölgelerde bilişim araçlarının miktarı ve bunlara erişim oranı da kentlere göre daha düşük olabilmektedir. Bu durum fırsat açısından eşitsizliğe yol açan bir etkidir. Eğitimin niteliğini eşitlemenin yolu bölgesel farklılıkların da azaltılmasını gerektirir. Dezavantajlı gruplar eğitim olanaklarının çoğundan yoksun kalmaktadırlar.

Illich'e göre, nesneler öğrenmenin temel kaynaklarıdır. Çevrenin kalitesi ve kişinin çevresiyle ilişkileri tesadüfi olarak ne kadar çok öğrenim eylemini gerçekleştirdiğini belirleyecektir. Formel öğrenme, bir taraftan, düzenli eylemlere özel kullanım olanakları gerektirirken, diğer taraftan eğitim amaçları için yapılacak özel şeylere basit ve bağımlı birtakım olanaklar söz konusu olmaktadır. Örneğin garajda bulunan bir makineyi işletmeye ya da parçalarına ayırmaya yönelim özel bir haktır. İkincisi, üretimden çıkarılarak öğrencilerin düzenlemesine sunulmuş olan bir hesap tahtası, sayı boncuğu, bir bilgisayar, bir kitap, bir bahçe ya da bir makineyi kullanmaya yönelik genel bir haktır (Illich, 2013, s. 176). Eğitimde kullanılacak araçlara ulaşım imkânı bulamayan çoğunlukla kırsal bölgeler ve kentlerin yoksul mahalleleridir. Hatta devlet okulları araç bakımından özel okullardan çok geridedir. Özel okullar öğrencileri için her türlü kitap, bilgisayar, maket, üç boyutlu haritalar vb. gibi birçok aracı temin edebilmektedir. Devlet okullarında ise çoğunlukla sayıları az olan araç-gereç, öğrencilerin onlara zarar vereceği endişesiyle özenle korunmaktadır. Bu araç ve gereçler ancak öğretmenin ya da okul idarecilerinin gardiyanlığında uzaktan seyredilmektedir. Devlet okullarında okuyan yoksul çocukların bu şartlar altında özel okulda her türlü araca sahip akranlarıyla aynı hayat planına sahip olmaları zor görünmektedir. Yasanın eşit eğitim hakkı vurgusu sadece bir retorik olarak kalır.

Bölgesel farklılıkların başarıyı etkilediği bir durumda bireylerin meslek erişimi merkezi sınavlarla belirlendiğinde adaletsizlik kaçınılmaz olacaktır. Sadece bölgesel

farklılıklar açısından değil ayrıca bireysel farklılıklar da merkezi ve standart bir sınavın adaletsiz olduğunu gösterir. Farklı özellikteki bireylerin standart sınav uygulamaları üzerinden yarıştırılmasının hiçbir sağlıklı yanı bulunmamaktadır. Toplumda dezavantajlı grupların durumlarının iyileştirilmesi kaynakların bir kısmının bu bölgelere ve bu bölgelerde yaşayan dezavantajlı gruplara aktarılmasıyla kısmen çözebilir. Gelir dağılımında ve bölgeler arasında önemli yapısal farklılıklar olduğu özellikle gelişmekte olan ülkelerde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi son derece önemlidir. Düşük gelir gruplarına ve bölgelere sunulacak fırsatlar, ilgili gelir gruplarının ve bölgelerin gelişmiş bölge ve gelir gruplarındaki imkânlarla kavuşmasını kolaylaştıracak politikalar yapılmalıdır.

4.2.3. Başarı Düzeyi

Başarı genel olarak, bireylerin arzuladıkları hedeflere ulaşmada gösterdikleri gelişme olarak tanımlanabilir. Bu tanıma açmak gerekirse başarıya ulaşmada bireye bağlı olan ve bireyin dışında olan faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Bireye bağlı olan faktörlere odaklanan evrimci yaklaşım başarıyı kalıtsal faktörlere bağlar. Yeteneğin büyük ölçüde kalıtsal olduğunu ve yetenek ölçütüne dayalı bir seçme sürecinin fırsatları arttırdığını savunur (Hesapçıoğlu, Dündar, 2011, s. 124,126).

Meritokrasi modeli çocukların öğrenme yetilerinin doğuştan eşit olmadığını ve bu eşitsizliğin aile kökeniyle ilişkili olduğunu savunur. Bu görüşe göre, Zengin ve zeki ana babalar tüm üstünlüklerini çocuklarına aktarırlar, bu sayede çocukların başarılı olmalarını sağlarlar ve bu başarılı çocuklarda kendi çocuklarının başarısını sağlar. Temelde başarı farklılığının kaynağını evrimciler gibi kalıtsal olarak gören bu görüş ailenin, sosyal çevrenin, okulun bu biyolojik donanımı pekiştirdiğini iddia ederler. Kamusal eğitimin görevini de yüksek beceri, yüksek statü ve liderlik görevlerini en iyi yerine getirecek yeteneklileri seçip yetiştirmekten ibaret görürler (Tan, 1987, s. 249-250). Öncelikle belirtilmesi gereken şey yeteneğin kalıtsal olup olmadığını net bir şekilde ortaya koyan ampirik bir verinin olmadığıdır. Tam aksine sosyolojik araştırmalar eğitimsel başarıda aile çevresinin yetenekten daha önemli bir belirleyici olduğudur. Örneğin Coleman raporu bunu doğrulamaktadır. Tan'ın Newson Raporu'ndan aktardığı, yoksul kökenlerden gelen çocukların zekayı geliştirecek fırsat eşitliğine asla sahip olamadıkları, “okuyamaz” diye

damgalandıkları ve olumsuz öğrenme çevrelerine ayrıştırıldıkları şeklindedir (Tan, 1987, s. 250).

Bireylerin sahip olduğu bilişsel yeterlilik öğrenme sürecinde farklılığa yol açabilir. Zeka tam olarak ölçülebilen maddi bir şey değildir. Ayrıca zekanın geliştirilebildiği de bazı araştırmalardan anlaşılabılır. Bireylerin öğrenmeleri arasında ki farklılık süre ve öğrenme tarzıyla ilişkilidir. Eğitim süreci uzadıkça başarının arttığı gözlemlenebilir. Bunun yanında alınan eğitimin ve öğretimin kalitesi ve eğitime erişim imkânları başarıyı etkileyen etmenlerdendir. Gelişmekte olan ülkelerde sosyo-ekonomi ve eğitim düzeyi unsurlarına göre şekillenen aile altyapısının, eğitime erişim yanında akademik başarıya etkisi vardır. Ailenin sahip olduğu kaynaklardaki eksiklik ve yetersiz beslenme bireyin öğrenme potansiyelini olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla kıt kaynaklar bireyin yaşıtlarına oranla daha yavaş öğrenmesine neden olmaktadır.

Rawls eğitimi bir sosyal politika aracı olarak değil, özgürlük, fırsat, zenginlik olarak görür. Ona göre, dezavantajlı bireylere yaşamlarının ilk yıllarında zeki olanlara oranla daha fazla kaynak ayrılması gerekir (Rawls, 2017). Dezavantajlıların kayıplarının telafisi onları mevcut koşullarından bağımsız hale getirmekle sağlanabilir. Bu nedenle yoksul bölgelere ya da dezavantajlı grupların olduğu bölgelere kreş, oyun evleri, okul öncesi eğitim kurumları açılması için eğitim kaynakları transfer edilmelidir. Böylece bir nebze de olsa herkese eşit şans verilmiş olacaktır.

4.3. Eğitimde Resmi ve Özel Kurumlar

Eğitiminde fırsat eşitliğini sağlamanın yollarından biri gelir düzeyleri arasındaki uçurumu, arzu edilen gelirin eşitlenmesi olsa da, azaltmaktır. Eğitimin yoksulluk arttıkça azaldığı ve eğitimdeki azalmanın da yoksulluğu arttırdığı yukarıda belirtilmişti. Gelir ve eğitim arasındaki bu ilişki eğitimi daha da önemli kılıyor. Bu nedenle gelir düzeyi yüksek bireyler çocukları için daha iyi olanaklar yaratma çabasında oluyorlar. Bu durum eğitimdeki özel ve kamu kurumlarının kalitesi arasında farklılığın artmasına yol açıyor. Özel kurumlarda eğitim olanakları kişinin hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırırken resmi kurumdakilerin fırsatlara erişimi zorlaşmaktadır. Bu durum eğitimi sadece ekonomik gücü olanlar için bir fırsat haline

getirmektedir. Resmi kurumlara yeterli kaynak ayrılamaması, resmi okullarda nitelikli eğitim verilmemesi ve eleyici merkezi standart sınav sistemleri, özel okulların giderek büyümesine ve devlet okullarına alternatif kurumlar haline gelmesine neden olmaktadır (Şahin, 2007, s. 35-37). Farklı türdeki bu okullar arasında da kalite farkı oluşu bireyler arasında eşitsizliğe yol açmaktadır. Bireyin performansları arasında farklılıklara neden olan birçok etken vardır. Bireylerin sosyo-ekonomik durumları ve aile yapıları arasındaki farklılık bu etmenlerden biridir. Bu farklılık bireyin gelir durumuna göre özel kuruma ya da resmi kuruma gitmesiyle daha da artmaktadır.

Yüksek kaliteli okullar bireyin performansında oldukça etkili olmaktadır. Bu yüksek kaliteli okullar deneyimli ve donanımlı öğretmenleri istihdam ettiğinden alınan eğitimin kalitesi de yükselir. Öğrenci başarısını etkileyen en önemli okul değişkenlerinden biri “öğretmen kalitesi”dir (Dünya Bankası, 2011, s. 12-13). Yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlik, pahalı özel okullara erişim kaynaklarının dengesiz paylaşımını devam ettirmekte ve eşit eğitim fırsatlarını ciddi şekilde baltalamaktadır. Bu nedenle tüm eğitim kurumlarının devlet kontrolünde olması ve kötü koşullara sahip okullara ek kaynak transferi yapılması suretiyle bu koşullar en yüksek düzeyde eşitlenmelidir.

4.4. Eğitimde Adil Fırsat Eşitliğini Sağlama

Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamanın amacı bireylerin sosyal pozisyonlara yerleşebilmeleri için gerekli koşulları eşitlemektir. Bu da sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesiyle mümkün olabilir. Fakat bu fırsat eşitliği biçimseldir ve herkesin sahip olduğu sosyal ve ekonomik statüden bağımsız olarak istek ve kabiliyetine göre sosyal pozisyonlara erişime hakkı olduğunun ifadesidir. Oysaki tam fırsat eşitliği ya da arzu edilen fırsat eşitliği sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin tamamen ortadan kalktığı, eşitlerin yarıştığı bir durum olmalıdır. Böyle bir fırsat eşitliği, gerçekten hem arzu edilebilir ve hem de uygulanabilir bir amaçtır (Illich, 2013, s. 23).

İnsanlar doğuştan zihinsel güçleri bakımından eşit değildir. Bu doğuştan gelen eşitsizlikler sahip olunan aile, mali imkânlar, gelir ile ilintili satın alınan eğitimin kalitesi tarafından daha da derinleşmektedir. Adil fırsat eşitliğinin sağlanması için

sosyal gruplar arasındaki eğitim ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi, sonuçlarda eşitliği sağlamanın bir yoludur. Fakat bu durumda böyle bir sonuca ulaşmak için sürekli müdahale etmek mi gerekecek?

Fırsat eşitliği örgün eğitime girmede herkesin eşit fırsata sahip olduğunu iddia eder. Örgün eğitime erişimin sağlanması herkesin mesleki ve kariyer pozisyonlarına eşit şansı olduğunu garantilemez. Fırsat eşitliği ancak sosyal koşullar eşitlendiğinde sağlanabilir. Bu şekilde eşit bir başlangıca sahip olunur. Varsayım niteliğindeki doğa durumunda yaşama eşit koşullarda başlayan bir ilk nesil vardır. Bu ilk nesil içerisinde bazı bireylerin ekonomik başarısı ve ödülleri onların sonraki nesillerinin fırsattır (Strike, 2006, s. 155). İlk neslin içinde başarılı bireylerden çocuklarına aktarılan ekonomik, bilişsel ve duyuşsal kaynaklar eşitsizliğin yaşanmasına neden olur.

Bireyin başarısında etkili olan ölçütler onun mesleki ve ekonomik beklentileri veya yaşam şansı ile ilgilidir. Örgün eğitim arzu edilen mesleklere erişimde herkese eşit şans tanıyor gibidir, fakat farklı sosyal grupların bu mesleklere ulaşmasında eşit fırsata ya da eşit imkânlarla sahip olup olmadığını göz ardı ediyor. Örgün eğitimden faydalanma bireyin sahip olduğu koşullar tarafından etkilenir. Örgün eğitim eşit fırsat sunuyor fakat bunu yaparken örgün eğitimden faydalanan bireylerin homojen olduğunu varsayıyor. Oysaki bireylerin mesleki hedefleri sadece eğitim düzeyiyle ilişkili değildir, etnik köken veya cinsiyet gibi faktörler de mesleki hedeflere ulaşmada etken olabiliyor. Eğitimde adil fırsat eşitliği idealinin gerçekleşmesi bu arka planda etkili olan etmenlerin eşitlenmesini gerektirir. Öncelikle mesleki hedeflere ulaşmada ırksal özellikler ve cinsiyet ayrımcılığı önlenmelidir. Bunu yapmak görece kolay olabilir. Devletin yasaları ayrımcılığı yasaklayacak şekilde düzenlenebilir. Zor olan sosyal ve ekonomik koşulların eşitlenmesidir.

Zengin ve yoksul arasındaki uçurumun derinliği eğitimde adil fırsat eşitliğinin önünde bir engeldir. Rawls, adil fırsat eşitliğinin sağlanması için fark ilkesini önerir. Böylece en dezavantajlı konumda bulunanların durumunu iyileştirmeyi hedefler. Fakat onların durumundaki iyileştirme diğerlerinin daha fazla kazanmasını teşvik etmektedir. Bu durum sonuçta zengin ile yoksul arasındaki uçurumun artmasına yol açacaktır ve adil fırsat eşitliğinin sağlanması mümkün olmayacaktır. O halde tam fırsat eşitliğini sağlamak için ekonomik ve sosyal avantajların eşitlenmesi nasıl

sağlanabilir? Bu mülkiyet sorununu tartışmayı gerektiren bir meseledir. Aşırı mülk edinmenin yolu açık olduğu sürece zengin ve yoksul arasındaki uçurumun azalması söz konusu olamaz. Mülkiyetin sınırlandırması bireysel olarak hak kazanılan şeylere el konulması anlamına gelmemelidir. Böyle bir şey adaleti sağlamak adına adaletsizlik yapmak olacaktır. Yoksulların durumu kaynak transferiyle iyileştirilebilir mi? Başlangıç koşullarının eşitlenmesi için bu gerekli bir şart olarak görülebilir. Fakat bu durumda elindeki kaynakları daha avantajlı duruma getirenler ile getiremeyenler arasında farklar olacaktır. İlk kaynaklarını doğru kullananlar mülklerini arttırmaya devam edip avantajlı konuma geçerken, bu kaynakları doğru değerlendiremeyenlerin durumu kötü olmaya devam edecektir. Bu kaynakların doğru kullanılıp kullanılmaması nasıl bir adalet meselesi olarak görülebilir? Öncelikle kaynakların doğru değerlendirilmesinde etken olan yetenek ve zekâdır. Bu yetenek ve zekâ doğuştan gelen ve rastlantı ya da şans faktörü tarafından belirlenen bir durumdur. Bir şeyin hak edilmesi, o şeye emek ve çaba harcamayla bağlantılı ise şans eseri sahip olduğumuz yetenek ve zekâyı hak ettiğimiz söylenemez. Bu argümana zekânın ve yeteneğin geliştirilmesinin bireyin çabasıyla gerçekleşen bir durum olduğu ve bu nedenle bunları hak ettiği iddiasıyla itiraz edilebilir. Doğuştan gelen yetenek ve zekâ bireyin ayrılmaz parçaları olduğundan her bireye sahip olduklarını en iyi şekilde gerçekleştirebilme fırsatı tanınırsa hakkaniyet sağlanmış olacaktır.

Fırsat eşitliği için eğitim koşulları, her bireyin özel yeteneklerine ve ihtiyaçlarına dayanmalıdır. Çocuk merkezli kabiliyetin ölçülmesi ve uygun eğitimin çocuğa tahsis edilmesi ve çocuğun sosyal koşullarından aile geçmişinden bağımsız olarak kendini gerçekleştirmesi sağlanmalıdır. Çocuğun yeteneklerini ölçmek için mümkün olduğu kadar erken yaşta ve mümkün olduğu kadar sık, mümkün olduğu kadar ebeveyn ve aile geçmişinden bağımsız olmalıdır. Böylece çocuğun eğitim olanaklarının pratikte olduğu kadar avantajlı olması sağlanabilir. .

Bu nedenle, fırsatın adil bir şekilde eşitlenmesi, sahip olunan yeteneğin ölçülmesini ve bu yeteneğin gerektirdiği kaynaklara göre eğitim kaynaklarının tahsis edilmesi gerekir. Aynı yeteneğe ve aynı hayat planına sahip olanlar aynı tür eğitim kaynaklarına eşit bir şekilde erişme imkânına sahip olmalıdırlar. Bu kaynaklar, bireylerin sahip oldukları yetenek biçimlerine ve bu yeteneklere sahip olmalarının

gerektirdiği ihtiyaçlara göre tahsis edilirse, eğitim kaynaklarının maddi tahsisi tüm çocuklar için eğit olmayacaktır. Farklı yetenekler farklı gereksinimler gerektirecektir. Ancak, fırsat eğitliği koşulları korunacaktır. Eğer her kişiye tam olarak aynı miktarda kaynak ayrılırsa bu kaynakların israfına yol açabilir ve kimseye fırsat eğitliği sağlamaz. İlke olarak, kaynakların, makul sınırlar dahilinde, çeşitli donanımına sahip bireylerin, farklı şekillerde tanımlanmış beceriler geliştirmeleri için en uygun olduğunu belirlemek mümkündür. Bir beceri için bir bireyin gerekenden fazlasını harcamak, eğitsiz veya haksız olabilir ve bu bir israftır. Kaynak tahsisi, yerel toplulukların eğitime ihtiyaçları veya istekleri doğrultusunda olmamalıdır ve merkezi olarak örgütlenmelidir. Eđ deyişle çocuğun eğitim ihtiyaçları mahallesindeki belirli kaynakların mevcudiyetiyle sınırlı olmamalıdır.

SONUÇ

Gelir ve servetteki aşırı eşitsizliğin bir sonucu yoksulları makul olarak aşağılayıcı olarak görülen bir şekilde yaşamaya zorlayabilir. Eşitsizlikler sakıncalıdır, çünkü bazı insanlara başkalarının yaşamları üzerinde kabul edilemez bir kontrol derecesi kazandırır. Örneğin, az sayıda insan, bir toplumdaki servetin neredeyse tamamını kontrol ediyorsa, bu onlara diğer vatandaşların yaşamları üzerinde kabul edilemez bir kontrol derecesi sağlayabilir: nerede ve nasıl çalışabilecekleri, ne satın alabilecekleri ve genel olarak hayatlarının nasıl olacağını. Daha dar bir ifadeyle, bir ülkedeki kamu medyasına sahip olmak, birisinin toplumdaki diğer kişilerin kendilerini ve yaşamlarını ve toplumlarını nasıl anladıklarını kontrol etmesini sağlar. Eşit olmayan ekonomik güç, bazılarını, daha az seçeneğe sahip olan diğerleri üzerinde haksız ticaret koşullarını uygulayacak bir konuma getirebilir. Esasen insani nedenlerden dolayı eşitsizlikleri azaltmak birçok neden vardır, bu nedenle daha fazlasına sahip olanlardan almak, daha azına sahip olanların zorluklarını azaltmanın tek veya en iyi yoludur.

Eşitsizlikler temel sosyal kurumların adaletini zedeledikleri için de sakıncalıdır. Aile geliri ve servetinde büyük eşitsizlik olduğunda, bireyin rekabetçi bir piyasadaki başarı beklentileri, doğdukları ailelerden büyük ölçüde etkilenir. Servet ve gelirdeki büyük eşitsizlikler siyasi kurumların adaletini baltalamaktadır. Zenginler, diğerlerinden daha fazla topluma katkı sağladıklarını ileri sürerek politik ofisleri, önemli sosyal pozisyon ve statüleri diğerlerinden daha fazla hak ettiklerini iddia edebilirler. Bu nedenle, ekonomik eşitsizliği azaltmanın bir nedeni, hem ekonomik hem de politik kurumların adaletini korumak için bunun gerekli olmasıdır. En basit fırsat eşitliği fikri, belirli sosyal pozisyonlar için ırkçılığı, kayırmacılığı ve diğer gerekçelerle ayrımcılığı reddeder. Irk, din, kayırmacılık ayrımı yapmadan herkesin istediği kamusal mevkiye ya da pozisyona ulaşmada eşit hakkı olduğunu, fırsat eşitliği tarafından ifade edilir. Fakat fırsat eşitliği bundan daha fazlasını gerektirir.

Fırsat eşitliği Rawls'un belirttiği gibi aynı yetenek ve yetenek seviyesine sahip olanlar ve bunları kullanma istekleri aynı olanlar, sosyal sistemdeki ilk yerlerinden bağımsız olarak aynı başarı şansına sahip olmalıdırlar. Böylece yoksul ailelerde doğan yetenekli bireyler yeteneklerini geliştirmek için gereken kaynaklara erişebilir

ve özel avantajlı pozisyonlar için hak kazanabilirler. Aileler arasında önemli bir ekonomik eşitsizlik olduğu sürece, bu durum çocukların aldıkları erken eğitimleri, okuldaki başarılarını ve göreceli yeteneklerini etkileyecektir. Fırsat eşitliği için gereken eşitlik, yetenekli ancak yoksulların daha zengin adaylarla etkin bir şekilde rekabet etmelerini sağlayacak bir eğitim seviyesidir, böylece aralarındaki seçim onların yeteneklerine ve bu yeteneklerini geliştirme ve kullanma isteklerine bağlı olacaktır.

Rawls'un vurguladığı şekliyle adil fırsat eşitliği, aynı yetenek ve kabiliyette olanlar ve bunları kullanmak için aynı istekliliğe sahip olanlar, başlangıçtaki yerlerinden bağımsız olarak aynı başarı beklentilerine sahip olmaları gerektiğidir. Ancak Rawls'un söylediği şey, talihsiz aile koşulları nedeniyle, birçok insanın çaba göstermekte başarısız olacağı ve adil fırsat eşitliğinin sağlanamayacağıdır. İnsanların çaba göstermeleri sadece ekonomik koşullardan etkilenmez insanların neye değer verdiklerine göre de çabaları etkilenecektir. Örneğin Romanlar gibi farklı topluluklarda yetişen çocuklar toplumun en çok ödüllendirdiği amaçlardan farklı olarak başka bazı amaçlar için çabalamaya istekli olabilirler. Bu tür topluluklarda doğan insanlar, diğer toplulukların eşit yetenekli üyeleri kadar sosyal avantajlara hak kazanabilme şansına sahip olmayabilirler. Fakat bu adil değildir. Bireyin içinde doğduğu koşullar rastlantısal olduğundan bu bireylerin kendi özerkliklerini gerçekleştirebilecekleri için eğitim olanaklarına hakları vardır. O halde bu çocukları ailelerinden koparmak onlara adil fırsat eşitliği sunabilir mi? Elbette çocukların ailelerinden koparılması doğru değildir. Bu çocukları aile ortamından koparmadan erken yaşta eğitim olanağı sağlanabilir. Örneğin bu toplulukların yoğun olduğu bölgelere kreşler, oyun evleri yapılabilir. Böylece aile eğitiminden bağımsız evrensel eğitim alma olanağına sahip olabilirler ve özerk bir biçimde yani aile değerlerinden bağımsızlaşarak kendi tercihlerini yapabilirler.

Toplumsal eşitsizliklerin en aza indirilmesi veya tamamen giderilmesi mümkün müdür? Her insan kendinde bir değer taşır. İnsanlar belli farklılıklarla doğar ve içine doğdukları toplumsal koşullar bu farklılıkları daha da artırır. Yukarıda eşitsizliğin giderilmesi, herkese eşit muamele edilmesi, herkesin toplumsal saygınlığının eşitlenmesi, önemli mevkilere ve statülere gelmede herkesin eşit şansa sahip olması için önerilen varsayımsal teoriler detaylı olarak ele alınmıştır. Eşitsizlik ister doğal

ister toplumsal, kültürel ya da sosyal nedenlerden kaynaklansın giderilmelidir. Çünkü her insan, insan olmak bakımından bir değer taşır ve insanlara insanlık değerine yakışır şekilde muamele edilmesi bir gerekliliktir. Eşitsizliğin, temelde bir bölüşüm sorunu olduğu, nimetlerin ve külfetlerin eşit olarak bölüşülmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bölüşümde adaletsizlik olduğu düşüncesi adil bölüşümün nasıl olması gerektiği sorununu tartışır. Bu konuda kaynakların bölüşümü, refahın ve zenginliğin bölüşümü, fırsatların adil bir şekilde eşitlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarır.

Her bireye eşit kaynak vermenin eşitliği garantilemeyeceği ikinci bölümde tartışılmıştı. Her bireyin farklı yetenek ve beceriye sahip olması kaynak eşitliğinin gerçekleşmesini engelleyecektir. Ayrıca şans faktörü de eşit kaynak bölüşümünü en kısa zamanda etkileyen bir durumdur. Örneğin dört çocuklu bir aile düşünelim. Bu aile sahip olduğu iki tarlayı dört çocuğuna eşit olarak bölüştürsün. Çok kısa bir zamanda aralarındaki eşitlik bozulmuş olacaktır. Dört çocuğun farklı yetenekleri sahip olduklarının miktarını kısa zamanda olumlu ya da olumsuz etkileyecektir. Dört çocuğun da tarımla uğraştığını düşünsek bile her birinin elde edeceği ürün miktarı aynı olmayacaktır. Biri tarıma yatkın ise o daha fazla çalışabilir ve daha fazla kazanabilir. Bir diğerrinin tarlasına şans eseri yabancı bir hayvan zarar verir ve ürünü telef olabilir. Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu nedenle kaynakların eşit bölüşümü insanlar arasında gelirin ve servetin eşitliğini sağlayamaz.

İnsanların refahını eşitlemek, eşitliği sağlayabilir mi? Refah kavramı oldukça geniş kapsamlıdır. Refahın ölçütü herkesin ihtiyaç duyduğu şeylerin temini olursa, ihtiyaç esaslı bir bölüşüm hakkaniyetli olmayabilir. Şöyle ki ihtiyaç her kişiye göre değişecektir ve ihtiyaç ölçütünde devreye pahalı zevkler girebilmektedir. Bir kişi yemek için sebze tercih ederken bir diğeri jambon ya da daha nadir ve pahalı şeyler tercih edebilir. Bu durumda refahın eşitliği eşitsizliğe daha fazla yol açabilir. Özellikle pahalı zevklerin yaratacağı problemlerden dolayı refah eşitliği bölüşüm için temel bir ilke olarak kabul edilemez.

Bireylerin kendi hayat planlarını gerçekleştirmesinin yolu iyi bir eğitime eşit fırsatlarının olmasıyla sağlanır bu fırsat eşitliğinin adil olması doğal kaynakların ve doğal yeteneklerin eşitlenmesi ile mümkündür. Bu eşitlenme yeniden bölüşüm ile sağlanacak fakat bu yeniden bölüşümün eşitlediği koşulların doğal yetenekler ve

sınırsız özel mülk edinmeyle tekrar tekrar bozulması da engellenecektir. Bu da özel mülkiyetin belli oranda vergilendirilmesi şeklinde olmalıdır.

Rawls'ın iki adalet ilkesi, özgürlük ve mal dağılımının adaleti arasındaki ilişkinin tespitine yöneliktir. Bireylerin eşit olmayan yeteneklerinin ve performanslarının mülkiyetin belli ölçüde eşitsiz dağılımına yol açması, tüm katılanlar açısından tümüyle avantajlı olduğu kabul edilirken merkezde bireysel özgürlüğün, politik eşitliğin ve aynı şekilde ekonomik fırsat eşitliğinin garanti edilmesi bulunmaktadır. Böylece, Rawls en az avantajlı olanlar lehine belli ölçüde bir yeniden bölüşümün kaçınılmaz olduğu liberal demokratik bir sosyal devlet teorisi sunmaktadır. Liberalizmin yeniden bölüşümcü sosyal adalet anlayışına karşı çıkıp, adaletin en iyi piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden gerçekleşeceği savına karşı Rawls, bir toplumda en çok ihtiyaç duyulan adalet kavramını ön plana çıkarmaktadır. Bir toplumun temel ekonomik ve politik yapılanmasında adaletin sağlanması halinde, adil bir toplumun sağlanabileceğine dikkat çekmektedir. Rawls'ın iki adalet ilkesinin birincisi, bir toplumdaki temel hak ve özgürlüklerin herkes için eşit olması fikrini savunurken diğer ilkenin de toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri gidermek amacıyla herkese adil fırsat eşitliği ve toplumdaki en az avantajlılar lehine düzenlemeler içeriyor.

Adil fırsat eşitliği için eğitim koşulları, her bireyin özel yeteneklerine ve ihtiyaçlarına dayanmalıdır. Çocuk merkezli kabiliyetin ölçülmesi ve uygun eğitimin çocuğa tahsis edilmesi ve çocuğun sosyal koşullarından aile geçmişinden bağımsız olarak kendini gerçekleştirmesi sağlanmalıdır. Çocuğun yeteneklerini ölçmek için mümkün olduğu kadar erken yaşta ve mümkün olduğu kadar sık, mümkün olduğu kadar ebeveyn ve aile geçmişinden bağımsız olmalıdır. Böylece çocuğun eğitim olanaklarının pratikte olduğu kadar avantajlı olması sağlanabilir. .

Bu nedenle, fırsatın adil bir şekilde eşitlenmesi, sahip olunan yeteneğin ölçülmesini ve bu yeteneğin gerektirdiği kaynaklara göre eğitim kaynaklarının tahsis edilmesi gerekir. Aynı yeteneğe ve aynı hayat planına sahip olanlar aynı tür eğitim kaynaklarına eşit bir şekilde erişme imkânına sahip olmalıdırlar. Bu kaynaklar, bireylerin sahip oldukları yetenek biçimlerine ve bu yeteneklere sahip olmalarının gerektirdiği ihtiyaçlara göre tahsis edilirse, eğitim kaynaklarının maddi tahsisi tüm çocuklar için eşit olmayacaktır. Farklı yetenekler farklı gereksinimler

gerektirecektir. Ancak, fırsat eşitliği koşulları korunacaktır. Eğer her kişiye tam olarak aynı miktarda kaynak ayrılırsa bu kaynakların israfına yol açabilir ve kimseye fırsat eşitliği sağlamaz. İlke olarak, kaynakların, makul sınırlar dahilinde, çeşitli donanıma sahip bireylerin, farklı şekillerde tanımlanmış beceriler geliştirmeleri için en uygun olduğunu belirlemek mümkündür. Bir beceri için bir bireyin gerekenden fazlasını harcamak, eşitsiz veya haksız olabilir ve bu bir israftır. Kaynak tahsisi, yerel toplulukların eğitime ihtiyaçları veya istekleri doğrultusunda olmamalıdır ve merkezi olarak örgütlenmelidir. Eş deyişle çocuğun eğitim ihtiyaçları mahallesindeki belirli kaynakların mevcudiyetiyle sınırlı olmamalıdır.



KAYNAKÇA

- Abramson, J. (2013). *Minerva'nın Baykuşu, Batı Siyasi Düşünce Tarihi* (Çev: İbrahim Yıldız). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Adams, J. S. (1963). Toward an Understanding of Inequity. *Journal of Abnormal and, Social Psychology*, 67(5), 422-436.
- Aksoy, V. (2016). Eğitim Örgütlerinde Meritokrasi İhlali Sonucu Oluşan Yeni Bir Liderlik: Hafi Liderlik. *Akademik Bakış Dergisi*(54), 204-215.
- Aristoteles. (2011). *Nikomakhos'a Etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Aristoteles. (2013). *Politika*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Arneson, R. J. (1997). Equality and Equal Opportunity for Welfare. R. W. Louis P. Pojman içinde, *Equality Selected Readings* (s. 229-241). New York: Oxford University Press.
- Barry, B. (1973). *The Liberal Theory of Justice: A Critical Examination of the Principal Doctrines in Theory of Justice by John Rawls*. Oxford: Oxford University Press.
- Barry, N. (2003). *Modern Siyaset Teorisi*. (Y. Ş. (Çev. Mustafa Erdoğan, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Bell. (2016). Theoretical Foundations For Social Justice Education. L. A. Maurianne Adams içinde, *Teaching for Diversity and Social Justice* (3. Edition b., s. 3-26). Columbia: Routledge Group.
- Bell, D. (1973). *The Coming of the Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Harmondsworth: Basic Books.
- Bentham, J. (2000). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Kitchener: Batoche Books.
- Bentham, J. (2011). *Yasamanın İlkeleri*, (Çev: Barkın Asal). İstanbul: Onikilevha Yayıncılık.
- Berlin, I. (1978). Equality. *Concepts and Categories: Philosophical Essays* (s. 81-102). içinde London: The Hogarth Press.
- Çelebi, N. (1990). Vilfredo V. Pareto. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(5), 131-146.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cicero. (2011). Devlet ve Yasalar. (Ç. A. Doğan, Dü.) *Kaygı Dergisi*(16), 179-184.
- Cicero. (2017). *Yasalar Üzerine* (Çev. Cengiz Çevik). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Cicero. (2017). *Yükümlülükler Üzerine*. (C. C. Çevik, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Cohen, G. (1999). Reevaluating Liberty of Contract and Self-Ownership. e. G. Brody içinde, *Social and Political Philosophy* (s. 677-692). Orlando: Harcourt Brace and Company.

- Coleman, J. S. (1966). *Equality of Educational Opportunity*. Washington: U.S. Government Printing Office.
- Doğan, A. (2007). Özel Mülkiyet Hakkının Temeli Olarak Emek. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56(3), 83-97.
- Doğan, A. (2011). *Küresel Açlık Sorunu ve Sosyal Adalet*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Dünya Bankası. (2011). *Türkiye’de Temel Eğitimde Kalite ve Eşitliğin Geliştirilmesi*. Washington: Dünya Bankası.
- Dworkin, R. (1981a). What is Equality? Part 1: Equality of Welfare. *Philosophy and Public Affairs*, 10(3), 185-246.
- Dworkin, R. (1981b). What is Equality? Part 2: Equality of Resources. *Philosophy & Public Affairs*, 10(4), 283-345.
- Fleischacker, S. (2013). *Dağıtıcı Adaletin Kısa Tarihi, (Çev: Gökhan Murteza, Eylem Yolsal Murteza)*. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Flew, A. (1978). The Procrustean Ideal: Libertarians v. Egalitarians. *Encounier*, 50(3), 70-79.
- Frolov, İ. (1991). *Felsefe Sözlüğü, (Çev: Aziz Çalışlar)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gasset, J. O. (1997). *Üniversitenin Misyonu. (B. Üçpınar, Çev.)* İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Hayek, F. V. (2011). *Özgürlüğün Anayasası, (Çev: Yusuf Ziya Çelikkaya)*. Ankara: Bigbang Yayınları.
- Hesapçıoğlu, Dünder, M. (2011). *Türkiye’de Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Postmodernizm*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Hobbes, T. (2007). *De Cive, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri. (D. Zarakolu, Çev.)* İstanbul: Belge Yayınları.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan. (S. Lim, Çev.)* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Illich, I. (2013). *Okulsuz Toplum. (M. Özay, Çev.)* İstanbul: Şule Yayınları.
- Kant, I. (2007). *Ethica, Etik üzerine Dersler, (Çev: Oğuz Özügül)*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Kant, İ. (2013). *Eğitim Üzerine. (A. Aydoğan, Çev.)* İstanbul: Say Yayınları.
- Kelsen, H. (2013). Adalet Nedir? (Ç. A. Acar, Dü.) *Türk Barolar Birliği Dergisi*(107), 431-454.
- Kocaoğlu, M. (2014). *John Rawls Adalet Teorisi ve Temel Kavramlar*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Kymlicka, W. (2006). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş. (E. Kılıç, Çev.)* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Locke, J. (2011). *Hükümet Üstüne İkinci Tez, (Çev: Aysel Doğan)*. İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi.

- Locke, J. (2011). *Hükümet Üstüne İkinci Tez*, (Çev: Aysel Doğan). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev: Fahri Bakırcı). Ankara: Ebabil Yayınları.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev: Fahri Bakırcı). Ankara: Ebabil Yayınları.
- Marx, K. (1999). *Gotha Programı'nın Eleştirisi*. İstanbul: İnter Yayınları.
- Mill, J. S. (1946). *Faydacılık*, (Çev: Şahap Nazmi Coşkunlar). Ankara: MEB Yayınları.
- Mill, J. S. (2014). *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar* (Çev: Alime Ertan). İstanbul: Belge Yayınları.
- Moriarty, J. (2002). Desert and Distributive Justice in A Theory of Justice. *Journal of Social Philosophy*, 33(1), 131-143.
- Nozick, R. (2015). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, (Çev: Alişan Oktay). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Önder, İ. (1974). Pareto Dengeleri Açısından Bölünmezlik ve Dışsalılık Kavramları. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*(23), 1-13.
- Oppenheim, F. E. (1997). Egalitarianism as a Descriptive Concept. R. W. Louis P. Pojman içinde, *Equality, Selected Readings* (s. 55-64). New York: Oxford University Press.
- Platon. (2001). *Phaidon*. (K. Y. Hamdi Ragıp Atademir, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Platon. (2007). *Yasalar*. (S. B. Candan Şentuna, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Platon. (2011). *Devlet*. (M. A. Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Proudhon, P. J. (2010). *Mülkiyet Nedir?* (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Ranciere, J. (2014). *Cahil Hoca "Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders"*. (S. Kılıç, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J. (2001). *Justice as Fairness: A Restatement*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm*. (M. F. Bilgin, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi*. (V. A. Coşer, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Rothbard, M. N. (2009). *Eşitlikçilik: Doğaya Karşı İsyan* (Çev. Mustafa Acar). Ankara: Leberte Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2005). *Ekonomi Politik*, (Çev: İsmet Birkan). Ankara: İmge Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2011a). *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.

- Rousseau, J. J. (2011b). *Tophum Sözleşmesi*. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2013). *Emile Yada Eğitim Üzerine*, (Çev: Yaşar Avunç). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Sachs, B. (2012). The Limits of Fair Equality of Opportunity. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic*, 323-343.
- Şahin, İ. (2007). Türkiye Eğitim Sisteminde Değişim. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 5(60), 30-55.
- Sandel, M. J. (2014). *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*. (A. E. Zeybekoğlu, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Sandel, M. J. (2017). *Adalet, Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir* (Çev: Mehmet Kocaoğlu). Ankara: Eksi Kitaplar.
- Scanlon, T. (2019, 6 21). *When does equality matter?* law.yale.edu: https://law.yale.edu/system/files/documents/pdf/Intellectual_Life/lw-Scanlon.pdf adresinden alındı
- Şenel, A. (1970). *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Strike, K. A. (2006). *Ethical Leadership in Schools : Creating Community in an Environment of Accountability*. Thousand Oaks: SAGE Publications Inc.
- Sunal, O. (2011). Sosyal Adalet: Sosyal Politika Açısından Kurumsal Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 283-305.
- Tan, M. (1987). Eğitsel Fırsat Eşitliği. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20, 245-259.
- Torun, Y. (2008). *Ronald Dworkin'in Hukuk ve Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik ve Özgürlük Sorunu*. Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu*. (2019, 05 22). *Türk Dil Kurumu*: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=E%C5%9E%C4%B0TL%C4%B0K adresinden alındı
- Turner, B. (1997). *Eşitlik* (Çev: Bahadır Sina Şener). Ankara: Dost Kitabevi.
- Uygur, G. (2014). John Rawls. A. T.-K. Gülenç içinde, *Siyaset Felsefesi Tarihi* (s. 712-735). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Williams, B. A. (1997). The Idea of Equality. R. W. Louis P. Pojman içinde, *Equality, Selected Readings* (s. 91-101). New York: Oxford University Press.
- Wolff, R. P. (1977). *Understanding Rawls, a Reconstruction and Critique of A Theory of Justice*. Princeton: Princeton University Press.
- Yükselbaba, Ü. (2016). *Liberal Dağıtıcı Adalet Tartışmaları: Bentham, Mill, Rawls, Dworkin, Nozick*. İstanbul: Onikilevha.

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılı Tunceli doğumlu olup, Niğde Üniversitesi Mahalli İdareler ve Anadolu üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünü tamamladı, daha sonra Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümünden 2015 yılında mezun oldu. Aynı yıl Kocaeli Üniversitesi SBE Felsefe Anabilim dalında yüksek lisansa başladı. Halen Milli Eğitim Bakanlığı, Kocaeli ili Kartepe İlçesinde Felsefe öğretmenliği yapmaktadır.

